

**Рада адвокатів Одеської області
Одеська обласна колегія адвокатів**

ВІСНИК ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

№ 2, 2021

Одеса

УДК 347.965(477.74)(055)

«ВІСНИК ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ»
ЖУРНАЛ

Свідоцтво Серія ОД № 1701572Р
від 12.04.2013 р.

Тематична спрямованість:

Інформаційно-методичне забезпечення адвокатів Одеської області, підвищення кваліфікації адвокатів Одеської області, висвітлення подій в одеській адвокатурі, ознайомлення адвокатів та інших правознавців із новинами законодавства та юридичної практики, висвітлення подій історії адвокатури, обговорення проблемних питань законодавства, судової практики та діяльності адвокатури

***Видається за підтримки
Одеської обласної колегії адвокатів***

Редакційна колегія:

Головний редактор —
голова Ради адвокатів Одеської області
Й. Л. БРОНЗ

Склад редакційної колегії —
члени Ради адвокатів Одеської області:

д. ю. н. Н. М. БАКАЯНОВА,
к. ю. н. О. О. ДЖАБУРІЯ,
к. ю. н. В. М. ЗУБАР,
к. ю. н. К. Ю. КАРМАЗІНА,
к. ю. н. К. М. СОКОЛЕЦЬКА

Адреса редакції:

65026, Одеса, вул. Жуковського, 14
Тел.: 722-30-75

Тираж 500 прим. Зам. № хх.

Видавництво і друкарня «Екологія»
65092, м. Одеса, вул. Разумовська, 23/1
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17,
(048) 7-855-855

www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1873 від 20.07.2004 р.

З М І С Т

КОЛОНКА РЕДАКТОРА

Бронз *И. Л.* Суд присяжных — проблемные вопросы его внедрения в судебную систему Украины 4

ПРИВІТАННЯ

18 червня 2021 року під час пленарного засідання сесії Одеської обласної ради депутатський корпус одногосло підтримав рішення про присвоєння звання «Почесний громадянин Одеської області» Йосипу Львовичу Бронзу, голові Ради адвокатів Одеської області. 9

З нагоди Дня Конституції України активних представників адвокатської спільноти відзначено нагородами Одеської обласної ради та Ради адвокатів Одеської області! 9

Представників адвокатури Одеського регіону нагороджено Почесними грамотами Одеської обласної державної адміністрації! 9

У РАДІ АДВОКАТІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Єдність адвокатської спільноти — сила адвокатської професії 11

Медіація у адвокатській практиці 15

Актуальні питання кримінального права та процесу розглянуті на Odessa Criminal Law Forum AAV «Золотий Дюк» 16

АДВОКАТСКА ПРАКТИКА

Алфьоров *Г. І.* Правові засади використання зображень, розмічених в мережі інтернет 18

Бронз *И. Л.* Защитительная речь 23

Іванов *В. І.* Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями пов'язані зі спричиненням тілесних ушкоджень 36

Кармазіна *К. Ю.* До питання про розвиток медіації як напрямку юридичної практики. 38

Козлов *О. О.* Безперешкодне здійснення професійної діяльності в системі гарантій адвокатської діяльності 42

Марченко *В. В.* Притягнення чиновника до відповідальності за відмову в наданні публічної інформації: чи варто на це розраховувати? 44

Рибак *А. В.* До питання про можливість відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконним притягненням особи до адміністративної відповідальності за ст. 130 КУпАП 46

Тодорич *І. В.* Захист військових пенсіонерів щодо перерахунку пенсій у 2021 році: практичні питання 52

Уразовська *О. С.* Ятрогенія як один з дефектів надання медичної допомоги. Відповідальність лікарів 56

Чудновський *М. З., Бойченко Л. Д.* Соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні: актуальні проблеми 59

Ягунов *Д. В.* Проблеми дотримання права на справедливий суд у дисциплінарному провадженні щодо адвоката 68

СУДОВА ПРАКТИКА

Румянцев *С.* Судом скасовано постанову про накладення штрафу на ФОП у розмірі 417 300 гривень (справа № 420/4492/20). 73

ІМЕНА В ІСТОРІЇ АДВОКАТУРИ

О монополии присяжной адвокатуры, роли советов присяжных поверенных и некоторых других важных для корпорации вопросах (Беседа с Владимиром Даниловичем Спасовичем). 76

«Я жил только общественными событиями моей эпохи, интересовался ими и откликался на них» (Спасович Владимир Данилович). 76

БУКВОЮ ЗАКОНУ ТА СЛОВОМ

Власий Михайлович Дорошевич — блестящий мастер фельетона, золотое перо эпохи 79

Пьянство, взятки... и высокий профессионализм (кое-что из истории одесской полиции начала XX века). 87

ТАЛАНТИ ТА ЗАХОПЛЕННЯ

Адвокатура и живопись — состояние души. 90

КУЛЬТУРА МОВИ НА ЩОДЕНЬ

Говоримо і пишемо правильно 92

ПАМ'ЯТЬ

Светлой памяти коллеги — адвоката Анатолия Александровича Крыжановского. 94

И. Л. Бронз,

*председатель Совета адвокатов
Одесской области*

СУД ПРИСЯЖНЫХ — ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ЕГО ВНЕДРЕНИЯ В СУДЕБНУЮ СИСТЕМУ УКРАИНЫ

Суд присяжных — древнее общественное и социальное образование, уходящее вглубь веков, к временам древней Греции (2500 лет до новой эры), к законам Салона и к «суду гелиев», состоящего из 400 граждан Афин, которые своим голосованием решали судьбу человека, привлекаемого к суду.

Так судили великого философа древней Греции Сократа, обвиняемого в богохульстве и за вредное влияние на молодежь, приговоренного этим судом к смертной казни, при участии трех обвинителей и без защитника, т. к. Сократ защищал себя сам.

Английский суд, — родина суда присяжных в новой эре, позаимствовавший его у древних греков, создавший свою судебную систему более 9 веков тому назад и постоянно совершенствующий ее.

Великий Ф. Н. Плевако дал следующую характеристику суду присяжных Англии: *«Лучший в мире английский институт присяжных, перед которым склоняются все авторитеты науки, всегда руководствовался правилом — произносить обвинительный приговор над человеком только на основании строгих, точных, доказанных следствием улик, которые заключают в себе неотразимую силу факта и убеждения».*

В этом суде, в начале его существования, пойманный с поличным человек подвергался смерти по приказу шерифа, обладавшего судебной властью, без судебного процесса и без необходимости доказывания вины.

Если же лицо было задержано без поличного, то это давало ему право представить семь присяжных поручителей о его невиновности, либо при отсутствии такой возможности прибегнуть к «суду божьему» — требовать проведения поединка, либо испытанию водой, либо раскаленным железом.

Затем действующая система правосудия была преобразована и каждая территориальная община

выделяла из своей среды 12 рыцарей «вольных и непорочных мужей», которые принимали присягу.

Они получили название «жюри» и с начала 12-го века начали действовать на постоянной основе, создав для этого большое и малое жюри, состоящее из 12 человек каждое.

Большое жюри рассматривало материалы дела и представленные сторонами доказательства, после чего принимало решение о предании лица суду и передаче дела на рассмотрение малого жюри, которое и принимало окончательное решение по делу.

Установленная система правосудия подвергалась различным изменениям, таким, как запрещение для подсудимого отводить присяжных, запугивание и давление на присяжных, однако, принимаемые государством меры постоянно укрепляли институт суда присяжных.

В 1792 г. суд присяжных в Англии был наделен важнейшими полномочиями принимать решения по установлению наличия или отсутствия события преступления, виновности или невиновности подсудимого.

В начале 19-го века законодательством было установлено, что каждый обвиняемый в суде присяжных должен иметь защитника.

Во Франции деятельность суда присяжных, после проведения ряда организационных мероприятий, была установлена в 1791 году.

По примеру Англии действовало два суда присяжных: в числе 8 присяжных — для предания суду и 12 присяжных — для рассмотрения дела в суде.

Стороны (обвинение и защита) пользовались возможностью без объяснения причин отводить по 20 присяжных.

В начале этих нововведений присяжные совещались в присутствии судьи и публичного обвинителя, что было упразднено впоследствии.

Для вынесения приговора необходимо было получить 10 голосов присяжных.

В Германии с 1879 г. дела рассматривались так называемым судом «шеффенов», выборных заседателей, составляющими с судом одну коллегию, без распределения полномочий и решения процессуальных задач.

Наряду с судом «шеффенов» действовал и суд присяжных, который рассматривал дела только о наиболее тяжких преступлениях.

В других странах Европы (Австрия, Норвегия, Испания, Италия) суды присяжных были введены во второй половине 19-го века.

В России суд присяжных был введен судебной реформой императора Александра II в 1864 г., на тех же принципах, как это происходило в Англии и Франции.

Судам присяжных были подведомственны дела о преступлениях, за которые была предусмотрена мера наказания более 10 лет лишения свободы, а также по политическим и религиозным преступлениям.

Суд присяжных в России, установленный в монархическом государстве, в стране без конституции, парламента, свободной прессы, без прав и свобод граждан, возродил в судах ораторское искусство и привлек в ряды прокуратуры и адвокатуры блестящих специалистов, обладавших высоким профессиональным мастерством и безупречными морально-нравственными качествами.

Этот суд пользовался безграничным доверием граждан, которые постоянно убеждались в беспристрастности и законности деятельности суда присяжных.

Не следует также забывать, что суд присяжных мог освободить от наказания виновного, чья вина в преступлении была доказана, используя при этом один из принципов деятельности этого суда — милосердие.

Достаточно вспомнить рассмотрение судом присяжных дела по обвинению В. Засулич в 1878 г., председательствующим на котором был А. Ф. Кони.

Этот суд присяжных постановил оправдательный приговор, вопреки воле императора, при наличии доказанности вины подсудимой в покушении на убийство градоначальника Санкт-Петербурга Федора Трепова.

В 1917 году, в результате октябрьского переворота, суд присяжных, а с ним и присяжная адвокатура, были уничтожены, в стране были ликвидированы институты права и законности, вместо чего большевиками был введен постулат о «**социалистическом правосознании**», разрешавший суду творить произвол, насилие и беззаконие.

Суд присяжных в Украине

Начало новой эры в Украине, рухнувшая берлинская стена, запрещение коммунистической идеологии, введение рыночных отношений, кардинальное изменение законодательства — вот далеко не полный перечень тех преобразований, которые были осуществлены в Украине с начала 90-х годов прошлого века.

Новое законодательство потребовало принятия новой Конституции, которая установила бы создание государства европейского уровня — правового, демократического, социального и независимого.

Принятая в 1996 г. Конституция Украины действительно полностью изменила Украину, декларировав и гарантировав гражданам права и свободы, социальную обеспеченность, право на труд и на отдых, достаточный уровень жизни, однако, все эти гарантии пока выполняются весьма в ограниченном объеме.

Также была декларирована новая судебная система при участии независимых и профессиональных судей, которые должны были действовать на принципах законности, презумпции невиновности, состязательности сторон, обеспечения обвиняемому права на защиту.

Европейский путь развития Украины потребовал включения в Конституцию Украины положений, которые бы свидетельствовали о приоритетах Украины на пути построения правового и демократического государства.

Украинские законодатели, вероятно, за отсутствием более достойных примеров и возможностей введения в практику суда присяжных, взяли за образец суд «шеффенов», предусматривающий совместное рассмотрение дел профессиональными судьями и присяжными, которых **Ф. Н. Плевако считал людьми лишними в судах, «которые приглашались заваривать чай для действительных судей».**

При этом в Конституции Украины, принятой 28.06.1996 г. было предусмотрено (ст. 127), что правосудие осуществляют профессиональные судьи и, в определенных законом случаях, народные заседатели и присяжные, т. е. ни о каком суде присяжных в Конституции не упоминается!

Статья 31 Уголовного процессуального кодекса Украины немного «**подправила**» Конституцию Украины и установила, что за совершение преступлений, за которые предусмотрено наказание в виде пожизненного заключения, судебное производство проводится в составе трех судей, а по ходатайству обвиняемого — **судом присяжных в составе двух судей и трех присяжных.**

Мне до настоящего времени не понятно, как наши законодатели — авторы уголовно-процессуального закона, на свой страх и риск, в нарушение Конституции, могли «скрестить» суд присяжных, который действует отдельно от профессионального судьи, по своим, установленным законом правилам, и суд «шаффенов», представляющий совместную коллегия из двух судей и трех бывших народных заседателей из времен Советского Союза, которых «обозвали» присяжными?

Следует отметить, что в рассмотрении дела в таком суде, в составе совместной коллегии судей и народных заседателей, названных «присяжными», главная роль принадлежит председательствующему, который, используя свой авторитет, знания, опыт, влияет на «шеффенов»-заседателей и, естественно, принимает угодное ему решение, а присутствующие при этом «присяжные» никакого влияния на решения судьи оказать не могут.

В 2016 г. в Конституцию Украины были внесены изменения и статью 127 **немного подправили и установили**, с исключением из нее участие народных заседателей, что:

«Правосудие осуществляют судьи. В определенных случаях правосудие осуществляется с участием присяжных», то есть ни о каком суде присяжных даже не упоминается.

Как из старого текста Конституции, так и из нового совершенно непонятно, **вводится ли суд присяжных или нет?**

Однако, эту проблему, **вопреки положениям Конституции Украины**, разрешил Уголовно-процессуальный Кодекс Украины (далее: УПК), принятый в 2012 г., который установил и разъяснил, что **правосудие осуществляется в Украине «судом присяжных»** (ст. ст. 31 и 383), после чего, в иных статьях главы 30-й УПК постоянно повторяются слова: **«суд присяжных»**, что совершенно не соответствует действительности и противоречит Конституции.

Авторам УПК — нарушителям Конституции необходимо задать вопрос, кто разрешил им изменять и извращать Конституцию Украины и вводить в нее не существующий в Конституции Украины «суд присяжных»?

Ведь **«суд присяжных»** представляет собой совершенно иное судебное образование, чем **«суд с участием присяжных»** и без четкого определения этих положений в Конституции, какой орган вводится в судебную систему Украины, авторы УПК никаких правовых оснований вводить **«суд присяжных»** не имели.

Как же регулирует наш УПК деятельность т. н. суда присяжных? Всем понятно, что **никакого суда присяжных не существует** и в Украине, как и ранее,

действует советский суд, в определенных случаях с участие «присяжных», по сути, являющихся теми же народными заседателями, что и в советское время.

Так, статьей 383 УПК предусмотрено, что уголовное производство судом присяжных осуществляется в соответствии с общими правилами УПК и с особенностями, установленными параграфом № 2 этой статьи, т. е. по тем же полномочиям, которыми владел суд в советское время.

Как и ранее, в советское время, **судья** наделен полномочиями по допросу обвиняемых, свидетелей, потерпевших, экспертов, назначению проведения экспертиз и осмотра места происшествия, он может давать поручения органам следствия о проведении дополнительных следственных действий, разрешать ходатайства, **выносить приговор, который подписывает вместе с присяжными.**

Возникает вопрос, почему судья может допрашивать указанных лиц?

Ответ прост: для необходимости обоснования виновности обвиняемого и постановления обвинительного приговора, (ст. ст. 351—361).

Судья вообще не должен никого допрашивать — он только может быть наделен полномочиями задавать вопросы, дополняющие и уточняющие показания лиц, дающих объяснения суду, а не допрашивать всех и доказывать вместе с прокурором вину обвиняемого.

Эта норма отражена в ст. 351 УПК в виде последнего предложения, однако, она не исключает возможности для суда допрашивать в полном объеме других лиц, что указанной статье и предусмотрено.

В судебном заседании вопросы лицам, вызванных судом в качестве свидетелей, потерпевших, экспертов, специалистов, гражданских истцов и гражданских ответчиков, могут задавать только участники процесса — прокурор, адвокат, другие обвиняемые, гражданский истец и гражданский ответчик.

К сожалению, следует отметить, что положения ст. 351 УПК к нам «перекочевали» из советского уголовного процесса, от чего мы никак не можем избавиться, и почему наш процесс по прежнему напоминает нам «славное советское прошлое».

В настоящем суде присяжных судья будет лишен полномочий, указанных выше.

Статья 383 действующего УПК разъясняет: **«Все вопросы, связанные с судебным рассмотрением, кроме вопросов, предусмотренных ч. 3 ст. 331 (избрание, отмена или изменение меры пресечения), судьи и присяжные разрешают совместно».**

Точно так было и в советском суде — судья и народные заседатели решали все вопросы по рассмотрению дела совместно.

Показателем «равенства» судей и присяжных заседателей является норма, предусмотренная п. 3 ст. 386 УПК «Права и обязанности присяжного», которая разрешает присяжному задавать вопросы участникам процесса, но (!) только с разрешения председательствующего (вдруг присяжный задаст не тот вопрос обвиняемому, свидетелю, потерпевшему, эксперту?) — вот вам и самостоятельность «присяжного»!

Дальше — больше... Статья 391 УПК предусматривает, что: «Совещанием так называемого «суда присяжных», руководит председательствующий, который последовательно ставит на обсуждение вопросы, предусмотренные статьей 368 этого Кодекса, проводит открытое голосование и ведет подсчет голосов».

Во всех цивилизованных странах суды присяжных являются отдельной от председательствующего по делу структурой, которая самостоятельно решает возложенные на суд присяжных задачи, под руководством **«старшины суда присяжных»**.

После всего изложенного становится понятным, почему наш «суд присяжных» не пользуется ни доверием, ни авторитетом у граждан, не желающих принимать участие в рассмотрении дел таким судом, что подтверждается статистическими данными о количестве рассмотренных этими судами уголовных и гражданских дел.

Большие проблемы судьям создает и само проведение заседаний с участием «присяжных заседателей», обязанности которых люди не хотят выполнять и под различными предлогами отказываются от предписанного им гражданского долга, что усложняется еще и недостаточным количеством судей в районных и апелляционных судах.

Отрадно, что еще в 2010 г., понимая, что настоящий суд присяжных необходимо вводить на законодательном уровне, а также предусмотреть создание надлежащих условий для деятельности этих судов, утверждены «Государственные строительные нормы», регулирующие строительство зданий судов, в которых предусмотрены размеры специальных помещений, для размещения классического суда присяжных.

Мне также хочется высказать предположение о том, чем может стать суд присяжных для общества, для людей и для повышения их морально-нравственного уровня, уважения к закону.

После введения суда присяжных в Российской империи в 1864 г., Ф. Достоевский писал по этому поводу: «Трибуна наших новых правовых судов решительная, нравственная школа нашего общества и народа, решительный университет...»

Введение состязательного процесса в суде присяжных привело к тому, что в среде присяжных

заседателей, судей, прокуроров и адвокатов начало формироваться новое поколение юристов с прогрессивным правовым мышлением, высокой нравственной и правовой культурой.

Один из лучших адвокатов прошлого П. А. Александров, защищавший В. Засулич, в одном из самых известных уголовных дел конца 19-го века, писал: «Я проникнут традициями того времени, когда всякая непорядочность в прениях удалялась, а чистоплотность и порядочность прений считались одним из лучших украшений суда».

Для более полной иллюстрации того, чем может стать суд присяжных для государства и его народа, хочу сослаться на Указ Александра II Правительствующему Сенату о введении в силу Судебных Уставов: «Водворить в России суд скорый, правый, милостивый, равный для всех подданных наших, возвысить судебную власть, дать ей надлежащую самостоятельность и утвердить в народе уважение к Закону...»

Вот бы нам дожить до такого времени... Я убежден, что профессиональный уровень судей, прокуроров и адвокатов с введением суда присяжных значительно возрастет, и в залы судебных заседаний вновь будут приходить граждане, чтобы услышать речи настоящих ораторов.

Разве наше государство не озабочено возможностью появления новых лиц в судебной системе, в создании своеобразной школы права и воспитания граждан в духе неукоснительного соблюдения законов и надлежащего поведения в обществе?

Все это может появиться в Украине при наличии настоящего суда присяжных!

Реформирование судебной системы Украины началось с 1991 г., вернее, о необходимости ее реформирования начали говорить с этого времени, однако, ничего существенного руководством страны не предпринималось.

И только сейчас, усилиями нового Президента Украины и его команды по выполнению своих предвыборных обещаний о необходимости полной перезагрузки судебной системы Украины, начали проходить долгожданные изменения, которые могут привести к существенному улучшению существующего печального положения.

Работа нового Антикоррупционного суда, изменение составов Высшей Рады правосудия и Высшей квалификационной комиссии судей, дают проблески надежды на улучшение деятельности судебной системы.

Вместе с тем, особо оптимистичных и быстрых улучшений ждать не приходится — ведь в строю по-прежнему достаточно много представителей «старой гвардии», со всеми ее негативными приемами работы...

Кабинет министров Украины подготовил проект Закона «О суде присяжных», который будет создаваться по лучшим образцам европейского правосудия.

И хотя в проекте, вместо классического количества присяжных — 12 человек, предполагается ввести только 7, — это не сможет ухудшить деятельность этого нового судебного образования, которое, на первых порах, будет рассматривать дела о наиболее тяжких преступлениях, влекущих назначение пожизненного лишения свободы.

Необходимо начать подготовку судей, прокуроров и адвокатов для участия в рассмотрении дел судом присяжных, существенного повышения их профессионального уровня и строгого соблюдения морально-этических норм деятельности и поведения.

До начала деятельности новых судов следует подготовить специальные здания для их работы — со специальным помещением для совещания присяжных, которое должно быть соединено с залом судебного заседания, соответствующими местами для обвинения, защиты, обвиняемых и публики.

Следует также решить вопросы о вознаграждении присяжных, причем оплата их труда по рассмотрению дел не должна отличаться от оплаты труда судей.

При продолжительности процесса свыше одного дня необходимо подготовить помещения для нахождения присяжных во время перерыва судебных заседаний, с полной изоляцией от внешнего мира, средств связи, телевидения и возможностью оказывать давление заинтересованных лиц на присяжных (запугивание, подкуп).

При подготовке закона возникнут проблемы с определением количества присяжных, вызываемых судом для решения вопросов, связанных с их отбором и возможностью для участников процесса (обвинителя, защитника, обвиняемого, потерпевшего) отвести определенное количество представленных присяжных без объяснения причин...

Необходимо также решить вопросы по изменению Конституции Украины, с возможным прекращением деятельности Конституционного Суда Украины, о чем мы уже писали после совершенного этим судом конституционного переворота в 2020 г., устроенного в интересах определенных лиц, имеющих влияние на деятельность этого суда.

Как видим, работа предстоит большая, но делать ее надо, если мы хотим стать по настоящему правовым государством, где права граждан могут быть надежно защищены новым судом присяжных.

И так, наши цели ясны, задачи определены...

ЧЕСТЬ ПРОФЕСІЇ

Об охране чести и достоинства адвокатского сословия

Из дисциплинарной практики Московского Совета. При решении одного из дисциплинарных дел Московский Совет присяжных поверенных определил: «Совет, на обязанности которого лежит главным образом охранение чести и достоинства сословия, не может допустить со стороны отдельных присяжных поверенных дурных и оскорбительных отзывов о целом сословии вообще. Если лицо, носящее звание присяжного поверенного, считает сословие, к которому принадлежит, не заслуживающим уважения, то оно должно оставить это звание. Человек, который публично делает неблагоприятные отзывы о сословии и в то же время продолжает оставаться в нем и пользоваться теми выгодами, которые оно дает, заслуживает самого строгого порицания. Если сословие, к которому он принадлежит, дорожит своим добрым именем, то он не может быть терпим в этом сословии. Совет считает необходимым выразить это ясно и определенно, чтобы присяжные поверенные постоянно имели в виду, какого взгляда держится Совет в этом отношении. (Из отчета Московского Совета за 1877—1878 гг. С. 42).

Из дисциплинарной практики С.-Петербургского Совета. «Члены корпорации, по мнению Совета, должны относиться друг к другу с уважением, не позволяя публично, а тем более печатно резких отзывов и обвинений в недобросовестных поступках, но, убедившись в неправильности или недоброкачественности действий товарища, обязаны заявить о том корпоративному суду — Совету. Обвинение одним присяжным поверенным другого, помимо Совета, в печати имеет ту невыгодную для всего сословия сторону, что в обществе подобные обвинения легко обобщаются, чем уменьшается уважение ко всей корпорации». (Из отчета С.-Петербургского Совета за девятнадцатый год (с 1 марта 1884 по 1 марта 1885 г. С. 98—99).

ПРИВІТАННЯ

18 червня 2021 року під час пленарного засідання сесії Одеської обласної ради депутатський корпус одноголосно підтримав рішення про присвоєння звання «Почесний громадянин Одеської області» Йосипу Львовичу Бронзу, голові Ради адвокатів Одеської області

Адвокатське співтовариство Одещини щиро вітає свого лідера із присвоєнням йому високого звання «Почесний громадянин Одеської області», що є визнанням його одним із провідних наставників і розбудовників сучасної одеської школи адвокатури, беззаперечним авторитетом серед колег і громадян.

Зичимо нашому лідеру, людині великої душі і високого фахового польоту, здоров'я, сили і натхнення, багато роботи, багато нових зачинів. Ви для нас — взірць найвищих людських чеснот, яскравий приклад багаторічного вірного служіння справі, колективу, громаді.

*Рада адвокатів Одеської області,
Одеська обласна Колегія адвокатів, КДКА Одеської області*

З нагоди Дня Конституції України активних представників адвокатської спільноти відзначено нагородами Одеської обласної ради та Ради адвокатів Одеської області!

За вагомий особистий внесок у забезпечення реалізації конституційних прав громадян, значні досягнення у професійній діяльності, активну громадську позицію та з нагоди 25-ї річниці Дня Конституції України нагороджено Почесними грамотами Одеської обласної ради:

- *Максима Геннадійовича Кварацхелію;*
- *Євгенію Анатоліївну Цимар;*
- *Світлану Йосифівну Сергееву;*
- *Світлану Аксентіївну Адабаш.*

* * *

За сприяння розвитку та зміцненню адвокатури, високий професіоналізм, дотримання Правил адвокатської етики, відданість

обраній професії та з нагоди державного свята — Дня Конституції України нагороджено Подяками Ради адвокатів Одеської області:

- *Андрія Петровича Перова;*
- *Нелі Анзорівну Ніколаву;*
- *Владислава Андрійовича Лікшу;*
- *Іллю Михайловича Огородніка.*

* * *

За бездоганне виконання обов'язків, покладених Радою адвокатів Одеської області, та з нагоди державного свята — Дня Конституції України, нагороджено Подякою Ради адвокатів Одеської області:

- *Яну Русланівну Совик.*

Представників адвокатури Одеського регіону нагороджено Почесними грамотами Одеської обласної державної адміністрації!

За значний внесок у розбудову правової держави, утвердження верховенства закону, забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, надання правової допомоги громадянам і юридичним особам, високий професіоналізм та з нагоди 25-ї річниці Конституції України Почесними грамотами відзначено адвокатів:

- Вікторію Володимирівну Валах*
- Володимира Михайловича Долгова*
- Оксану Олександрівну Кадрову*
- Людмилу Миколаївну Праведну*
- Ірину Олександрівну Сабову*

Вітаємо колег!

Єдність адвокатської спільноти — сила адвокатської професії

2—6 липня 2021 року стали гарячою порою для адвокатської спільноти Одещини в цілому та керівництва Ради адвокатів Одеської області зокрема. Приводом для хвилювань виступила надзвичайна подія, що обурила не тільки адвокатів, а й пересічних одеситів: одного з наших колег, адвоката Чібірдіна Олександра Володимировича ухвалою Суворовського районного суду міста Одеси (судді Позняк В. С., Шкорупеев Д. А., Деркачов О. В.) від 14.06.2021 року було взято під варту в залі суду.

Коротко про історію справи. 22.11.2016 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань було зареєстровано кримінальне провадження за № 12016160500008887. В подальшому у провадження Суворовського районного суду міста Одеси надійшов обвинувальний акт за обвинуваченням Чібірдіна О. В., Іщенко Р. С. у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 190, ст. 257, ч. 4 ст. 187, Стрія Л. В., Кобальчинського С. А. у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 190 Кримінального кодексу України (справа № 520/11815/17).

В березні 2017 року нашого колегу О. В. Чібірдіна було вперше взято під варту в рамках цього кримінального провадження на виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без можливості внесення застави та поміщено до СІЗО міста Одеси. Про цю кричущу ситуацію неодноразово повідомлявся уповноважений представник управління спеціальних процедур офісу Верховного Комісара ООН з прав людини. Та не зважаючи на зусилля своїх захисників — адвокатів О. В. Клименка, І. А. Прилепського та їх злагоджену командну роботу, подані майже всім складом Ради адвокатів Одеської області на адресу Суворовського районного суду міста Одеси ще в 2017 році заяви про готовність взяти О. В. Чібірдіна на поруки, в неволі він перебував близько 33 місяців (!)

23 грудня 2019 року за Чібірдіна О. В. було внесено заставу в розмірі 764 400 гривень, яку збирала вся адвокатська спільнота України, зокрема, — і через Благодійний фонд допомоги адвокатам Національної асоціації адвокатів України та Вищу школу адвокатури. В той день одразу після звільнення під час зустрічі з колегами Олександр Чібірдін сказав: «Я хочу подякувати за підтримку голові Національної асоціації адвокатів України Лідії Ізовітовій, Вищій школі адвокатури, Комітету захисту прав адвокатів НААУ, а також усім колегам, які взяли участь у моїй долі. Сподіваюся, що надалі ми доведемо цю справу до справедливого кінця, і всі побачать наскільки безглуздим є обвинувачення і наскільки важко добитися правди в нашій державі»¹.

В 2020 році заставу вдалося повернути, а запобіжний захід було змінено на нічний домашній арешт (з 23.00 до 06.00), який сумлінно виконувався О. В. Чібірдіним до 14.06.2021 року.

Що ж сталося? Чому володарі суддівських мантий знову взяли під варту адвоката, який не порушував жодних процесуальних обов'язків і терпляче протягом кількох років брав участь в усіх численних засіданнях?

Підставою для раптової зміни запобіжного заходу стало клопотання прокурора відділу Одеської обласної прокуратури Рекеди Д. Ю., в основу якого було покладено рапорт співробітника поліції про

¹ https://unba.org.ua/news/5044-advokata-chibirgina-zvilneno-z-sizo-de-vin-probu-30-misyaciv.html?fbclid=IwAR0LN9LDUjBxNjM3DbU5uSIB0zCkm5YlJfLniSA4LsufWDmrDZO_IHrrEY

У РАДІ АДВОКАТІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

буцімто порушені Чібірдіним О. В. умови домашнього арешту та звинувачення у використанні підробного (на думку обвинувачення) документу — сертифікату, виданого ТОВ «Альмед», яким підтверджувалася по-важність причин пропуску Чібірдіним О. В. одного з судових засідань.

На превеликий жаль, про події 14.06.2021 р. захисники О. В. Чібірдіна повідомили керівництво Ради адвокатів Одеської області лише вранці 2 липня. Через сайт Ради та нещодавно утворений канал Ради у Telegram було мобілізовано адвокатів Одещини з проханням підтримати своєю присутністю в судовому засіданні колегу О. В. Чібірдіна під час розгляду Одеським апеляційним судом апеляційних скарг його захисників на ухвалу про зміну запобіжного заходу.

Голова Ради Й. Л. Бронз та секретар Ради К. Ю. Кармазіна разом ще з близько 20 адвокатами Одещини об 11.00 2 липня прибули до Одеського апеляційного суду, де судді Ю. І. Кравець, І. А. Артеменко та Р. І. Котелевський мали вирішити долю нашого колеги О. В. Чібірдіна. Засідання розпочалося хвилиною в хвилину. Нашого колегу Чібірдіна О. В., як найнебезпечнішого звіра, попри всі міжнародні стандарти прав людини та здоровий глузд, тримали в наручниках, у душній скляно-металевій клітці, на очах синів, дружини, друзів та численних колег... Жажливе, болуче, незабутнє видовище.

Непомітно хвилювався захист Чібірдіна О. В. — адвокатеса Вікторія Беліменко, адвокати Олег Клименко та Іван Прилепський. Нетерпляче чекав на розв'язку представник потерпілих — адвокат Л. Ф. Кіхтенко. Вочевидь неспокійно від такої кількості адвокатів

в залі судового засідання та резонансності справи стало б і обвинуваченню, якби не одне «але». За кілька хвилин до початку судового засідання автор пасквіля під назвою «клопотання про зміну запобіжного заходу» — прокурор Дмитро Рекеда електронною поштою подав до суду капітуляційного листа — клопотання про відкладення судового засідання. Так-так... В усій великій (я про штат) Одеській обласній прокуратурі у призначений судом день та час не знайшлося жодного прокурора з десятки в групі прокурорів, який би прийшов до суду і чесно виконав свою роботу.

За кілька хвилин судове засідання, що тільки-но розпочалося під головуванням судді Руслана Котелевського, було відкладено на 15.00 6 липня 2021 р. через неявку прокурора. Колегія суддів на прохання захисників реагує на неявку сторони обвинувачення звичайним листом до Одеської обласної прокуратури.

Наш колега проведе ще декілька днів і ночей в Тюремному Замку.

Не буду зупинятися на тому, як розгорталися події навколо справи та її учасників в період між засіданнями, адже справжню історію знають лише її творці. Скажу лише, що на наступне судове засідання та його успішні для захисту результати ми чекали всією спільнотою, і кожен як міг, так і наближав день перемоги — перемоги світла над сутінками, правди захисту над брехнею правоохоронців, здорового глузду правосуддя над безумством обвинувачення. Хтось скасовував всі свої зустрічі та квалітивно під різними приводами переносив свої судові засідання та слідчі дії, аби мати змогу 6 липня постати перед судом разом зі своїм колегою, хтось

готувався до безпосереднього здійснення захисту та доотримував документи, що вщент розбіють доводи обвинувачення, хтось писав і подавав до суду заяви про готовність взяти колегу на поруки.

До речі, сміливців, які не бояться грошових стягнень в розмірі від 47 580 грн. до 118 950 грн. серед нас, адвокатів, виявилось аж 10: Білан М. О., Беліменко В. І., Бронз Й. Л., Канікаєв Ю. О., Кармазіна К. Ю., Козлов О. О., Клименко О. В., Кучін В. В., Маляр В. Ю., Прилепський І. А. Але забігаючи наперед зазначу, що жоден з них судом «такими, що заслуговують на довіру» визнаний не був.

6 липня, 15.00. Година «ч». Повний зал адвокатів. Багато журналістів. Всі учасники процесу на своїх місцях. І навіть прокурор. Колега Чібірдин О. В. знову в клітці. Так триває довгі 56 хвилин, адже в залі довго не можуть зібрати повний склад суду. 15.56: починається судове засідання. Захист розпочинає з клопотання про негайне звільнення обвинуваченого з клітки, яке судом негайно задовольняється. Під схвальні відгуки колег за розпорядженням головуючого, під німий подив конвоїрів знімаються з обвинуваченого і вдягнуті кайданки. Захист по черзі виступає довгі 80 хвилин, багато разів слухними та влучними запитаннями переривається судом.

Суд в цьому засіданні функціонує за принципом «танцюють всі», періодично «наступаючи на ноги» прокурору. Виступ останнього більше нагадує бесіду пацієнта, що втратив пам'ять, з лікарем, подекуди — й танок вужа на сковорідці. Суд бажає ретельно розібратися у справі. Головуючий ставить учасникам процесу настільки вдалі питання і вимагає таких уточнень, що в голові мимоволі пролітає думка про те, що в разі необхідності вибору захисника для себе в першу чергу варто телефонувати адвокату Котельському¹.

За спливом 32 хвилин виступу прокурора всім присутнім стає абсолютно очевидно, що жодних правових та фактичних підстав для тримання колеги Чібірдина О. В. під вартою не було.

Ще 12 хвилин тримає удар наш колега, що представляє інтереси потерпілих. Його виступ сповнений переважанням інтересів клієнтів щодо найскорішого розгляду справи.

На 130 хвилині судового засідання, в свій абсолютно позаробочий час колегія суддів розпочинає зачитувати заяви потенційних поручителів та заслуховувати їх точки зору щодо поданих задалегідь заяв. Поручителі не хочуть зловживати увагою суду і зважають на умови проведення судового засідання та втомлений стан абсолютно всіх присутніх, тому

виступають по хвилині і тільки двоє: адвокати Юрій Канікаєв та Йосип Бронз.

Після максимально коротких дебатів суд на довгі хвилини 40 видаляється до нарадчої кімнати. Для всіх вже зрозуміло, що родина Чібірдиних сьогоднішні вечір та ніч проведе разом, і більшості вже неважливо як саме буде називатися змінений судом запобіжний захід. Мабуть, саме тому прокурор залишає залу судового засідання разом з суддівською колегією та на проголошення вступної та резолютивної частини ухвали не повертається. Та й час же позаробочий...

Післямова. Як говорить беззмінний очільник Одеської адвокатури Й. Л. Бронз: «Адвокат — поняття круглосуточное». Саме тому й майже всі присутні під час судового засідання колеги дочекались суддівську колегію та зустріли ухвалу суду бурхливими оплесками, яких вже давно не чули стіни Одеського апеляційного суду. Хоча й заплакана, але задоволена спільною перемогою дружина Чібірдина О. В. нарешті має змогу обійняти свою найріднішу людину. Всміхнені та радісні обличчя колег «по цеху» навколо. Такої єдності адвокатура Одещини не демонструвала вже давно. Разом ми показали, що наша адвокатура — справді єдина родина, членів якої ображати нікому не дозволено.

Звісно, в цій історії залишається ще багато запитань, та цей процес над колегою Чібірдиним О. В. не тільки назавжди закарбується в пам'яті всіх, хто став його свідками, але й увійде до підручників з кримінального процесу.

Повний текст ухвали буде опубліковано у наступному номері «Вісника Одеської адвокатури».

Повний відеозапис судового засідання 06.07.2021 року було люб'язно підготовлено журналістами «Народного бюро розслідувань» і розміщено за посиланням: <https://fb.watch/6CzVklfmOE>

¹ <https://erau.unba.org.ua/profile/34239>

Очевидиця і одна з безпосередніх учасниць описаних в нарисі буремних подій, адвоката К. Ю. Кармазіна

Колеги про слухання у справі О. В. Чібірдіна:

«Если не вникать в суть дела, то мое отношение к заседанию в апелляционном суде очень вдохновленное. Мы увидели показательную работу настоящей правовой системы. К сожалению, мы можем это увидеть только создав общественный интерес. Очень надеюсь, что в дальнейшем судебная система будет работать в подобном виде, и закон будет превыше чьих-то интересов», — **Олександр Козлов**, адвокат, заступник голови Ради адвокатів Одеської області

«...Увійшовши до зали судових засідань, я був приємно вражений тією кількістю адвокатів, які прийшли підтримати нашого колегу, — зал був заповнений ущент! Такої професійної солідарності та єдності не було ні у суддів, яким досить часто обирають необґрунтовано найсуворіший запобіжний захід, ні у прокурорів, які взагалі не проявляють підтримки до колег. Навіть не читаючи матеріали справи, після виступу адвокатів Чібірдіна О. В. стало зрозуміло, що суд І інстанції необґрунтовано змінив запобіжний захід з нічного домашнього арешту відносно адвоката. Як підстави для тримання під вартою судом вказано: 1) порушення адвокатом умов домашнього арешту у дату, яку точно і сама прокуратура не встановила (8 чи 9 травня); 2) надання буцімто позитивного тесту на ковід, який не відповідав дійсності. При цьому наявність лікарняного листка у адвоката нікого не цікавила. Сторона захисту та судді Одеського апеляційного суду повністю розбили висновки суду І інстанції, та і прокурор логічно пояснити підстави зміни запобіжного заходу не міг. Апофеозом цього засідання в апеляції став короткий, але дуже влучний виступ Йосифа Львовича Бронза та промови адвокатів, які подали клопотання про взяття на поруки.

Стала практика ЄСПЛ за статтею 5 Європейської Конвенції визначає, що діє презумпція на користь свободи, а тримання під вартою є виключним запобіжним заходом. На жаль, всупереч визначеним вище стандартам, наш колега провів під вартою більше місяця, і адвокатура не повинна залишати це просто так, щоб запобігти таким діям у майбутньому по відношенню до будь-якого адвоката.

Сподобалась єдність та підтримка колег, організація та координування дій з боку Ради адвокатів Одеської області, детальний та дуже ретельний розгляд суддями Одеського апеляційного суду цієї апеляції. Як результат, адвоката Чібірдіна О.В. було

звільнено з-під варто та обрано нічний домашній арешт. Під час цього засідання ми усі довели, що адвокатура Одещини єдина, як ніколи. І у радості, і в біді!» **Андрій Лещенко**, адвокат АО «Прайм Юріс»

«...У мене склалося стійке враження, що адвоката намагаються притягнути до кримінальної відповідальності за надання правничої допомоги. А зміна запобіжного заходу вмотивована не реальними підставами для цього, передбаченими законом, а особистим відношенням до його правової позиції — невизнання вини...

Я вважаю недопустимим будь-які напади на адвокатів за те, що вони здійснюють свою діяльність, оскільки це не тільки підриває авторитет адвокатури як важливого інституту демократичного суспільства, а ще й суттєво може вплинути на її незалежність. На мою думку, адвокатам слід особливо гостро реагувати на кримінальне переслідування своїх колег, не допускаючи навіть появи таких небезпечних прецедентів, з яких потім може сформуватися стійка практика.

Рішення, яке постановила колегія апеляційного суду, вважаю надто суворим, достатньо розумним і таким, що відповідає загальній практиці. Втім, якби не коректна, стримана, але дуже принципова реакція адвокатського співтовариства, воно могло б бути і негативним. Вважаю, що Одеська адвокатура показала дуже добрий приклад колегам з інших регіонів та непогано нагадала про свою єдність і принциповість суспільству», — **Юрій Канікаєв**, адвокат.

«Fiat justitia!

Було приємно та почесно стати свідками блискучої професійної та командної роботи сторони захисту, демонстрації адвокатами Ради адвокатів Одеської області на чолі з Бронзом Й.Л. своєї одностайності. Після запеклих змагань сторін колегія суддів Одеського апеляційного суду продемонструвала усім присутнім усю силу, непохитність та справедливість Закону, скасувавши неправомірне рішення суду першої інстанції та повернувши свободу адвокату Чібірдіну О. В.!» — **Фатіма Арчакова**, магістр права.

Медіація у адвокатській практиці

30 червня 2021 року Радою адвокатів Одеської області за безпосередньої участі представників Комітету з медіації та інших видів альтернативного врегулювання спорів РАОО та Комітету підвищення кваліфікації адвокатів РАОО проведено захід із підвищення кваліфікації адвокатів під назвою «Медіація у адвокатській практиці».

Попри 1000 зареєстрованих учасників, тригодинний захід зібрав на конференцію платформи Zoom близько 650 адвокатів з усіх регіонів України, які мали можливість не тільки отримати 3 залікові бали для підвищення кваліфікації (зокрема 1 — з адвокатської етики), але й здобути корисну інформацію та актуальні приклади про застосування медіації у адвокатській практиці як в Україні, так і поза її межами.

Урочисто відкрив захід адвокат, голова Ради адвокатів Одеської області, Заслужений юрист України **Йосип Львович Бронз**, який наголосив на важливості застосування медіації та альтернативних способів вирішення спорів в адвокатській діяльності, а також розповів присутнім про Комітет з медіації та інших видів альтернативного врегулювання спорів при Раді адвокатів Одеської області та його роботу.

На заході для адвокатів виступали три спікерки-адвокatesи та медіаторки.

Так, секретар Ради адвокатів Одеської області, сімейна медіаторка Української академії медіації, членкиня Асоціації сімейних медіаторів України, фахівчиня з питань відновного правосуддя, авторка і викладачка курсів з медіації, що впроваджуються в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, к. ю. н. **Катерина Юріївна Кармазіна** розкрила питання медіації як cross-sell напрямку адвокатської практики, визначила поняття і значення терміну «cross-sell», а також розповіла

про національну стратегію у сфері прав людини та її вплив на розвиток медіації. Катерина Юріївна звернула увагу й на зміст ст. ст. 8—11 Правил адвокатської етики як натяк на застосування медіації, а також відповіла на ключове запитання: «Чи є робота для адвоката/юриста в медіації?»

Президентка Української академії медіації, національна експертка з медіації Проекту ЄС «Право-Justice», співаторка проектів Закону України «Про медіацію», к. ю. н., доцент, до-

центка кафедри господарського права та процесу Національного університету «Одеська юридична академія», Заслужений юрист України **Луїза Джумберівна Романадзе** розповіла про супровід клієнта в процедурі медіації, визначила сутність, особливості, принципи, стадії медіації, продемонструвала простір та переваги для роботи адвоката в процедурі медіації. Луїза Джумберівна окреслила особливості роботи адвоката в процедурі медіації з урахуванням Правил адвокатської етики, а також зупинилась на питанні про поєднання ролей адвоката та медіатора.

Членкиня Ради директорів та керівниця напрямку сімейної медіації Одеської обласної групи медіації, експертка Громадської організації «Громадський центр правосуддя», членкиня Комітету Асоціації правників України з цивільного, сімейного та спадкового права та комітету з медіації **Олена Павлівна Дрішлюк** у своїй доповіді сфокусувалась на тематиці практичного погляду адвоката та медіатора стосовно визначення місця проживання дитини та участі батьків у її вихованні, розповіла про законодавчу базу, судову практику, проблеми при розгляді відповідних справ в суді та вирішення таких спорів за допомогою медіації. Олена Павлівна на прикладах продемонструвала користь та можливості медіації при вирішенні сімейних справ та розвіяла основні міфи про медіацію.

Тема заходу викликала жвавий інтерес в адвокатському середовищі, а тому спікерки ще близько години після завершення заходу відповідали на запитання стосовно застосування медіації, які виникали в учасників упродовж заходу.

Рада адвокатів Одеської області вдячна доповідачам за проведення цікавого та корисного заходу, а його учасницям та учасникам — за увагу та активний зворотній зв'язок!

Актуальні питання кримінального права та процесу, розглянуті на Odessa Criminal Law Forum ААУ «Золотий Дюк»

25 червня 2021 року відбувся вже четвертий форум ААУ з кримінального права та процесу — Odessa Criminal Law Forum ААУ «Золотий Дюк».

Відкриття форуму розпочалося із вітальної промови Голови ради адвокатів Одеської області **Йосипа Бронза**, який акцентував свою увагу на проблемних питаннях, що супроводжують адвокатів в своїй діяльності. Зокрема, зауважив про недоліки кримінального процесуального законодавства України, проблемні питання його застосування; звернув увагу на питання розподілу повноважень Конституційного Суду України та Верховного Суду. Окрім того, чинний очільник Одеської адвокатури традиційно зосередив увагу адвокатів та інших учасників форуму щодо дотримання правил адвокатської етики та іміджу адвоката, завершивши свій виступ також настановами для майбутніх адвокатів. Виступ Йосипа Бронза викликав цікаву і інтенсивну дискусію серед учасників форуму.

Традиційно відкриття форуму також продовжили вітальні промови Президентки ААУ, керуючої партнерки АО «Marshaller Group» — **Зої Ярош**, а також модераторів відповідних сесій Форуму, а саме:

Дениса Пономаренка, голови Відділення ААУ в Одеській області, партнера АО «Barristers»;

Костянтина Дорошенко, партнера АО «Лещенко, Дорошенко та партнери»;

Тараса Пошиванюка, голови Комітету ААУ з кримінального права та процесу, партнера АО «EQUITY».

Підсумкам 2020 року в сфері кримінального права та процесу була присвячена перша сесія, яку модерував голова Відділення ААУ в Одеській області, партнер АО «Barristers» — **Денис Пономаренко**.

Розглянули такі теми: останні рішення Конституційного Суду та їх вплив на кримінальні провадження; тандем клієнта VS адвоката на шляху до виправдального вироку; переслідування «злочинців у законі»; останні тенденції судової практики в кримінальній юстиції та зупинення досудових розслідувань.

Спікерами виступили:

— **Олександра Яновська**, суддя Касаційного кримінального суду Верховного Суду України, д. ю. н., професорка;

— **Олександр Лисак**, партнер АО «EQUITY»;

— **Андрій Мазалов**, старший партнер АО «DIGNA»;

— **Людмила Куса**, керівниця практики вирішення спорів АО «GRACERS», адвокатка, голова Підкомітету ААУ із захисту в кримінальних провадженнях;

— **Олексій Задоєнко**, радник практики кримінального права та захисту бізнесу АО «Arzinger», адвокат, к. ю. н.;

— **Олена Бальжик**, суддя Київського районного суду м. Одеси.

Про **новели** кримінального процесу говорили під час другої сесії. Модератором виступив Тарас Пошиванюк, партнер АО «EQUITY», голова Комітету ААУ з кримінального права та процесу.

Разом із судьями, адвокатами та науковцями були розглянуті питання щодо збору доказової бази стороною захисту; використання матеріалів, отриманих під час досудового розслідування, як доказу в справах про цивільну конфіскацію в контексті забезпечення рівності сторін; нову процесуальну фігуру на стороні обвинувачення — дізнавача; процесуальні диверсії сторін кримінального провадження; закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням/спливом процесуальних строків.

Участь в обговоренні взяли:

— **Лідія Карплюк**, адвокатка АО «Лещенко, Дорошенко і партнери»;

— **Тетяна Гавриленко**, суддя Вищого антикорупційного суду;

— **Марія Камінська**, керівниця АБ «Марії Камінської», адвокатка;

— **Діана Яковлева**, адвокатка, партнерка ЮК «AS Legal», дисциплінарна уповноважена Асоціації приватних виконавців України;

— **Сергій Пересунько**, юрист ЮК «АМБЕР», адвокат;

— **Наталія Дмитрук**, суддя Голосіївського районного суду м. Києва;

— **Ганна Тетерятник**, к. ю. н., доцентка, завідувачка кафедри кримінального процесу ОДУВС.

Актуальним питанням кримінального процесу була присвячена остання сесія Odessa Criminal Law Forum «Золотий Дюк», яку модерував Костянтин Дорошенко, іменний партнер АО «Лещенко, Дорошенко і партнери».

Ми говорили про те, як захистити клієнта від незаконних дій правоохоронних органів; про допит свідка із застосуванням заходів безпеки в кримінальному судочинстві; забезпечення судом права на захист; розглянули практичні аспекти тимчасового доступу до речей і документів за клопотанням сторони захисту; проблемні питання застосування ст. 290 КПК України у діяльності сторони захисту; кіберзлочинність та засоби протидії.

Участь у дискусії взяли:

— **Ілля Огороднік**, засновник, директор АО «Юридична компанія «Советник»;

— **Олександр Муконін**, адвокат, член Ради адвокатів Одеської області;

— **Олександр Лук'яненко**, партнер VB Partners;

— **Віталій Крикливий**, суддя Вищого антикорупційного суду;

— **Вікторія Смірнова**, суддя Донецького апеляційного суду, к. ю. н.;

— **Ірина Гловюк**, д. ю. н., професорка, адвокатка, наукова радниця АО «Barristers», членкиня Науково-консультативної ради при Верховному Суді;

— **Андрій Толкачов**, заступник начальника Управління — начальник 1-го відділу (оперативного реагування) Управління протидії кіберзлочинам в Одеській області Департаменту кіберполіції НП України, підполковник поліції;

— **Ольга Чайкіна**, суддя Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу, к. ю. н., членкиня Правління АРССУ.

Інформаційним партнером ААУ «ЛІГА: ЗАКОН» учасникам заходу були надані сертифікати «LIGA360: АДВОКАТ НААУ» за найкращі питання.

Після заходу відбулась вечірка для адвокатів на березі Чорного моря в ресторані «ZUMMA».

Форум ААУ з кримінального права та процесу — Odessa Criminal Law Forum ААУ «Золотий Дюк» сприяє обміну знаннями та практичними навичками, набутим досвідом між адвокатами, суддями, працівниками правоохоронних органів, інших фахівців в галузі права. Рада адвокатів Одеської області щорічно заохочує та сприяє у проведенні подібного роду заходів, необхідних для підвищення кваліфікації.

*Голова Відділення ААУ в Одеській області,
партнер АО «Barristers» Денис Пономаренко*

11 травня відбулося перше засідання Комітету підвищення кваліфікації адвокатів Ради адвокатів Одеської області

Засідання проведено під керівництвом голови Комітету **Олександра Олександровича Козлова** в онлайн на офлайн формі.

На засіданні обговорено та прийнято рішення стосовно наступних питань:

— Формування персонального складу Комітету: заступником голови Комітету обрано Ірину Валентинівну Грозу, прийнято до складу інших членів Комітету;

— Систематизація порядку підготовки, проведення заходів з підвищення кваліфікації та розподіл відповідні функції між членами Комітету: визначено алгоритм роботи членів Комітету щодо підготовки, проведення заходів підвищення кваліфікації;

— Інші питання роботи Комітету: визначено першочергові напрямки удосконалення процедури проведення заходів з підвищення кваліфікації.

Повторно наголошуємо, що новостворений Комітет підвищення кваліфікації адвокатів Ради адвокатів Одеської області запрошує усіх адвокатів, які мають бажання та можливість долучитися до роботи, пов'язаної із здійсненням підвищення кваліфікації адвокатів.

З питань, що стосуються діяльності Комітету, а також для подачі заяв на вступ до Комітету (обов'язково необхідно зазначити: ПІБ, контактні дані та коротко обґрунтувати мотивацію вступу), звертайтеся на електронну адресу: lawyersqualification.odessa@gmail.com.

Григорій Іванович Алфьоров,

адвокат, медіатор

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ, РОЗМІЩЕНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин, коли майже кожна особа має принаймні одну сторінку в соціальних мережах, а відомі блогери з 1 млн підписників легко за один пост можуть заробляти тисячі американських доларів, трапляються непоодинокі випадки, коли відомі бренди для своїх електронних ресурсів не гребують використанням чужих фото із соціальних мереж. І ті, чиї фото були запозичені та використані без дозволу, і ті, хто любить використовувати чуже без дозволу, — наші з вами численні потенційні клієнти. Тож питання про правові засади використання зображень, розміщених в мережі Інтернет, ще довгий час не втратить своєї актуальності у адвокатських колах.

Перш за все, хотілося б звернути увагу на те, що захист авторського права на фото і зображення торгової марки є дещо різним. Так, торгові марки не захищаються копірайтом з моменту створення, а повинні бути зареєстровані, тому їх добросовісне використання без згоди автора зареєстрованої торгової марки допускається та повинно мати некомерційний напрям. Втім, в українському законодавстві визначення поняття «комерційний напрям» та «некомерційний напрям» відсутні.

Захист авторського права на зображення в Україні регулюють Бернська конвенція про авторське право та Закон України «Про авторське право і суміжні права». Згідно ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права», автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства), за відсутності доказів іншого. Без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається відтворення творів лише у випадках, передбачених у статті 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права». І коло таких випадків є досить обмеженим.

Згідно зі статтею 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів та статтею 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії, охороняються як об'єкти авторського права.

Авторське право на фото виникає з моменту створення фотографії. Як визначено у главі 17 «Copyright» Кодексу Сполучених Штатів, добросовісне використання не є порушенням авторського права, якщо твір використовувався **з метою критики, коментування, для випуску новин, викладання чи наукових досліджень**. Водночас під час встановлення факту fair use (для України — добросовісне використання) враховують: комерційний чи ні характер використання твору та кількість використаних примірників, наприклад, не більше кількості учнів в класі, та ринкову ціну твору.

Добросовісне використання творів викладено в Законі України «Про авторське право і суміжні права» наступним чином: без згоди автора, але із зазначенням його імені відповідно до статті 21 цього Закону можна використовувати фото у якості цитати (або короткі уривки) з опублікованих творів в оглядах преси, якщо цей твір має критичний, науковий або інформаційний характер (враховуючи цитування ілюстрації); використовувати літературні і художні твори як ілюстрації у навчальних виданнях, звуко- і відеозаписах; відтворювати уривки з опублікованих творів для навчання. Але знову в достатньому обсязі.

До речі, до «преси» Законом України «Про засоби масової інформації» віднесено **друковані** періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію. Додатки до друкованих засобів масової інформації у вигляді видань газетного

та журнального типу є окремими періодичними і такими, що продовжуються, друкованими виданнями і підлягають реєстрації на загальних підставах. Зазначені вище друковані видання можуть включати до свого складу інші носії інформації (платівки, дискети, магнітофонні та відеокасети тощо), розповсюдження яких не заборонено чинним законодавством України.

Для охорони авторських прав немає значення хто зробив фото: професіонал, аматор, доросла людина, дитина, громадянин України чи взагалі особа без громадянства — з моменту появи фото воно стає об'єктом авторського права. Авторське право діє впродовж всього життя автора і буде зберігатися ще 70 років після його смерті. Сам автор може використовувати свій твір на власний розсуд. А ось інші особи можуть використовувати твір тільки отримавши дозвіл від автора.

Європейський суд з прав людини визнає, що автор зображення не повинен бути позбавлений можливого прибутку від продажу своєї роботи, навіть якщо йому не вистачає необхідних навичок, щоб монетизувати свою роботу.

В рамках цього відкритим в адвокатській практиці залишається питання про те, **хто буде визначатись автором фото, якщо воно зроблено без участі людини** (наприклад, засобами автоматичної фіксації), **і хто має право на винагороду в разі комерційного використання таких фото?**

Існує декілька можливостей легального використання фото з мережі Інтернет:

1. Ліцензії Creative Commons. **Creative Commons** — така спеціальна ліцензія (загалом яких шість), які за замовчуванням завжди дозволяють поширювати твір з єдиною обов'язковою умовою — зазначення авторства. **Ліцензії Creative Commons** на використання об'єктів авторського права, розроблені організацією Creative Commons з метою надати авторам можливість дозволити широкому колу людей безоплатно поширювати власні твори. Кожна з ліцензій Creative Commons містить перелік свобод, які автор бажає надати іншим, а також низку умов, яких потрібно дотримуватись. Різні комбінації цих компонентів утворюють набір ліцензій Creative Commons.

2. Технологія «Embed». Скачати з комп'ютера малюнок з Instagram не можна — порушення авторських прав. А використати технологію «Embed» — можна. Twitter, Tumbler, Flickr та Getty Images дозволяють використовувати «Embed», що дозволяє вбудовувати мультимедійні елементи з різних веб-сервісів на сайт, блог. Це спосіб запозичувати можливості іншого веб-ресурсу на свою сторінку. Технічно «embedded post» — це рядок коду, який вказує браузеру користувача вимогу відобразити вміст поста безпосередньо

з сервера мережі, на якій розміщено малюнок. Проте, наприклад, публікація фото- та відеоконтенту в соцмережі Instagram не означає, що їх автор за замовчуванням дає згоду на вбудовування постів на інших сайтах. *«Політика платформи вимагає від третіх осіб запитувати необхідні права у правовласників. Це включає гарантію того, що у них є ліцензія на поширення контенту, якщо вона потрібна за законом»*. Дане пояснення стало причиною перегляду рішення у справі за участю інтернет-видання Mashable, яке використало фотокартку з мережі Instagram, і згідно позовів фотографів захищалося посиланнями на Правила Instagram. «Platform Policy», яка регулює порядок використання API, говорить: «we provide the Instagram Platform to help broadcasters and publishers discover content, get digital rights to media, and share media using web embeds» (ми надаємо платформу Instagram, щоб допомогти телерадіомовленню та видавцям знаходити контент, отримувати цифрові права на медіа та ділитися медіа за допомогою вбудованих веб-сайтів — *переклад автора*), але пізніше Instagram зробив уточнення щодо необхідності запитувати такий дозвіл у власника фотокартки незалежно від правил та політик мережі.

У правовій площині технологію «Embed» можна визначити як «гіперпосилання», враховуючи, що це 1) спосіб використання твору; 2) засіб адресації, вказівка на місце в мережі. Тому, «гіперпосилання» може вважатись відтворенням.

Раніше американські суди застосовували до подібних спорів «server test», відповідно до якого порушником вважається той, хто зберігає спірні твори. Іншими словами, чий сервер — той і порушив. Технологія «Embed» вважалась безпечним способом розмістити чужий твір без плати і без згоди. Два роки тому в справі про використання фото футболіста Tom Brady суд відмовився застосовувати «server test» і вважав вбудовування лінка на твір з чужого сайту порушенням. В Україні судова практика ще не висловлювалася з приводу оцінки законності використання вищевказаних технологій при розгляді спорів.

Основним видом відповідальності за використання фото без згоди автора залишається цивільно-правова у вигляді стягнення в судовому порядку з порушника грошових сум авторської винагороди або компенсації. Додатково за порушення прав автора передбачається також адміністративна відповідальність у вигляді штрафу (відповідно до статей 51-2 та 164-17 Кодексу України про адміністративні правопорушення). У разі нанесення шкоди в значному розмірі може настати навіть кримінальна відповідальність (відповідно до статті 176 Кримінального кодексу України).

Якщо ж все ж таки відбулося використання фотографії без згоди автора, а автор хоче захистити своє право, він може зробити це відповідно до статей 52 і 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права». При цьому передбачено використання як позасудового, так і судового способів захисту. При цьому вимогами позивача до порушника авторських прав можуть бути:

- визнання та поновлення своїх прав;
- заборона дій, що порушують авторське право і (або) суміжні права чи створюють загрозу їхнього порушення;
- припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав;
- вимагання публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;
- вимагання від осіб, які порушують авторське право, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів та про канали їхнього розповсюдження;
- виплата авторської винагороди за використання творів.

Матеріальні вимоги до порушників можуть бути досить суттєвими, та до відповідальності можна притягнути навіть того, хто не знає про порушення.

Звернімося до прикладів судового захисту порушених авторських прав з вітчизняної судової практики. За використання чужих картинок в Instagram з фізичної особи буде стягнуто на користь ТОВ «ОМГ ЕДЖЕНСІ» 108 тис грн. Таким є підсумок *справи № 599/2721/19 (провадження № 22-ц/817/669/20)* про порушення майнових авторських прав. Апеляційна інстанція скасувала зобов'язання порушника передати позивачу сторінку в Instagram.

Суть справи. Компанія «ОМГ ЕДЖЕНСІ» (позивач) є власником виключних майнових прав на всі персонажі проекту «Хаски», а також на всі роботи, створені із використанням таких персонажів, на підставі договору про передання майнових прав. Відповідачка зробила сторінку в мережі Instagram з коміксів «Хаски» та заробляла на розміщенні реклами на своїй сторінці залежно від формату рекламної публікації: Stories — 500 грн., пост на добу — 1000 грн., пост назавжди — 1400 грн., пост назавжди + Stories — 1700 грн. Станом на день подачі позову у грудні 2019 року на сторінці порушниці розміщено 180 публікацій проекту, права на які належать позивачу. Позивач придбав у цієї особи рекламну публікацію, а також запропонував їй потенційну можливість укласти угоду про купівлю Instagram-сторінки, на що відповідачка погодилась. Відповідачка стверджувала,

що розміщувала картинку для особистих цілей, що допускається законом про авторське право. Незважаючи на те, що з самого початку їх використання відповідачка завжди зазначала про основний акаунт авторів проекту та залишала посилання на такий акаунт, авторка блогу використовувала зображення у *комерційній діяльності і отримувала дохід*.

В першій інстанції порушницю зобов'язали передати свій акаунт в Instagram позивачу. В апеляційній скарзі адвокат відповідачки слушно зазначив, що позовні вимоги про передачу сторінки позивачу не можуть бути задоволені. Суд не мав права ухвалювати рішення про передачу веб-сторінки відповідача, оскільки воно однозначно зачіпає інтереси та права третьої особи, яка не бере участь у цій справі, а саме: веб-ресурс Instagram, і це не передбачено законом.

Цікавим видається підхід суду для розрахунку завданого збитку: *за середньою погодинною заробітною платою на час створення об'єктів. Суд самостійно встановив час на створення кожного об'єкту. Позивачем не надано та судом не здобуто доказів про суму винагороди або комісійного платежу, які були б сплачені, тому колегія суддів вважає, що слід взяти до уваги мінімальний розмір заробітної плати, який у 2019 році становив: погодинний розмір заробітної плати — 25,13 гривень * 12 годин (для створення ідеї, концепції та реалізації відповідного твору) = 301,56 гривень (за один твір) * 180 (контрафактних творів, які були виявлені позивачем на момент подачі позову) = 54 280,80 гривень * 2 (подвоєна сума винагороди або комісійних платежів у разі неумисного порушення п. г. частини другої ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (в редакції, чинній на момент ухвалення рішення)) = 108 561,60 гривень.*

Друга відома *справа № 755/11029/15*. Справа цікава тим, що фотокартки позивача були використані виробником, а продукція поставлена в мережі ТОВ «Епіцентр К». Останнього було притягнуто до відповідальності. Цікавим є той факт, що вказана справа внесла коригування до багатьох договорів поставки. Крім того, вказані фото були у вільному продажі в мережі інтернет.

Суть спору: позивач звернувся до суду з позовною заявою про захист виключних авторських прав, в якій просить захистити порушені відповідачем ТОВ «Епіцентр К» авторські права шляхом зобов'язання припинити використання будь-яким способом (розповсюдження, продаж тощо) контрафактної продукції — фоторамок із фотографіями (автором яких є позивач) без зазначення імені автора фотографій та без його письмового дозволу; стягнути з відповідача

на його користь 8 214 192,00 грн. компенсації за порушення авторських прав та 100 000,00 грн. відшкодування моральної шкоди. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що позивач своєю особистою творчою працею створив низку (серію) фотографій, на яких зображені фізичні особи, що підтверджується RAW-файлами (електронними оригінальними зображеннями, які створені ним за допомогою власної цифрової фотокамери), письмовими угодами з цими особами, публікаціями цих фотографій в мережі Інтернет, де він зазначений як автор цих фотографій. Між мережею та позивачем проводились перемовини щодо компенсацій, але до вирішення сторони не прийшли. Мотивування комерційного використання викладено у наступному: зображення фотознімків, автором яких є позивач, вставлено до запакованих заводським способом у поліетилен рамок таким чином, що при купівлі будь-яким покупцем фотографічної рамки у магазині мережі «Епіцентр», знімок продається покупцю разом з рамкою та входить до її ціни.

Надалі цікавим є те, що у своєму висновку суд розділив визначення фотографічного твору та фотографії. Європейське законодавство при визначенні фотографічного твору виходить із зазначення загальних критеріїв, яким повинен відповідати цей результат. Так, у Директиві 93/98/ЄС зазначено, що фотографічний твір **повинен розглядатися як самобутній, якщо він є продуктом індивідуальної творчості автора, що відображає його особистість**, але без врахування інших критеріїв, таких як цінність або призначення, проте держави-члени можуть передбачити охорону і для інших фотографій. У ст. 6 Директиви 2006/116/ ЄС Європейського Парламенту і Ради від 12 грудня 2006 року про строк охорони авторського права і деяких суміжних прав встановлено критерій, що визначає, яка саме фотографія підпадає під авторсько-правову охорону: охороняється лише **самобутня оригінальна фотографія**, що становить інтелектуальний витвір автора. У цьому випадку *права на фотографію охороняються за загальним для усіх авторських прав на літературні і художні твори правилом ст. 1 Директиви, тобто, як і в Україні, протягом життя автора і 70 років після його смерті.*

За відсутності належних та допустимих доказів, які б підтверджували використання автором при створенні спірних фотографій певних оригінальних унікальних прийомів фотографування, оригінальних та унікальних прийомів постановки чи застосування певних унікальних технічних засобів тощо, правових підстав для висновку про те, що спірні фотографії є фотографічними творами, тобто є об'єктами авторського права та підлягають відповідному режиму

правової охорони згідно чинного вітчизняного законодавства в сфері захисту авторського права та суміжних прав, у суду немає. Проте вказану позицію у цій справі скасував пізніше апеляційний суд.

У першій інстанції в задоволенні позову було відмовлено, рішенням апеляційного суду м. Києва позов задоволено частково. В апеляційній скарзі по цій справі апелянт (позивач) зазначив, що відповідачем не надано жодних об'єктивних доказів (датованих до подання позову) на підтвердження, того, що фоторамки начебто поставлялися із-за кордону вже укомплектованими саме фотографічними творами позивача, а відтак, факт наявності контракту на поставання, хоч і надає можливість встановити походження фоторамок, належним доказом відсутності порушень з боку відповідача вважатися не може, оскільки відповідач мав можливість укомплектувати фоторамки фотографіями вже після їх отримання від постачальника. Крім того, обґрунтування факту унікальності фотографічного твору все ж було наведено в Постанові апеляційної інстанції: творча і унікальна складова базується на тому, що фотографії містять зображення людини в певні моменти її життя, які відображають її настрій та значимість події, а тому не можна стверджувати про відсутність творчої складової при їх створенні. До того ж матеріали справи не містять доказів, які свідчили про відсутність оригінальності цих творів або їх копіювання. Слід звернути увагу, що в ході розгляду справи жодна із сторін діючи на власний розсуд не зверталась до суду з клопотанням про призначення судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності.

Незважаючи на те, що відповідач не міг знати про порушення права позивача, суд звертає увагу, що фоторамки із фотографіями, що є предметом спору, були імпортовані з Китайської Народної Республіки, але це не звільняє відповідача від цивільно-правової відповідальності за порушення авторських прав.

За змістом ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» при порушенні будь-якою особою авторських прав, передбачених ст. 50 цього Закону, недотриманні передбачених договором умов використання творів, суб'єкти авторського права мають право на виплату компенсацій у розмірі від 10 до 50 000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу. Тож в даній справі колегія суддів зобов'язала відповідача припинити використання фотографій, автором яких є позивач, без зазначення його імені та його письмового дозволу. У якості компенсації за *порушення авторського права накладено санкцію у розмірі 30 мінімальних заробітних плат.*

АДВОКАТСЬКА ПРАКТИКА

Цікавою є судова практика у намаганні притягнути власника інтернет-магазину до відповідальності в справі № 760/18493/20, рішення по якій викладено 31.05.2021 р. Змістом позовних вимог є захист авторського права, стягнення компенсації та моральної шкоди. Суть справи в тому, що *відповідач опублікувала у додатку «Instagram» на офіційній сторінці свого магазину три фотографії, на яких зображений начебто позивач, на що він не давав відповідачу дозволу, і остання використовувала їх без його дозволу та згоди*. Тобто позивач мав за мету доводити комерційне використання фото. У своєму відзиві відповідач надає послідовно інформацію щодо неможливості ідентифікувати позивача: на наданих позивачем роздрукованих знімках зображений чоловік, обличчя якого не видно. Як наслідок, вказані фотознімки не дозволяють ідентифікувати особу, яка на них зображена, та, відповідно, встановити (стверджувати) про факт відображення його чи будь-якої іншої конкретної особи на них. Крім того, на знімках відсутня будь-яка інформація про позивача, а саме: прізвище, ім'я та по-батькові, вік, адреса проживання, дата і місце народження, чи інша конфіденційна інформація. Тому відповідач вважає, що твердження позивача про його зображення на таких фотознімках є не більше ніж припущенням, яке не ґрунтується на будь-яких належних доказах. Вказану позицію підтримав і суд.

Підсумовуючи вищевикладене, аби наші клієнти могли уникнути виплати компенсації, судового процесу та в майбутньому негативної репутації, у разі комерційного використання фото їм необхідно:

— визначити, хто створив зображення, запитати в автора дозволу посилання на веб-ресурс, де розміщено зображення; перевірити оригінал самого зображення на предмет зазначення на ньому інформації про автора;

— надати документальні підтвердження правового використання зображення, якщо такі є (договір авторського замовлення, ліцензійний договір, посилання на вільну бібліотеку, з якої запозичено використане зображення);

— не використовувати зображення та фото без законних на те підстав в комерційних цілях;

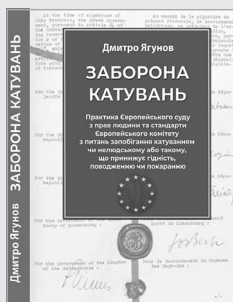
— використовувати зображення й фото з вільних і безкоштовних бібліотек;

— пам'ятати про вільні публічні ліцензії;

— посилатися на автора й джерело запозичення, якщо використання підпадає під вільне;

— створювати власні об'єкти авторського права.

Сподіваюся, що викладені в даній статті поради та застереження стануть у нагоді адвокатам при наданні правової (професійної правничої) допомоги в справах, пов'язаних з захистом авторських та суміжних прав.

БІБЛІОТЕКА АДВОКАТА

Вийшло друком нове видання Ради адвокатів Одеської області під редактуванням голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики А. Є. Костіна та науковим консультуванням Заслуженого юриста України, голови Ради адвокатів Одеської області Й. Л. Бронза.

Автором видання, що стало продовженням більш ніж 10-річної традиції Ради адвокатів Одеської області з підготовки практичних посібників для адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих та працівників пенітенціарної системи з протидії катуванням, став адвокат, Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук Д. В. Ягунов.

Приєднуйтеся до Telegram-каналу та групи в Telegram Ради адвокатів Одеської області!

Відтепер усі актуальні новини для адвокатів будуть розміщуватись і на офіційному Telegram-каналі РАОО, а до обговорень актуальних питань адвокатської спільноти можна долучитися у групі РАОО в Telegram.

Натискайте, щоб приєднатися:

Telegram-канал Ради адвокатів Одеської області <https://t.me/odesaregionalbarcouncilchannel>

Група Ради адвокатів Одеської області в Telegram <https://t.me/odesaregionalbarcouncilgroup>

Підпишіться та слідкуйте за новинами на офіційній сторінці Комітету підвищення кваліфікації адвокатів Ради адвокатів Одеської області у Facebook!

Сторінка створена для інформування про результати роботи Комітету та щодо інших питань, які стосуються підвищення кваліфікації адвокатів. Саме тут будуть розміщуватися анонси заходів з підвищення кваліфікації адвокатів, інформація про порядок реєстрації, результати проведених таких заходів та ін.

Для того, щоб підписатися на сторінку, переходьте за посиланням: <https://m.facebook.com/lawyersqualification.odesa/>

И. Л. Бронз,

*председатель Совета адвокатов
Одесской области*

ЗАЩИТИТЕЛЬНАЯ РЕЧЬ

Чем сегодня вызван выбор этой темы? Воспоминаниями о прошлом, об адвокатах, давших нам блестящие образцы судебного красноречия, бывших по настоящему «чародеями слова».

Это вызвано также и заботой о будущем адвокатуры Украины, о необходимости появления новых Плевако, Спасовичей, Андриевских, Урусовых, Киселевых, Брауде, Любитовых, Россельсов и многих других великолепных судебных ораторов.

Без появления судебных ораторов, отвечающих лучшим образцам адвокатов прошлого, невозможно говорить о высоком уровне адвокатуры, появившейся на территории Украины после 1917 г., как невозможно говорить и о том, что нынешнее поколение адвокатов является достойным наследником ушедших поколений адвокатов и использует в своей деятельности все лучшее, что было присуще нашим предшественникам.

Как могло случиться, что судебное красноречие исчезло из залов судебных заседаний?

Причин этому несколько.

Это, в первую очередь, уничтожение суда присяжных и присяжной адвокатуры.

Это и истребление интеллигенции (часть которой составляли адвокаты) только по признаку происхождения, а также снижение уровня интеллекта, образования и необходимой подготовки у людей, пришедших в адвокатуру.

Как выстрел по адвокатуре звучат слова Вышинского: «Русская присяжная адвокатура — насквозь буржуазное учреждение, контрреволюционное сословие и прежней адвокатуры у нас нет и быть не может».

Настолько истребили все, что было связано с присяжной адвокатурой, что первый сборник защитительных речей адвокатов появился только в 1957 г., в период хрущевской «оттепели».

Сказанное необходимо дополнить тем, что в 1929—1930 г.г. были ликвидированы адвокатские кабинеты и всех адвокатов перевели в «казармы» — юридические консультации, где многие из присутствующих проработали всю свою адвокатскую жизнь, а некоторые работают и поныне, и где никаких условий для подготовки судебной речи нет.

О чем говорить и для кого говорить? Вот вопрос, который долгие десятилетия советской власти стоял перед каждым адвокатом.

Неосторожно сказанное адвокатом слово могло иметь для него самые печальные последствия. Причем, сказанное не только с судебной трибуны, но и произнесенное по другому поводу.

Одесский адвокат Г. Я. Сосин за его слова, произнесенные в 1937 г. о том, что нельзя выбирать председателя коллегии защитников из одного человека, без альтернативы, был расстрелян по сфабрикованному делу о контрреволюционной организации, состоящей из бывших работников суда, прокуратуры и адвокатуры.

Разве можно было делать обобщающие выводы о нищете населения, об отсутствии гражданских прав и свобод, что являлось зачастую причиной совершения преступления.

А для кого говорить? Судья, объявивший о начале судебных прений и предоставивший слово прокурору, тут же начинал писать приговор, добросовестно переписывая его из обвинительного заключения.

Услышав, что прокурор замолчал, судья подымал голову, предоставлял слово адвокату и продолжал переписывать обвинительное заключение.

О чем можно говорить, если само слово адвокат исчезло из употребления в 1917 г. и до 1939 г. не упоминалось.

А образовательный уровень лиц, занимающихся адвокатской деятельностью! А проводимые «чистки»,

результатом которых было изгнание лучших людей из адвокатуры!

Адвокатское сословие постепенно превращалось в клуб малограмотных людей и в 1945 г. с высшим образованием в адвокатуре осталось всего 40 % адвокатов, 48 % — со средним и 12 % с начальным образованием.

Результат не замедлил сказаться: окончательный и многолетний кризис такой важной составляющей части адвокатской профессии, как судебное красноречие, наступил полностью и бесповоротно.

Отдельные примеры хороших адвокатских речей — не в счет.

Неужели настало время выявлять адвокатов, имеющих понятие об ораторском искусстве, о судебной речи и нанимать их для написания речей для других адвокатов — возродить институт логографов из древней Греции?

Вывод: необходимо возродить судебное красноречие!!

Грядет судебная реформа с введением в действие суда присяжных. Будем и для присяжных также скучно и неинтересно выступать в процессах? Как говорят в Одессе: «Хороших результатов я Вам гарантирую».

— Необходимо будет воздействовать на умы и чувства присяжных, а без грамотных, образных и зажигающих речей — это вряд ли возможно.

О настоящих ораторах

Задавал ли кто-то себе вопрос: почему среди большого количества одаренных, талантливых и выдающихся людей, людей культуры, науки, искусства, так мало ораторов?

Этому есть несколько объяснений и первое, на мой взгляд, главное объяснение, что ораторами не рождаются — ораторами становятся (не без врожденных способностей к этой деятельности).

А. Ф. Кони говорил, что умение выступать публично обусловлено исчерпывающим знанием предмета, о котором говоришь, хорошим знанием языка, на котором говоришь, и правдивостью того, о чем говоришь.

В. Д. Спасович: «Мы до известной степени рыцари слова живого и свободного».

Чтобы стать настоящим оратором, необходимо, кроме природных данных (здоровье, голос, внешность, стать), т. е. того, что заложено в человеке от рождения, обладать интеллектом, всесторонним образованием, знанием литературы, живописи, музыки, иностранных языков.

Кроме того, адвокату желательно вырабатывать такие существенные для оратора качества, как наблюдательность, умение анализировать и обобщать, знание

жизни, людей, быть добрым и порядочным человеком, умеющим сострадать ближнему, попавшему в беду.

Совершенно не случайно Цицерон перечислил качества, которые должен совмещать в себе настоящий оратор:

тонкость, диалектика и мысль философа;
язык почти поэта и голос трагика;
память юрисконсульта;
жесты и грацию великих актеров.

После всего сказанного мы понимаем, почему так мало великих в ораторском искусстве.

Второй не менее важный вопрос: «Как могло случиться, что в России, после судебной реформы 1864 г. сразу появилось так много блестящих судебных ораторов?»

При этом следует отметить, что судебная реформа в России была посажена отнюдь не на благодатную почву, а являлась, по сути, чужеродным придатком к существующему строю (абсолютная монархия, полуфеодалная страна, где только недавно было отменено крепостное право, без парламента, свободной прессы, гласного суда и других демократических институтов).

Во многом, и, пожалуй, в первую очередь, такой взлет судебного красноречия объясняется введением в действие суда присяжных. Так было и во Франции, где после появления суда присяжных выросло поколение талантливых судебных ораторов. Так произошло и в России.

Если к этому добавить высокий интеллект по настоящему образованных людей, пришедших в прокуратуру и в присяжную адвокатуру, то объяснение этому феномену становится более понятным.

А повлиял ли на взлет судебного красноречия существовавший в России монархический, авторитарный режим?

Вот что говорит по этому поводу М. Е. Салтыков-Щедрин:

«Истинные ораторы появляются в тех странах, где долго существовало рабство, диктатура, канцелярская тайна, ссылка в места не столь отдаленные.

Под давлением гнета накапливалась горечь, раздражение, желание прорвать плотину паскудства, опутавшего жизнь.

Когда плотину гнета с громом и треском разнесет, тогда и появляются ораторы».

Интеллект людей пришедших в адвокатуру хочу проиллюстрировать только несколькими фамилиями известных адвокатов:

В. Д. Спасович: — автор учебников по уголовному, гражданскому и международному праву, исследователь творчества У. Шекспира, Д. Байрона, А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, А. Мицкевича.

К. К. Арсеньев — знаменосец и страж адвокатской этики, издал книги о русской, немецкой и французской адвокатуре, литературный критик, исследователь творчества М. Е. Салтыкова-Щедрина.

Князь А. И. Урусов: — автор 3-томника статей о театре, литературе, живописи, исследователь творчества Э. Золя, Н. В. Гоголя, Мольера.

С. А. Андриевский — поэт, исследователь творчества Ф. М. Достоевского, В. М. Гаршина, А. П. Чехова, Е. А. Баратынского.

Знание 2—3 иностранных языков для адвокатов прошлого являлось нормой.

О подготовке и вдохновении

Ораторское искусство зародилось в древней Греции во времена Солона и Демосфена. Весь опыт нескольких поколений ораторов был обобщен в труде Аристотеля «Риторика», в котором выдающийся грек определил композицию и построение речи, состоящей из: вступления, изложения доводов, полемики с другой стороной, заключения, а также определения внешних качеств, которыми должен обладать оратор.

Древний Рим и его выдающиеся представители взяли все лучшее из учения об ораторском искусстве древней Греции и существенно обогатили, во многом применив его именно к судебному красноречию. Со времен древнего Рима и по настоящее время между судебными деятелями идет дискуссия по поводу подготовки к произнесению судебной, в т. ч. и защитительной речи. Писать или не писать судебные речи — вот в чем вопрос.

Цицерон: «Перо — лучший и превосходнейший творец и наставник красноречия.

Когда мы пишем, то все доводы ясно выступают перед нами и сами бросаются в глаза, а все мысли и выражения сами ложатся под перо.

Расположение и сочетание слов укладываются в ораторский ритм.

Большинству из нас упражнения в написании речи не в ходу, т. к. требуют большого труда, который многим не по сердцу».

А. Ф. Кони (представитель противоположной точки зрения):

«Я никогда не писал речей и советую молодым: не тратьте времени, не полагайтесь на помощь написанных в тиши кабинета строк.

Изучайте материал, запоминайте его, а затем следуйте совету Фауста: «Говори с убеждением, слова и влияние на слушателей придут сами».

Изустное слово всегда плодотворнее письменного: оно живет слушающего и говорящего».

Известный русский юрист Л. Е. Владимиров:

«Наперед написанная речь будет стеснять оратора и парализовывать живость изложения. Защитник должен импровизировать свою речь с учетом речей обвинителя и гражданского истца.

Импровизированная речь, однако, не означает речи не подготовленной: если есть точный план защиты, то в свое время, в своем месте память будет выбрасывать вам факты и свидетельские показания, и они будут входить в речь стройно и логично.

Написанное всегда помогает окончательно уяснить мысли (хотя и может написанная речь стеснять адвоката, однако, не настолько, чтобы ее не писать!!!)».

П. Сергеич (П. С. Пороховщиков) — автор книги «Искусство речи на суде» — труда, лучше которого, по моему мнению, никто еще не написал и не знаю, напишет ли когда-нибудь:

«Не исписав нескольких сажен или аршин бумаги, вы не скажете сильной речи по сложному делу. Если вы не гений, то примите это за аксиому и готовьтесь к речи с пером в руке. Вам предстоит не публичная лекция, не воззвание на площади, не поэтическая импровизация. Остерегайтесь импровизации!

Отдавшись вдохновению, вы можете упустить существенное и даже важнейшее!!!»

Квинтилиан: **«Импровизаторы хотят казаться умными перед дураками, но зачастую оказываются дураками перед умными».**

Рекомендация адвокатам: **речи надо писать** (это не значит, что их необходимо читать, так как читаемая речь всегда будет уступать произносимой без чтения).

Написанную речь вы запомните — во время ее произнесения вы будете видеть написанные вами (отобранные из множества других) слова, фразы, обороты, выражения, метафоры и эпитеты, где и в каком месте вы это записали — работает и ваша зрительная память!!!

Вы не ищите нужные слова и выражения — вы их нашли, запомнили и произносите — свое оружие вы подготовили заранее — каждое слово — пуля, предложение — автоматная очередь — все пули должны попасть в цель — в головы судей, присяжных и остальных слушателей.

Причины, по которым прочитанная речь всегда будет уступать произносимой по вдохновению и надлежащему исполнению, назвал Цицерон:

«Многие речи, имевшие успех в зале суда, в печати оказывались довольно слабыми, т. к. для читателя пропадает исполнение, т. е. не то, что, а как сказал и выразил свои мысли оратор». Еще Демосфен говорил, что главное в ораторском искусстве — это исполнение — основное достоинство успеха.

Если достоинство речи состоит в том, что говорит оратор, то сила речи в значительной степени зависит от того, как оратор скажет речь, как он ее исполнит. Естественно, единого, готового рецепта для всех нет и быть не может, особенно для выдающихся адвокатов, лучшим из которых, безусловно, являлся Ф. Н. Плевако.

А. Ф. Кони, вспоминая о выступлениях Ф. Н. Плевако и подготовке к произнесению речи, писал:

«В построении своих речей у Плевако не чувствовалось предварительной подготовки.»

Видно было, что живой материал дела, развертывавшийся перед ним в судебном заседании, влиял на его впечатлительность и заставлял лепить речь дрожащими от волнения руками скульптора.

Ему хочется сразу передать свою мысль, и он по несколько раз возвращается к тому, что ему кажется самым важным в его произведении.

Он иногда недостаточно внимательно изучал, а иногда и вовсе не изучал подробностей дела.

Его речи, по большей части, носили на себе след неподдельного вдохновения.

Подражать Плевако было невозможно, как невозможно подражать вдохновению.

Лучшие из речей Плевако блистают не фейерверком остроумия, а трещат и пылают, как разгоревшийся костер».

Со времен Аристотеля адвокаты придерживаются разработанных им правил построения речи (вступление, анализ доказательств, спор с обвинением, заключение), и большинство ораторов до настоящего времени следуют этим правилам.

Однако, творчество, индивидуальный подход к конкретному делу позволяет отойти от установленных канонов и в зависимости от характерных особенностей дела и данных о личности человека, привлекающегося к уголовной ответственности, изменить полностью или частично укоренившееся представление о построении защитительной речи.

Возможно ли, обойтись без вступления? А почему нет? Может быть, необходимо сразу несколькими точными фразами очертить предъявленное обвинение и перейти к его опровержению?

Возможно, не оспаривая предъявленного обвинения, направить свои усилия на опровержение предложения прокурора по мере и виду наказания, с приведением доказательств, содержащихся в материалах дела, судебной практики и общих начал назначения наказания о явной несостоятельности позиции обвинителя.

Форма речи

Форма речи представляет собой внешние ее проявления и можно утверждать, что этому

аспекту — необходимой составляющей части речи — необходимо уделять не меньше внимания, чем содержанию речи.

Практически каждое дело и произнесенная по нему речь дают возможность адвокату проявить свою творческую индивидуальность, свои, только ему присущие, особенности.

Призовите на помощь фантазию, желание сделать речь образной и запоминающейся, хорошее знание материалов дела и все придет, и слова и образы и... результат.

Очень важен внешний вид оратора, его умение достойно держаться и выглядеть на судебной трибуне.

Один из лучших представителей судебного красноречия А. Ф. Кони по этому поводу пишет:

«Внешний вид имеет важное значение, т. к. психологическое влияние на слушателей начинается до речи, с момента появления оратора перед публикой».

Строгость и даже изысканность в одежде, умение с достоинством выглядеть — качества, которые должны быть присущи всем адвокатам, т. к. ненадлежащий внешний вид и неумение достойным образом выглядеть на судебной трибуне, неуверенность и растерянность вряд ли создадут в зале суда надлежащую обстановку и привлекут внимание слушателей к тому, о чем говорит адвокат.

Бесспорно, что неряшливо и небрежно одетый адвокат роняет честь и достоинство профессии.

Несомненно, что одним из главных аспектов формы речи является четкость и грамотность, а также то, как адвокат преподносит слушателям речь, насколько сильно развито в нем «исполнительское искусство» ее произнесения.

Жесты, мимика, поза, тон, стиль

В судебной речи не может быть мелочей, все имеет свое значение и все должно быть подчинено конечной цели — усилению содержания речи, ее влиянию на слушателей и наглядной иллюстрации мыслей оратора.

Статичное положение — уперев руки в стол, взгляд исподлобья, взгляд недобрый или заискивающий не вызовут у слушателей должного настроения.

Не к месту и не вовремя поднятая рука оратора также не способствует усилению речи и вызывает удивление своей неестественностью.

Жесты и выражение лица должны быть произвольным следствием душевных переживаний, свидетельствующих о правдивости и искренности оратора.

Цицерон: **«В речах нет ничего неприятнее, чем поддельное чувство и нет ничего смешнее жестуляции — нарочитой, искусственной, совсем**

не отвечающей потребности оратора дополнить мысль жестом».

Некоторые наши адвокаты постоянно закрывают глаза, часто отбрасывают голову назад, без конца поправляют волосы, раскачиваются, топчутся на месте, все время что-то ищут в своих записях — все это не красит оратора и не может усилить влияние защитительной речи на судей и публику.

Ничего в ораторе не должно быть наигранным, искусственным, не жизненным.

Учитесь быть естественными и сила, влияние речи будут получать дополнительный импульс от вида, позы, жеста и тона оратора, доносить до суда переживаемые оратором чувства.

По одной из речей, которую произнес великий Ф. Н. Плевако по делу председателя суда, обвинявшегося в растрате отпущенных на ремонт здания денег, А. Ф. Кони вспоминает о вдохновении и искренности в словах и жесте адвоката:

«Надо было слышать его в эти минуты, видеть его жест, описавший дугу, а лицо его преобразилось от внутреннего восторга» (показал падение чиновника)».

Не все адвокаты прошлого, даже самые известные, обладали надлежащей мимикой и естественностью в использовании жестов. У одного из выдающихся адвокатов России В. Д. Спасовича была смешная жестикуляция и мимика.

После одной из его речей в беседе с другим адвокатом председательствующий по делу сказал: **«Посмотрите, какая мимика у него. Безобразно и... восхитительно. Таланту все можно».**

Стиль и тон — важные составляющие формы речи

Стиль — это сам человек, его характер, темперамент, ум, опыт, такт, а определение нужного тона речи является продолжением перечисленных качеств, присутствующих только этому оратору.

Тон речи помогает оратору усиливать речь в нужном месте, выделить главное, отделить один раздел от другого, переходить от одной мысли к другой, что дает возможность ярко и убедительно выражать свои чувства: негодование, раздражение, гнев, сочувствие, расположение, ненависть.

Тон речи, интонация, понижение и повышение голоса должны полностью соответствовать тому, о чем говорит оратор, какие слова и образы он подбирает, какие картины рисует, и какие чувства при этом испытывает.

— Будьте бурны в словах, но точны и выразительны в бросаемых мыслях, — советуют ораторы прошлого.

Сдержанность тона необходима в той же мере, как и сдержанность языка. Это дает возможность адвокату проявить одно из самых сильных качеств ораторского искусства — модулирование, т. н. «музыку речи».

Тембр голоса, глаза, выражение лица являются не менее красноречивыми, чем слова.

Кого может увлечь или даже заставить внимательно слушать монотонная, без пауз, в одном темпе произносимая речь, даже если она аргументирована и содержательна?

Такой же результат у речи трескучей, гладкой, безвкусной, бесцветной, лишенной мысли и чувства.

Скука убивает любую, даже самую умную речь, и такой же результат у бездушной и неискренней речи.

Монотонная речь — речь ручейком, вода струится, журчит, льется по мозгам слушателей, не оставляя в них следа.

Необходимо предостеречь адвокатов как от слишком громкой, так и от тихой речи, от которой мало проку.

Адвокату могут помочь в этом произнесение речей **«для себя»**: в своем доме работайте над речью, настраивайте свой речевой аппарат, добивайтесь нужного звучания, и результаты не замедлят сказаться.

Поэтому речь должна соответствовать давно высказанному определению того, чем она является:

«Человеческая речь — очаровательница сердец и королева всего мира. Она имеет такое могущество, что не только увлекает за собой того, кто колеблется, и сваливает того, кто стойко упирается, но может напасть, как хороший полководец, на сопротивляющегося врага и заставить его сдаться».

Речь должна быть ясной, понятной, чтобы ее можно было легко, без напряжения воспринимать и понимать.

П. Сергеич: «Не говорите так, что бы вас мог понять судья, а так, чтобы он не мог вас не понять».

Точность знания дает точность выражения, а имеющийся у оратора словарный запас позволяет добиваться того, чтобы мыслям было тесно, а словам вольготно.

Сила речи состоит в краткости, а не в продолжительности и многословии.

Много говорить и много сказать — это не одно, и то же.

И блестящая речь может надоесть, если ее затянуть.

Ф. Ларошфуко говорил: «Истинное красноречие — это сказать то, что нужно, и не больше, чем нужно».

Высшее изящество речи — в мыслях и простоте, как результат тщательного анализа обстоятельств

дела, а также умение говорить просто о вещах возвышенных, как, например:

Каин с заранее обдуманым намерением убил Авеля.

Каин обагрив руки неповинной кровью своего брата Авеля.

Не лучше ли? Каин убил Авеля!!!

К необходимым достоинствам речи нужно отнести ее глубину и особенно — искренность, веру оратора в то, что он говорит — этим должны проникнуться все, кто слушает оратора.

Искренность не может сочетаться с нудными, тоскливыми изложениями фактов, т. к. искренность дает силу чувству и полету мысли.

Квинтилиан — теоретик судебного красноречия и ораторского искусства: **«Часто защищая, я проникался до такой степени чувствами, что не только проливал слезы: на моем побледневшем лице можно было видеть следы искреннего горя».**

Секрет великих защитников состоит в том, что они своей чуткой душой представляли, а умом ясно осознавали, что именно чувствует судья и как он мыслит, и в эту плоскость направляли свои доводы и силу своего красноречия; **как говорил Цицерон: «Легче подтолкнуть того, кто уже бежит, чем того, кто еще не двигается».**

Кто живо чувствует, энергично мыслит, тот будет выражать свои мысли и чувства так, что они будут передаваться слушателям — это одно из основных достоинств формы речи.

Хорошо говорить — значит просто хорошо думать вслух.

Часто адвокаты свои мысли выражают непонятными фразами, в них сложно уловить мысль.

Рекомендации о том, каким требованиям должна отвечать судебная речь:

Внешние условия: чистота и точность слога.

Внутренние условия: знание дела и безупречное владение словом.

Главное внутреннее достоинство речи — искренность мысли и чувства оратора. Он верит и действительно чувствует то, что выражает. Верит в мысль, потому что он честен, не лицемерит, верит в добро и справедливость.

Выражение лица оратора — это отражение его чувств, т. к. без истинного чувства надлежащего выражения лица не добиться.

Адвокат не должен быть плохим актером и демонстрировать наигранные чувства, которые могут вызвать у слушателей лишь улыбку либо недоумение.

Здесь уместно отступление и напоминание о существующем у отдельных адвокатов т. н. «рыночном» красноречии, краснобайстве, которое у них сводится к умственному запасу из нескольких десятков

мыслей и фраз, используемых ими на протяжении всей адвокатской жизни.

С шумом и треском в речи нельзя добиться успеха, т. к. в пене нет веса, а в громких словах нет силы.

Значительно усиливают речь паузы (логическая или психологическая), которые оратор определяет в нужных местах (попробуйте применять этот прием, не злоупотребляя им, и вы ощутите эффект — держите паузу).

К. С. Станиславский: «Если без логической паузы речь безграмотна, то без психологической — она безжизненна».

Иными словами, пусть будет речь твоя скупа, а молчание — красноречиво. Такое молчание и есть психологическая пауза.

Адвокат должен понимать, чем можно украсить речь, в каких местах, и в каком количестве.

Образность речи — это то, что больше всего запоминается слушателями и делает речь особенно привлекательной.

Если оратор только сообщает суду определенные факты и доказательства, без их художественной обработки, без сравнений, метафор, чтобы слушатель мог «увидеть» нарисованные оратором картины и предметы, то такая речь, как правило, не запоминается.

Скажите: честь и достоинство человека охраняется законом. Это правильное выражение, однако, не запоминающееся.

Если вы скажете: «В любой среде, в любом обществе, в рубище нищего или в бриллиантах аристократа, честь и достоинство человека должны быть неприкосновенны», то такое высказывание обязательно запомнится.

В письме адвокату С. А. Андреевскому А. П. Чехов писал:

«Ваша речь по делу юнкера, убившего своего товарища — это вещь удивительная по грандиозности, простоте и картинности — люди живые и я вижу дно оврага».

Люди не столько слушают речь — сколько видят и чувствуют ее:

«Когда надо выбирать между виселицей через 24 часа или каторгой, с возможным оправданием, то можно сознаться в чем угодно.

Человек уже чувствовал веревку на своей шее».

Или еще одна картина, нарисованная известным адвокатом В. И. Жуковским:

подсудимый находится 2 года в одиночной камере

Адвокат: «Знаете ли вы, что такое находиться в одиночной камере?

Это 3 шага в длину, 2 шага в ширину и... ни клочка неба!!!»

П. Сергеич так комментирует это высказывание: **«Я не знаю стихотворения, которое с такой ясностью передавало бы пытку заточения!»**

Естественно, что такие речи, рисующие условия жизни людей, их взаимоотношения, мотивы совершения преступлений (ревность, корысть, зависть, месть), привлекали в судебные заседания большое количество интеллигенции, в т. ч. и знаменитых писателей, использовавших сюжеты, навеянные судебными процессами, в своих произведениях (Ф. М. Достоевский, Л. Н. Толстой, А. П. Чехов, М. Е. Салтыков-Щедрин).

В древней Греции и Риме ценили ораторов, у которых сочетались нравственные, умственные и эстетические качества.

В лучших речах всегда присутствовала и должна присутствовать мысль — главное достоинство речи.

Надо помнить, что мысль и слово неразрывны и хорошо говорит тот, кто ясно мыслит.

Вольтер: «Когда мы прониклись идеею, когда ум хорошо овладел своей мыслью, то она выходит из головы, как Минерва, вышедшая вся вооруженная из головы Юпитера».

Эту мысль дополняет высказывание М. Ю. Лермонтов: **«На мысли, дышащие силой, как жемчуг, нисходят слова».**

Если у вас окончательно сформировалась мысль, то она всегда найдет точное выражение. Если нет точности мысли — нет и четкого выражения.

Слово — одно из величайших орудий человека. Бессильно само по себе — оно становится могучим и неотразимым, сказанное умело, искренне и вовремя.

А. Ф. Кони в своих воспоминаниях повествует о деле по обвинению Каструбо-Карицкого и Дмитриевой, защиту которых осуществляли Ф. Н. Плевако и князь А. И. Урусов — один из лучших судебных ораторов России:

«Знакомство с этим процессом следовало бы рекомендовать всем начинающим адвокатам: из речей обоих противников (имеются в виду указанные адвокаты) они могут увидеть, как в стремлении к тому, что кажется правдой, глубочайшая мысль должна сливаться с простейшим словом, как на суде надо говорить все, что нужно, и только то, что нужно, и научиться, что лучше ничего не сказать, чем сказать ничего».

Нравственный долг судебного оратора состоит в том, чтобы сделать свое слово лишь слугою глубокого убеждения».

Мы порой наблюдаем, как оратор с трудом подбирает слова — это не оттого, что он плохо владеет словом — это от недостатка четких, сформировавшихся мыслей.

Некоторые адвокаты пытаются восполнить недостаток мыслей обилием слов и, по выражению

известного адвоката Н. П. Корабчевского, «остаться на адвокатской трибуне «милым и приятным болтуном, не убедив и не тронув слушателей».

Совет Фауста ученику: «Коль скоро недочет в понятиях случится, их можно словом заменить».

Древние, у которых техника ораторского искусства была доведена до высшей степени совершенства, в речи уделяли известное внимание шутке, остроумному выражению, веселой выходке.

Все это, по выражению Квинтилиана, «возбуждало веселость в судьях, рассеивало их мрачное настроение, отвращало внимание от обстоятельств дела, забавляло и заставляло забыть об усталости».

Однако, такие вольности опасны для оратора и адвокату необходимо тщательно подбирать такие «вольные отступления», соблюдать строгую меру в этих отступлениях, произносить их к месту и с хорошо подобранной интонацией.

Вспомните наших политических деятелей недалекого прошлого и сегодняшних: проговорил два часа, а о чем, запомнить не удается — мало мыслей.

Еще несколько замечаний к форме речи: оратор должен помнить фамилии подсудимых, свидетелей, потерпевших, название местности, время совершения определенных действий, а не искать их в своих записях.

Не очень приятное впечатление вызывают паузы оратора, когда он в своем докладе отыскивает нужный материал — все должно быть заранее подготовлено оратором и сразу попадать к нему в руки.

В речи не должно быть много иностранных слов и выражений — демонстрировать свою «ученость» необходимо в другом месте и при других обстоятельствах.

Кстати, не должно быть и слов-паразитов, которыми засорены наши речи: «так», «вот», «значит», «так сказать», «итак» — все это от скудности словарного запаса и отсутствия необходимых мыслей.

Вступление

Итак, оратор выглядит достойно, уверенно себя чувствует, видит заинтересованные лица слушателей и дело остается за малым — необходимо хорошо начать речь.

Хорошее начало речи позволяет решить две проблемы:

— успокоить адвоката и придать ему уверенность в своих силах

(особенно это важно для начинающего адвоката, который испытывает волнение, робость, скованность, неуверенность);

— привлечь внимание слушателей, в первую очередь судей, т. к. именно их адвокат будет пытаться

убедить в правильности его позиции по делу и сделанных им выводов.

Хуже всего начинать речь с пересказа обвинения, тем более что его уже оглашал прокурор, исследовал суд. А если обвинение объемное, по нескольким эпизодам и составам преступления — сразу пропадает интерес к такой речи!!

Например, мой подзащитный обвиняется в том... прокурор в своем выступлении сказал...

Да, прокурор только что закончил свое выступление и суд помнит все, что он сказал. Наоборот, необходимо отвлечь внимание суда от того, что сказал прокурор, начать свою речь с хорошо продуманного вступления, а затем в коротком анализе опровергнуть доводы прокурора.

Вы можете сказать, что не опровергаете доводы прокурора — их опровергают материалы дела и имеющиеся доказательства, после чего привести суду эти доказательства.

Вступление, по возможности, должно быть кратким, определяющим, в общих чертах, тот стержень вопросов, вокруг которых адвокат собирается строить здание защиты и правовую позицию по делу.

Спор с прокурором по поводу оценки доказательств:

«Восточная легенда повествует о волшебном колоколе, в звоне которого каждый путник, подхихивший к городу, слышал именно ту мелодию, которая ему наиболее приятна».

Или такое вступление по оспариванию вывода обвинения о виновности подсудимого:

«Бремя доказывания вины лежит на обвинении. Защита не может спорить с обвинением, когда оно не приводит доказательств, подтверждающих вину подсудимого».

Бейте нас, но скажите, чем бьете!!!»

Вступление к защите неоднократно судимого лица:

«У древнего северного народа есть обычай — никто не может быть предан земле, пока о нем не скажут доброго слова».

В селении умер человек, худший из всех и никто не мог о нем сказать ничего хорошего».

Пришедший из другого стойбища поинтересовался, почему не хоронят умершего и когда ему объяснили причину, то он сообщил, что в их селении есть человек еще хуже умершего и только после этого человека похоронили».

В наше время митингов, демонстраций, протестов, несоблюдения законов возникают уголовные дела по массовым беспорядкам (все помнят события 9 марта 2003 г. — «Кучму — геть») адвокату приходится осуществлять защиту отдельных лиц, принимавших участие в таких событиях.

Блестящий образец вступления к речи о массовых беспорядках нам оставил выдающийся адвокат Ф. Н. Плевако (по делу о массовых беспорядках на Коншинской фабрике):

«Толпа — стихия, не имеющая ничего общего с лицами, ее составляющими».

Толпа — здание. Лица — кирпичи. Из одних и тех же кирпичей создается и Храм Богу и тюрьма — жилище отверженных».

Перед первым вы склоняете колена, от второго бежите с ужасом. Разружьте тюрьму и кирпичи могут пойти на постройку Храма».

Толпа — чудовище, она задавит, не останавливаясь, когда идет разрушать или встречать святыню народного почитания».

Быть в толпе — это еще не значит быть носителем ее инстинктов».

В данном случае преступником была толпа, однако, судят не толпу, а несколько десятков человек, замеченных в толпе!

Толпу образовали массовые инстинкты, а толпу подсудимых — следователи и обвинители».

(Почти по Жванецкому: судят не того, кто совершил, а кого поймали).

Б. Шоу: «Теперь, когда мы научились летать по воздуху, как птицы, плавать под водой, как рыбы, нам не хватает одного — научиться жить на земле, как люди».

Великолепным представителем интересов потерпевших и гражданских истцов был Ф. Н. Плевако, правовые позиции которого суды практически всегда удовлетворяли.

Что является особо существенным и поучительным в работе Плевако по представительству, так это строгое соблюдение нравственных критериев при принятии такого рода поручений.

Плевако никогда не соглашался на представительство, если не был уверен в абсолютной правоте обратившегося к нему потерпевшего или гражданско-го истца и очень негативно относился к адвокатам, которые, принимая такие поручения, отстаивали незаконные требования истцов.

Причем, выступая представителем истца, Плевако зачастую приводил доводы в защиту подсудимых и напоминал, что ничто не может помешать суду помиловать подсудимого.

Вместе с тем никакого снисхождения в части необходимости возмещения материального ущерба от совершенного преступления Плевако не допускал и утверждал, что оправдывая подсудимого в связи с отсутствием вины, невозможно отрицать сам факт преступления:

«Милуя грешника, не давайте ему пользоваться плодами его греха».

Во вступлении к речи по делу об убийстве, где вина подсудимой была полностью доказана, знаменитый Ленинградский адвокат Я. С. Киселев сказал:

«В деле имеется фотоснимок потерпевшего, на который невозможно смотреть без содрогания, Ударами утюга раздроблены нос, глаза, лоб. И это сделала сидящая перед вами молодая, хрупкая женщина, как сказано о ней в характеристике: «музыкант, отмеченный тонким вкусом и высоким исполнительским мастерством.»

Какие же чувства должны были толкнуть ее на совершение такого преступления, какие бури бушевали в ее сердце, чтобы она могла совершить такое...»

Или о находчивости адвоката:

в выездном заседании суда, при большом стечении публики, слушается дело об убийстве: зал судебного заседания по отношению к подсудимому настроен агрессивно, речь прокурора постоянно прерывают аплодисменты, просьба о высшей мере наказания тонет в овациях.

Слово предоставляется адвокату, которому публика не дает возможности начать речь, топот, крики присутствующих: «Чего его защищать, расстрелять и точка»;

Адвокат молчит, к суду за помощью не обращается, а дождавшись временного затишья, **обращается к публике: «Вы просите расстрелять подсудимого? Так дайте перед смертью сказать о нем в последний раз!!!».**

Вступление с анализа общих вопросов

Особенно необходима постановка таких вопросов в переходные периоды существования государства, в наше время, в эпоху тотального взяточничества, воровства, несоблюдения законов, падения нравственности и морали — все это можно и нужно использовать в речах.

В начале речи это даст возможность адвокату указать на конкретные причины падения человека и выявить, кто же явился подстрекателем в совершенном им преступлении.

Как лечить наше больное общество, которое постоянно пребывает в различных состояниях: в состоянии лихорадки, в параличе, возбуждено оно или подавлено. Как его лечить и чем? Путем хирургического вмешательства или с применением медикаментов?

Рецепт может быть только один — восстановлением законности, справедливости, милосердия, уважением к правам и законным интересам граждан.

И вновь Плевако об определении подстрекателей (дело о бунте крестьян):

«Подстрекатели были, я их нашел и выдаю вам: бедность безысходная, бесправие, эксплуатация, доведшая до разорения. Вот они подстрекатели.»

Зайдите в зверинец перед кормлением зверей. Зайдите в детскую, где проснулись дети и не видят няни.

Там рычание, здесь плач. Поищите подстрекателя. Он не в отдельном звере или ребенке. Это голод и страх, охвативший всех одновременно».

Содержание речи

Итак, оратор выглядит достойно, подобран нужный тон речи, сделано яркое, короткое вступление, придавшее уверенности оратору в своих силах.

После этого оратор переходит к главной части речи — к ее содержанию, которое (схематично) включает в себя:

анализ доказательств по делу, в т. ч. и полемику с прокурором, анализ юридической квалификации преступления, изложение данных о личности подсудимого, предложения по мере и виду наказания.

При этом следует иметь в виду, что излагать выводы по делу необходимо ярко, образно, доказательно, используя весь свой опыт, знания и особенности каждого дела, используя модуляцию голоса.

Сухое перечисление доводов, без художественного оформления, даже при их достоверности и важности, не смогут удержать внимания судей и других слушателей на протяжении всей речи.

Слова и фразы должны «трещать и пылать, как разгоревшийся костер», а произносимые с вдохновением, с приведением метафор, сравнений, гипербол, использованием пауз и модуляцией голоса — наверняка увлекут слушателей и заставят их слушать речь с неослабевающим вниманием.

Следует также опасаться и избегать использования правовой позиции, иногда избираемой отдельными адвокатами при защите своих клиентов, когда обвинение располагает весьма добротными доказательствами для подтверждения вины обвиняемого и когда адвокату весьма затруднительно опровергать такие доводы обвинения.

В этих случаях нередко адвокат начинает «громить» обвинение, используя правило: **«Чем слабее доводы — тем крепче выражения».**

В любом деле, даже при отсутствии существенных доказательств, опровергающих предъявленное обвинение, адвокат может сослаться на обстоятельства, дающие возможность сомневаться в достоверности представленных обвинением доказательств, обратить внимание суда на сомнения, упущения, возможность двойного толкования таких обстоятельств.

При этом адвокат может обратить внимание суда на то, что если обвинение обязано представить бесспорные и достоверные доказательства, то защита может сослаться и на сомнения в их достоверности.

Рекомендуется также отделять части речи паузами и словами о новом разделе речи — это может привлечь внимание слушателей.

Цицерон: «Все ораторское искусство, делающее речь убедительной, состоит в том, чтобы доказать правду того, что мы поддерживаем, зародить благосклонность слушателей и вызвать у них чувства, полезные для нашего дела, иными словами, доказывать, нравиться, трогать».

Что же собой представляет содержание речи, каким оно должно быть?

Адвокат выражает в нем свое отношение к предъявленному обвинению: соглашается с ним полностью или частично, не соглашается полностью и оспаривает его.

Полное согласие с обвинением редко, но может встречаться в практике, когда адвокат не оспаривает квалификацию содеянного, доказанность обвинения и даже соглашается с предложенной обвинением мерой и видом наказания.

В этом случае выступать с речью все равно необходимо, причем не с кратким резюме о согласии с обвинением, т. к. ваша речь может оказать поддержку выводам прокурора (ведь суд может прийти и к другим выводам и не согласиться с прокурором).

Так, в частности, поступил Ф. Н. Плевако по одному из дел, сказав:

«Гуманное обвинение обезоружило меня, мои товарищи по защите обобрали меня, изложив все необходимые доводы защиты, — мне не остается ничего сказать.

Позвольте мне преобразиться в одного из подсудимых и говорить от их лица, их словами, душой и чувствами».

Частичное согласие с обвинением и спор с ним по объему обвинения, квалификации, степени участия, наказанию.

Оспаривание обвинения в полном объеме, конечный вывод:

- отсутствие события преступления;
- отсутствие состава преступления;
- недоказанность участия лица в совершении преступления.

Адвокат может сомневаться, нужно ли ставить вопрос о неправильности юридической квалификации действий подсудимого, если он избрал позицию, связанную с оправданием подсудимого?

Не будет ли это расценено судом как неуверенность адвоката в избранной им правовой позиции?

Нет, не будет и такую позицию не только можно, но и нужно избирать.

Суду необходимо привести все имеющиеся в материалах дела доводы о необоснованности юридической квалификации, ведь еще неизвестно, поддержит ли суд вашу правовую позицию об оправдании.

А если нет? Возможно, ваши доводы по юридической квалификации могут быть восприняты судом, что позитивно отразится на мере и виде наказания. Разве это не победа? Пусть неполная, но очень важная.

Еще один немаловажный вопрос о «раздвоенности» правовой позиции, которую, порой, допускают отдельные адвокаты.

Адвокат посвятил свою речь доказыванию несостоятельности обвинения, отсутствию состава преступления и просит суд оправдать его клиента.

После высказанной просьбы адвокат переходит к оценке личности подсудимого и говорит суду: «Если вы все же не согласитесь с моими доводами, то прошу учесть обстоятельства, смягчающие наказание и определить наказание (ниже низшего предела, не связанное с лишением свободы и т. д.)».

Понятно, что уверенности у адвоката в правильности правовой позиции нет и судьи это, естественно, чувствуют.

Можно рекомендовать адвокату следующее построение защитительной речи, которая в значительной мере может усилить позицию адвоката об оправдании:

начать речь с данных о личности подсудимого, тем более, если у подсудимого безупречное прошлое, но не в виде перечисления сведений о нем (положительная характеристика, не судим, дети, престарелые родители, участник боевых действий и т. д. и т. п.).

Необходимо полно и, по возможности, ярко представить этого человека, рассказать о его жизни, семье, заслугах и т. д.

После этого, переходя к анализу доказательств по делу, сказать суду, что такой человек этого преступления совершить не мог, закончить речь и просить о вынесении оправдательного приговора.

И если речь будет пронизана логикой, последовательным изложением доводов, искренностью, аргументированной правовой позицией — можно ожидать благоприятного исхода по делу.

Можно и после анализа доказательств по делу изложить обстоятельства, характеризующие подсудимого, но не для последующей просьбы о снижении наказания, а в качестве дополнительного довода о его невиновности.

В части того, какие доводы следует излагать вначале: второстепенные или основные?

Если начать с второстепенных, менее важных доводов, то это может ослабить внимание суда, возратить которое при приведении основных доводов будет очень непросто, если вообще удастся это сделать: суд может решить, что у адвоката нет более существенных доводов.

Поэтому рекомендуется сразу же изложить суду основные доводы защиты, а после них изложить и второстепенные.

В речи нельзя оставлять без внимания, замалчивать, не давать оценки доводам обвинения, как бы сильно они не выглядели.

Всегда можно найти если не бесспорные опровергающие обвинение факты, то хотя бы породить сомнения в их достоверности.

Если не оспаривать доводы обвинения, то у суда может сложиться мнение о неопровержимости этих доводов.

Адвокат может и должен давать критическую оценку доводам обвинения, «подрывая» их достоверность или уменьшая существенное значение для установления истины по делу, а также приводить свои доводы, упущенные обвинением, при этом, всегда понимая, что приводимые доказательства должны быть вескими и производить серьезное впечатление на судей.

Анализ доказательств — это не общие рассуждения, это проверенные судом материалы дела, без каких-либо искажений текста в показаниях обвиняемых, свидетелей, потерпевших, в документах, со ссылками на тома и листы дела.

Анализируя и опровергая показания потерпевших и свидетелей, адвокату рекомендуется не клеймить и уличать этих лиц в преднамеренной лжи, а понять побудительные мотивы их недостоверных показаний, порой оговора.

Постараться найти нужные слова об обстоятельствах, которые заставили или способствовали тому, что они дают такие показания и их нравственный облик не соответствует занятой ими позиции в суде.

П. Сергеич: «Постарайтесь сделать каждого свидетеля противника своим свидетелем».

По анализу юридической квалификации:

— требования: четкие формулировки, хорошее знание правовой литературы, судебной практики.

Ранее в нашем законодательстве не существовало понятия прецедента и ссылки на принятые судебные решения, как основание для постановления аналогичного решения, были неуместны.

В настоящее время все изменилось и ссылки на судебные прецеденты, причем как на решения судов Украины, так и Европейского Суда по правам человека допустимы и являются важной составляющей

частью речи адвоката, в подтверждение обоснованности его правовой позиции.

Если же будет представлено решение (определение) судебных инстанций судов Украины или Европейского Суда с соответствующими комментариями, то вряд ли судья поступит иначе, чем это сделали названные судебные инстанции, т. к. возникает перспектива отмены решения, принятого в противоречии с тем, как оно было рассмотрено.

О коллизиях в правовых позициях подсудимых и адвокатов

При конфликте существенных интересов подсудимых в судебных заседаниях, нередки случаи, когда адвокат, защищая одного из подсудимых, доказывает вину другого подсудимого по делу, т. е. руководствуется принципом, что все средства хороши для достижения нужного результата.

Как не стать вторым прокурором, причем прокурором более дотошным, грамотным, чем основной прокурор и следовать заповеди: **«Защищай, не обвиняй».**

И вновь Ф. Н. Плевако.

Защищая Кострубо-Карицкого в деле о подделке ценных бумаг и производстве незаконного аборта, Плевако вынужден был вести борьбу с двумя прокурорами: государственным прокурором и защитником подсудимой Дмитриевой по этому же делу, князем Урусовым, который превзошел официального прокурора, уличая клиента Плевако в совершении преступления на основании показаний Дмитриевой, тем самым, обвиняя и свою клиентку.

Плевако, обращаясь к присяжным, попросил их уделить ему время и внимание, т. к. кроме обвинителя от правительства явился и другой обвинитель, что вынуждает его защищать клиента от двух прокуроров, появив при этом:

«Когда обвинение одного подсудимого раздается из уст защитника другого подсудимого, когда задушить другого — значит снять петлю с себя, — тогда начинается страшная борьба не на жизнь, а на смерть, и средства уже не разбираются».

Плевако удалось убедить суд, что не только его подзащитный не совершал преступления, но и Дмитриева также невиновна и суд согласился с адвокатом, оправдав подсудимых.

Опыт, такт, тщательная подготовка (в т. ч. возможное согласование позиций с другим (другими) адвокатом (адвокатами), тщательный анализ материалов дела, чтение речей адвокатов, материалов по адвокатуре и др.) помогут адвокату найти верную линию поведения и не превратиться в обвинителя.

О продолжительности речи

Старайтесь не говорить длинных речей, особенно по несложным, т. н. «простым» делам.

Как говорили древние, длинная речь не может быть сильной: она обязательно утомит слушателей и ослабит впечатление.

Короткая речь сильнее длиной. Такая речь понятнее и лучше воспринимается, она не утомляет слушателей, поэтому необходимо пользоваться правилом: **«Больше мыслей — меньше слов»**.

Речь должна быть, по возможности, короткой, но содержательной. Как этого добиться?

Все, что не относится к делу, должно быть изъято из речи — т. е. любые побочные обстоятельства, не оказывающие влияния на результат по делу.

Определитесь, без чего в речи можно обойтись, а без чего нельзя, чему уделить больше, а чему меньше внимания, используйте возможности объединения отдельных эпизодов обвинения (естественно, если это возможно). Старайтесь поступить так, чтобы в речи не было ничего лишнего.

Как можно больше используйте при произнесении речи установленные в ходе судебного следствия обстоятельства — о них можно будет только упомянуть, не анализируя их, т. е. напомнить суду то, что было установлено.

Судебное следствие — одна из основных задач оратора и надлежащим образом проведенное судебное следствие значительно облегчит работу над подготовкой речи, но это отдельная тема, которая будет освещена в другой лекции.

Если в процессе дополнительного анализа речи вы придете к выводу о необходимости ее сокращения и удаления из нее тщательно вами продуманных, образных и хорошо звучащих фраз — не жалейте затраченного времени и сокращайте речь.

Однако, нет правил без исключений. Иногда не получается сказать короткую речь (много эпизодов, составов преступлений, большое количество потерпевших, свидетелей, документов, и всему надо дать оценку).

Заключение

В этой части речи, после нужной паузы, целесообразно подвести итог речи и кратко обобщить: доводы защиты по анализу доказательств, по поводу юридической квалификации, по данным о личности.

После этого следует перейти к выводам: об оправдании (полностью или по отдельным статьям обвинения), о переквалификации содеянного на другой (другие) состав преступления, о назначении наказания

ниже низшего предела, о наказании с применением ст. 75 УК, о назначении минимального наказания, предусмотренного санкцией статьи, о дополнительных наказаниях.

Иногда некоторые адвокаты просят суд оправдать подсудимого по отдельным эпизодам преступления, не оспаривая в целом квалификации содеянного, чего нельзя допускать, т. к. в таком случае следует просить суд об исключении из обвинения отдельных эпизодов преступления.

Всегда надо помнить, что в споре между защитой и обвинением преимущество, в силу закона, находится на стороне защиты.

Для признания человека виновным необходима полная уверенность в достоверности и убедительности представленных обвинением доказательств.

Прокурор — это не только сторона в процессе, но, и, как раньше говорили, «око закона», «говорящий судья», поэтому он не должен и не может быть, как адвокат, односторонним в своих выводах, он должен проявлять объективность и не допускать осуждения невиновного.

Следует также помнить, что необоснованная и односторонняя позиция прокурора по делу наносит вред интересам правосудия.

Для оправдания — достаточно только наличия сомнений в обоснованности предъявленного обвинения, которых в деле может быть достаточно много.

По этому поводу в одной из своих речей Ф. Н. Плевако сказал:

«Лучший в мире английский институт присяжных, перед которым склоняются все авторитеты науки, всегда руководствуется правилом — произносить обвинительный приговор над человеком только на основании строгих, точных, доказанных следствием улик, которые заключают в себе неотразимую силу факта и убеждения».

Закончить речь можно такими словами:

«Доброе имя человека — это не только достоинство самого человека, — это и достоинство общества. Охранять и беречь достоинство человека — наша общая задача и я уверен, что суд оправдательным приговором сохранит это доброе имя».

Ф. Н. Плевако: **«Честь — это весь человек, отнеситесь к вопросу чести легко, снизойдите к мирозерцанию тех, кто обтирается после удара и смеется, слушая обиды — и общество, приученное этим пониманием к бесчувственности, превратится в толпу рабов, забывших достоинство человеческой личности».**

Я буду ждать вашего приговора с полным убеждением, что совесть, управляемая разумом и опытом жизни, познает истину.

Не поддавайтесь влиянию первых впечатлений: суд по инстинкту не может быть справедливым.

Будьте судьями разума и совести».

Узкие двери в школу и широки в тюрьму (о детях без надзора).

И далее, по обездоленным детям, воспитанных в страшных условиях в среде пьющих родителей:

«Само возникновение ее на свет было омерзительно. Это не благословенная чета предавалась естественному наслаждению супругов.

В период запоя, в чаду вина и вызванной им похоти, ей дана была жизнь.

Ее носила мать, постоянно волнуемая сценами домашнего буйства груборазгульного мужа.

Вместо колыбельных песен до ее младенческого слуха долетали лишь крики ужаса и брани да сцены кутежей и попоек».

Или еще одно, на мой взгляд, удачное выражение для окончания речи по поводу несовершенно и большого общества:

«Мы каждый раз видим, как общество перестраивает законы, но никогда не видели, чтобы законы перестроили общество».

Невозможно в одной лекции осветить все вопросы, которые следует учесть при подготовке и произнесении речи.

Рекомендую опытным, а, особенно, молодым адвокатам читать книгу П. Сергеевича «Искусство речи на суде» — лучшего учителя и лучшего пособия по совершенствованию защитительной речи найти сложно.

Разделы этой книги о подготовке речи, о чистоте и точности слога, о сорных мыслях и о пристойности выражений, о цветах красноречия — образах и картинах, метафорах и гиперболох, об антитезах и риторических оборотах, о пафосе, — все это будет очень полезным для оратора.

Причем большинство приведенных сведений, мыслей и выводов о судебной речи иллюстрируются примерами из судебной практики, выдержками из речей известных адвокатов, ссылками на произведения известных поэтов и писателей, что можно использовать при подготовке и произнесении речи.

Надеюсь, что пройдет немного времени и у нас появятся хорошие судебные ораторы, на выступления которых в залы судебного присутствия будут специально приходить люди.

Здоровая конкуренция, желание влиять на умы и чувства судей заставят адвокатов с должным уважением относиться к судебной речи — важной составляющей части адвокатской профессии.

Жизнь — заставит, а престиж профессии — обяжет!!!

«Эх, дубинушка, ухнем!..»

НАДО ЖЕ!

Нет сомнения, что слова этой народной песни известны всем. А вот то, что к ее авторской обработке причастен один из наших коллег — присяжный поверенный Александр Александрович Ольхин, знают, вероятно, немногие. И именно в таковой обработке исполняет песню наш оперный гений — Фёдор Иванович Шаляпин.

Появившаяся как крестьянская и бурлацкая, песня в период 1860-х гг. стала приобретать значение символа свободы-мысли и даже революционного духа.

Нас же привлекает в этом сюжете то обстоятельство, что коллеги наши — адвокаты — проявляют себя на весьма разных поприщах: научном, литературном, музыкальном, искусства и других.

Впрочем, справедливости ради, следует заметить, что присяжной адвокатуре несказанно повезло, поскольку с ее учреждением деятельность привлекла значительное количество образованных и разносторонне развитых людей.

Будем надеяться, что присяжная адвокатура постепенно станет не просто местом привлечения талантливых личностей, но сама будет порождать таковых.

Александр Александрович Ольхин — родившийся 13 октября 1839 г. в С.-Петербурге, окончил в 1859 г. Александровский лицей, поступил на дипломатическую службу, став консулом в Варне.

Выйдя в 1865 г. в отставку, стал мировым судьей, а в 1869 г. был принят С.-Петербургским Советом в число присяжных

поверенных. Как защитник выступал в процессе нечаевцев, процессах 50-ти и 193-х, а также ряде других.

Проявил себя не только как юрист, но и как журналист и поэт, имеющий гражданскую позицию.

Как справедливо замечают наши современники, которым посчастливилось слышать «Дубинушку» в исполнении Фёдора Ивановича Шаляпина, эту песню невозможно воспринимать без душевной дрожи и возникающего ощущения истинно русской народной силы.

Об исполнении песни в апреле 1906 г. в Киеве певец вспоминал: «“Эх, дубинушка, ухнем” подхватили 5000 голов, и я, как на Пасхе у заутрени, отделился от земли. Я не знаю, что звучало в этой песне — революция или пламенный призыв к бодрости, прославление труда, человеческого счастья и свободы. Не знаю. Я в экстазе только пел, а что за этим следует — рай или ад, — я и не думал. Так из гнезда вылетает могучая, сильная белая птица и летит высоко за облака. Конечно, все дубины, которые поднимаются «на господ и бояр», — я их в руке не держал ни в прямом, ни в переносном смысле. А конца гнета я желал, а свободу я любил и тогда, как люблю теперь».

Віталій Іванович Іванов,

адвокат, заступник голови Комітету з питань координації надання правової допомоги військовослужбовцям, учасникам бойових дій, інвалідам війни і членам їх сімей Ради адвокатів Одеської області, член президії Одеської обласної колегії адвокатів

**НЕСТАТУТНІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ
МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ,
ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СПРИЧИНЕННЯМ
ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ**

Згідно з статутами військовослужбовці повинні постійно бути зразком високої культури скромності й витримки, берегти військову честь, захищати свою й поважати гідність інших людей. Відносини між військовослужбовцями повинні ґрунтуватися на взаємній повазі, і у питаннях служби вони звертаються один до одного на «Ви». Військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця, зокрема, додержуватися визначених військовими статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство, виявляти повагу один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету, поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків.

Оскільки статутні правила є обов'язковими для військовослужбовців незалежно від того, чи знаходяться вони у розташуванні військової частини, дія ст. 406 КК України поширюється й на випадки, коли відповідне порушення відбувається не в службовий час або поза межами військової частини, а саме під час звільнення з розташування частини, знаходження на лікуванні, у відраженні тощо.

Статутні правила відносин між військовослужбовцями — це правила, визначені передусім Статутом внутрішньої служби і Дисциплінарним статутом Збройних Сил України № 548-XIV від 24 березня 1999 року, дія яких поширюється на інші військові формування України. Відсутність між військовослужбовцями відносин підлеглості означає, що військовослужбовці є рівними за посадами і званнями, які визначаються чи безпосередньо їхнім командиром, чи військовими званнями. Завдання побоїв — це нанесення двох чи кількох ударів, що спричинили потерпілому фізичний біль, але не потягли заповідання йому тілесних ушкоджень.

Інше насильство — це різні види фізичного впливу на потерпілого, які не є побоями і не пов'язані зі

спричиненням тілесних ушкоджень: нанесення ляпасу, поштовх, позбавлення волі, насильницьке вчинення сексуальних розбещень, а так само погрози застосування фізичного насильства, пов'язані з вимогами до потерпілого виконувати замість винного ті чи інші обов'язки військової служби (наприклад, обов'язки днювального роти чи парку), надати йому особисті послуги (наприклад, випрати білизну, сходити в магазин), передати для споживання чи користування продукти або інші предмети, що належать потерпілому з правом приватної власності або видані у користування тощо.

Ведучи мову про злочинні порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, результатом цього злочину, як правило, є побої й тілесні ушкодження, які завдаються потерпілому. У всіх випадках має місце характерний механізм слідоутворення в результаті контакту ударних частин кінцівок нападника, збраряд із тілом потерпілого, збрарядь злочину та з тілом особи, яка спричинила тілесні ушкодження та з тілом потерпілого, їх одягом, з речами на місці вчинення злочину. Сліди, які виникають при цьому — це тілесні ушкодження, кров, мікросліди та інші пошкодження на речах у вигляді проколів, подряпин, сліди перебування людини на місці події: сліди ніг, рук (статичні та динамічні), залишені або принесені речі.

Нам, адвокатам, особливо в цей час можливо також надавати правову допомогу військовослужбовцям, як підозрюваним в цих злочинах, так і потерпілим. Згідно Наказу від 03.11.2020 № 394 Міністерства Оборони України Зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 12 січня 2021 р. за № 38/35660 про «порядок тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців».

Так, засуджені військовослужбовці мають права, одними з яких є: отримувати медичну допомогу і

лікування, у тому числі платні медичні послуги, за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких у закладах охорони здоров'я, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України; одержувати правову допомогу від адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Тому головними цілями допиту потерпілого також слід вважати з'ясування обставин вчиненого над ним насильства, а саме:

— хто вчинив порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості;

— з чого почався і як потім розвивався конфлікт;

— чи перебували потерпілий і винна особа під час вчинення насильства при виконанні службових обов'язків;

— де і коли трапилось насильство. Якщо епізодів було кілька, то за кожним із них;

— форми і конкретні дії здійснення нестатутних взаємовідносин. Чи відчував він фізичний біль, моральне приниження, страх. Якщо йому завдавали ударів, то скільки, куди, чим. Чи були заподіяні йому тілесні ушкодження, пошкодження обмундируванням; чи чинив він опір, у яких формах і діях. Чи спричинив він будь-які пошкодження підозрюваному і його одягу. Які сліди на ньому та одязі могли залишитись;

— яке його особисте ставлення до події. Чому, з його точки зору, він зазнав насильства. Якщо він не чинив опору, то чому. Чи знає він про інші випадки нестатутних взаємовідносин у підрозділі. Чи доповідав він про знущання командуванню;

— хто був свідком насильства над ним;

— скільки осіб брало участь у вчиненні злочину. Хто перший розпочав протиправні дії, хто був ініціатором. Які були дії кожного з учасників злочину і їх послідовність;

— якими словами і виразами супроводжувалась протиправна поведінка. Чи не перебували правопорушники в стані сп'яніння;

— який характер взаємовідносин із правопорушником. Чи знав він його раніше. Чи не було між ними неприязних стосунків;

— чи є в потерпілого скарги на здоров'я в зв'язку із завданням йому ударів, побоїв, тілесних ушкоджень. Якщо потерпілий не знає злочинця, то з'ясується зовнішній вигляд правопорушника, особливості вимови, імена, прізвиська, з якими вони зверталися один до одного, ознаки їхнього військового обмундирування. Чи може потерпілий упізнати підозрюваних у вчиненні злочину. З метою закріплення доказів потерпілого під час допиту слід застосовувати звукозапис або відеозапис.

Особливо їх застосування важливе, коли є підстави вважати, що особи, яких допитують, перебувають під впливом зацікавлених у кримінальному провадженні осіб, які можуть спонукати їх до зміни правдивих показань на хибні. Враховуючи, що до потерпілого застосовується як фізичне, так і психічне насильство, і він, як правило, в цей момент перебуває в стані емоційного напруження, яке впливає на його пам'ять, рекомендується ще раз допитати його через 1—2 тижні після події.

Під час допиту потерпілого необхідно пам'ятати про його зацікавленість у кримінальній справі. Потерпілий, перебуваючи в стані озлоблення, може «згустити кольори», але частіше буває навпаки, коли потерпілий приховує факт нестатутних взаємовідносин, намагається пояснити травму нещасним випадком, особистою необережністю. Це може бути обумовлено страхом помсти з боку злочинців, хибним розумінням військового товариства, а іноді бажанням самому помститися після одужання. Бувають випадки, коли потерпілі отримували травми в зв'язку з насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом і, соромлячись цього, приховували справжні причини і факти насильства над собою. У таких випадках необхідно роз'яснити потерпілому вимоги закону, суспільну небезпеку таких злочинів, його громадянський обов'язок у боротьбі зі злочинністю. Для отримання правдивих показань необхідно встановити з потерпілим психологічний контакт, законними методами спонукати його до співпраці з метою встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

В и с н о в к и: Знання положень методики розслідування військових злочинів, пов'язаних з порушеннями статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 406 КК України, допомагатиме проведенню фахового і всебічного досудового розслідування. Це в свою чергу сприятиме реалізації завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України в першу чергу ставиться завдання за допомогою удосконалення практики застосування кримінальної відповідальності яка наступає за такі злочини незважаючи від бажання потерпілого чи підозрюваного, а саме за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями та військовозобов'язаними захистити ті суспільні відносини, які передбачені між ними в процесі несення або проходження військової служби. Бо, як передбачає стаття 2 Європейської хартії прав солдатів строкової служби (в редакції від 16.09.1996 р.), «жоден солдат не повинен зазнавати тортур чи жорстокості, чи принизливого ставлення до себе».

Катерина Юріївна Кармазіна,

к. ю. н., адвокатка, медіаторка, заступниця голови Комітету з конституційного правосуддя та прав людини, секретар Ради адвокатів Одеської області, керівниця Одеського відокремленого підрозділу ГО «Всеукраїнське об'єднання адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу»

**ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК
МЕДІАЦІЇ ЯК НАПРЯМКУ
ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ**

Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України № 119/2021 від 24.03.2021 року (далі — Стратегією), одним із стратегічних напрямків нашої держави визначено забезпечення права на справедливий суд: «Стратегічна ціль — кожен в Україні має доступ до справедливого та ефективного судового розгляду незалежним і безстороннім судом, ефективних механізмів виконання судових рішень». На думку розробників Стратегії цей напрям дозволить вирішити наступні проблеми: «надмірна тривалість проваджень в адміністративних, цивільних та кримінальних справах; недостатня інклюзивність та доступність судового процесу; випадки порушення права на захист, права зберігати мовчання та не свідчити проти себе; тривале невиконання судових рішень». Серед завдань, спрямованих на досягнення цілі, названо і *запровадження доступної та ефективної системи позасудових засобів захисту прав людини, альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації*, що серед іншого має призвести до підвищення доступності системи правосуддя.

Медіація як один з найбільш популярних у світі альтернативних способів вирішення спорів є предметом численних наукових та науково-практичних публікацій, втім питання розвитку медіації як напрямку юридичної практики у вітчизняних виданнях для адвокатів ще не піднімалися, що й зумовлює актуальність теми даної статті.

На початку визначимося з термінологією. Маркетологами світу для позначення маркетингового ходу для мотивації покупців до придбання додаткових товарів або послуг використовується термін «cross-sell». Дослівно цей термін з англійської перекладається як «перехресні продажі», за яких покупець делікатно підводять до можливості придбати супутні товари та послуги до тих, які вже замовлені (придбані). Так,

наприклад, в MacDonald's до замовленого гамбургера нам пропонують картоплю фрі, в магазині чоловічого одягу при купівлі сорочки — краватку, в магазині гаджетів до придбаного смартфона — навушники, чохол тощо.

Як же проявляється cross-sell у юридичній практиці? Фактично, кожного разу, коли клієнт приватного виконавця, приватного нотаріуса, адвоката, іншого фахівця у галузі права замовляє/купує конкретно визначену юридичну послугу, йому варто запропонувати супутні послуги, зокрема, — й медіацію, яка, на жаль, ще не дуже відома пересічним українським споживачам юридичних послуг.

Спробуємо розібратися, як саме cross-sell виглядає у практиці діяльності адвоката, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, або обрав такі організаційно-правові форми як адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання.

Припустимо, що до адвоката згідно рекомендацій так званого «сарафанного радіо» чи розміщеної таргетованої реклами звернувся клієнт, який має сімейні проблеми з дружиною і подумує про офіційне розірвання шлюбу. Такий клієнт крім того, що прагне бути вислуханий, як мінімум, потребує усної кількогадинної професійної консультації про те, чи можливо розірвати шлюб на даному етапі, в яких органах та в якому порядку такий шлюб може бути розірвано, який час може зайняти процедура розірвання, які документальні та матеріальні ресурси для цього потрібні. В разі наявності майна/боргів у подружжя клієнту потрібно буде розповісти про те, яка доля може спіткати майно, в якому порядку можна оформити майнові відносини та зобов'язання подружжя, що розлучається. Якщо у подружжя є діти — клієнта варто попередити про те, що перед розлученням варто визначитися щодо місця проживання дитини після розлучення, способів участі

у вихованні дитини батьками, порядку утримання дитини (можливо, й утримання подружжя) тощо. В такому порядку, в так званий «середній чек» гонорару адвоката як суми коштів, сплачених клієнтами за надану правову (правничу) допомогу за один день, поділений на кількість клієнтів, які в цей день отримували допомогу, ввійде залежно від гонорарної політики або оплата однієї консультації адвоката, або оплата годин, витрачених адвокатом на надання консультації.

Адвокати, які не поєднують свою діяльність з практикою медіатора, в подібній ситуації, як правило, розраховують на те, що клієнт звернеться за їх професійною допомогою у підготовці і зверненні до суду з позовами про розірвання шлюбу, про поділ спільного майна подружжя, про стягнення аліментів, про встановлення порядку та способів участі у вихованні дитини тощо, що ці процеси триватимуть роками, як заведено у вітчизняному судочинстві, а потім отримані рішення потрібно буде допомогти клієнтові примусово виконати. Все це нерідко сприймається як шляхи не тільки реалізації почесної конституційної функції здійснення захисту та представництва, але й як способи заробітку. В такому випадку клієнт має підстави відчувати, що на його проблемах намагаються швидше нажитися, ніж допомогти їх вирішити. В результаті такі клієнти часто йдуть від адвоката незадоволеними (корисна й професійна консультація, на жаль, рідко сприймається як цінний товар в нашому суспільстві), сімейний конфлікт ескалується до такої міри, що без судів та правоохоронних структур вже не розібратися, а клієнт шукає способи зекономити на оплаті правової допомоги.

При використанні ж cross-sell-стратегії в наведеному прикладі адвокат, почувши про наявність проблем у подружньому житті клієнта, який звернувся за консультацією, надавши можливість виговоритися і на поверхні попрацювавши з емоціями клієнта, розповідає останньому про наявність в його або його колег інструментарії своєрідної «чарівної палички» — медіації як процедури, яка допомагає не лише визначитися, чи варто розривати шлюб і, якщо відповідь ствердна — мирним шляхом вирішити спір подружжя між собою, самостійно виробивши взаємоприйнятні та добровільно виконувані юридичні рішення, але й зекономити час, кошти, нерви, здоров'я клієнта, трансформувати на кращі та інші стосунки з дружиною, зберегти абсолютну конфіденційність, обличчя в суспільстві і попередити виникнення проблем, що нерідко впливають як наслідки розірвання шлюбу.

При цьому порекомендувати скористатися послугою медіації можна як у цьому ж бюро/об'єднанні, адвоката, який ще не вдавався до ґрунтового аналізу

обставин клієнта і має кваліфікацію медіатора, так і порекомендувавши медіаторів з численних громадських організацій, які їх об'єднують (до речі, на Півдні України такі організації нерідко фінансово висловлюють свою вдячність адвокатам). Прорекламовану саме таким чином послугу медіації з великою вірогідністю клієнт із задоволенням придбає як cross-sell до вже отриманої юридичної консультації. І це лише один з можливих прикладів практичних ситуацій, в яких варто пропонувати клієнту послугу медіації.

Введення послуги медіації до портфелю юридичної фірми/адвокатського бюро/адвокатського об'єднання тощо дозволить збільшити середній чек такої організації на 15—25 відсотків.

Останнім часом все більше адвокатів публічно висловлюють своє невдоволення постійно зростаючою кількістю спорів, що вирішуються за допомогою медіації. До такої ситуації часто призводять як поверхневі знання і не завжди вірне розуміння ними процедури медіації, так і страх втрати ще незаробленого гонорару, адже розв'язаний за допомогою медіації конфлікт може не дійти до суду або може бути врегульовано на будь-якій стадії процесу. Ось деякі адвокати і побоюються залишити сторони без конфлікту, оскільки, на їх думку, в такому разі вони залишать себе без роботи або з набагато меншою кількістю справ, адже сторонам не знадобиться допомога адвоката в судах апеляційної, касаційної інстанції, на етапі виконання судового рішення або при зверненні до міжнародних механізмів захисту прав особи.

Тож метою даної публікації є також і здійснення спроби розвінчування міфів про процедуру медіації і відсутність в ній роботи для адвоката з метою підвищення рівня довіри як представників адвокатської спільноти, так і їх численних діючих та потенційних клієнтів до медіації як позасудової структурованої процедури врегулювання конфлікту шляхом переговорів за допомогою одного або декількох спеціально підготовлених посередників — медіаторів.

Приймаючи рішення про те, чи варто розповісти своїм клієнтам, які перебувають у конфлікті, про існування медіації, перш за все, адвокатам слід зважати на основні переваги медіації:

— добровільність — на відміну від розгляду справи у суді, де процесуальним законодавством чітко визначено граничний строк подання заяви про залишення позову без розгляду, учасники медіації з власної волі можуть будь-якої миті як увійти в процедуру, так і вийти з неї, без побоювань при цьому стягнення витрат на правову допомогу та інших судових витрат на користь опонента;

— конфіденційність — на відміну від судового врегулювання спору, про те, що конкретні особи

мають конкретний конфлікт, не буде зазначено ні на Єдиному веб-порталі судової влади України, ні стане відомо будь-кому ще, крім медіатора, що дозволить учасникам медіації отримати ще одну перевагу цієї процедури — можливість зберегти «обличчя»;

— економія часу, коштів та здоров'я — пам'ятаєте відоме «Всі хвороби від нервів»? Медіатор як людина, яка вміє добре працювати з емоціями, допоможе сторонам конфлікту і їх адвокатам легше і швидше пережити моменти найвищого емоційного збудження і навчитися конструктивній риториці, що забезпечить ще одну перевагу медіації — можливість зберегти стосунки. Досвід роботи волонтерських проектів з медіації сімейних спорів, що реалізуються в Україні такими громадськими організаціями, як «Ліга медіаторів України», «Українська академія медіації», «Одеська обласна група медіаторів», доводить, що вирішити спір вдається, як правило, за 2—12 зустрічей — медіаційних сесій з інтервалом в 7—10 днів (тобто до 3 місяців). А скільки місяців знадобиться суду для вирішення спору в умовах судової реформи, що ніколи не завершується? Питання риторичне. Про вартість судових витрат і перспективи їх стягнення зі сторони, що програє, й годі казати. В медіації ж сторони та медіатор самостійно вирішують питання вартості всієї процедури/сесії/години роботи медіатора і, як правило, в рівних частинах несуть витрати;

— орієнтованість на потреби та інтереси — відповідно до статті 8 Правил адвокатської етики адвокат у своїй професійній діяльності зобов'язаний виходити з переваги інтересів клієнта. За словами клієнтів, які прийшли до нас за професійною допомогою, ми, адвокати, здебільшого чуємо лише їх позиції, інколи можемо розпізнати їх емоції, але без спеціальної підготовки рідко кому з нас вдається розгледіти їх справжні інтереси та потреби. Задоволення потреб та інтересів клієнта — це не тільки шлях до отримання позитивних відгуків про свою роботу (а значить і збільшення кола клієнтів та рівня фінансового добробуту адвоката), але і запобігання скаргам від клієнтів до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та комісій з оцінювання якості, повноти та своєчасності наданої адвокатами безоплатної правової допомоги при радах адвокатів регіонів;

— самостійність сторін у прийнятті рішень, взаємовигода та гнучкість останніх — звертаючись до суду, наші клієнти не завжди розуміють, що законне по суті рішення, що постановить суд, не завжди буде справедливим для всіх учасників конфлікту і, навіть за умови коректної та ефективної роботи органів з примусового виконання судових рішень, не обов'язково гарантує одержання бажаного клієнтом результату. Адже орган державної влади не зможе схвалити і виконати рішення, яке може і не дуже

відповідає літері закону, але є взаємоприйнятним та бажаним для сторін.

Сподіваємося, що вищезазвані переваги процедури медіації переконали колег розповідати своїм клієнтам про медіацію.

Настав час розвінчати міф про те, що спір, врегульований за допомогою медіації, залишить адвоката без роботи і гонорару.

Далеко не кожен конфлікт (як протистояння двох або більше осіб з приводу істотно значущих для них суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, інтересів або цінностей) може бути врегульовано за допомогою медіації, тож справ з виключно судовою перспективою вирішення вистачить на всіх.

Немедіабельними вважаються:

— конфлікти, які за шкалою ескалації конфлікту, запропонованою Фрідріхом Глазлом, перебувають на стадії «обмежені удари на знищення», «розщеплення» або «разом у прірву»;

— спори, в яких принаймні однією із сторін виступають особи з алко-, нарко- або іншими видами залежності та особи, які хворіють на психічні захворювання;

— спори, в яких мають місце прояви фізичного, сексуального та психічного насильства між сторонами. Про випадки насильства щодо учасника медіації, дитини, члена сім'ї сторони, які стали відомі медіатору, останній має право повідомити компетентним інституціям (згідно поки що єдиного функціонуючого в Україні Кодексу етики медіатора, затвердженого ГО «Національна асоціація медіаторів України», приєднання до якого є добровільним, зазначена поведінка не буде вважатися порушенням принципу конфіденційності).

Уявімо, що конфлікт вашого клієнта успішно пройшов попередню перевірку на медіабельність. Де ж в процедурі медіації може знадобитися допомога адвоката?

Для відповіді на це питання слід пригадати стадії (фази) медіації. В науковій літературі немає єдиного підходу до кількості і назв стадій процедури медіації, та нам видається слушним підхід, вироблений відомими медіаторками та адвокатесами Луїзою Романадзе та Тетяною Барабаш. На думку цих авторок, до стадій медіації належать:

- 1) підготовка та збір інформації;
- 2) напрацювання тем для обговорення;
- 3) з'ясування інтересів та потреб сторін медіації;
- 4) креативний пошук ідей;
- 5) оцінка та вибір варіанту рішення;
- 6) заключна домовленість.

З огляду на неможливість в рамках вимог до обсягу цієї роботи детально описати сутність і складові елементи кожної з цих стадій процедури медіації,

коротко охарактеризуємо лише ті з них, де, на думку авторки, допомога адвоката видається надзвичайно доречною.

Так, успішно пройдений перший етап, під час якого сторона конфлікту знайомиться з медіатором, дізнається про процедуру, її принципи та структуру, отримує рекомендації щодо залучення іншого учасника конфлікту до процедури, сторони спільно з медіатором вирішують організаційні питання процедури (про час, частоту, тривалість, вартість, суб'єктний склад медіаційних сесій) тощо має завершитися укладенням угоди про проведення медіації.

Така угода в разі проведення медіації на безоплатних засадах (через центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, волонтерські проекти) зазвичай укладається письмово, як мінімум, — в трьох примірниках (по одному для кожної сторони конфлікту та медіатора). В інших випадках функцію такої угоди може виконувати звичайна усна домовленість сторін та медіатора. Якнайкраще забезпечити дотримання інтересів свого клієнта під час укладення угоди про проведення медіації може лише адвокат.

Після напрацювання тем для обговорення та з'ясування інтересів та потреб сторін медіації останні приступають до креативного пошуку варіантів вирішення їх конфлікту та, як правило, візуально фіксують їх. Оскільки медіатор в силу специфіки своїх повноважень не вправі щось підказувати сторонам, таку функцію може виконувати адвокат, допомагаючи сторонам оцінювати та вибирати ті варіанти

рішень, які не є завідомо невиконуваними з точки зору закону та здорового глузду.

Обрані на попередній стадії медіації варіанти рішень стають предметом заключної домовленості між сторонами, яка, як правило, оформляється угодою за результатами медіації. Така угода може бути укладена як усно, так і письмово (в простій або нотаріальній формі). В такому разі сторонам потрібна допомога адвоката в правильному оформленні досягнутих домовленостей. Укладення угоди за результатами медіації може мати наслідком і необхідність звернення до державних органів (наприклад, з заявою про залишення позову без розгляду, про відмову/визнання позову, затвердження умов мирової угоди тощо). Тож роботи для адвокатів на цій стадії процедури медіації залишається немало.

Залишається вірити, що медіація в нашій державі з кожним днем ставатиме все більш популярною і затребуваною серед наших клієнтів, а адвокати, складаючи проекти договорів для своїх клієнтів, все частіше включатимуть до їх текстів медіаційні застереження. Введення ж послуги медіації до портфелю послуг юридичної фірми, адвокатського об'єднання, адвокатського бюро тощо дозволяє не лише збільшити середній чек компанії на декілька десятків відсотків, зберегти і примножити існуючу клієнтську базу та кількість позитивних відгуків в стилі «нас рекомендують» про діяльність компанії та її фахівців, а й досягти в найближчій перспективі стратегічних цілей та очікуваних результатів, описаних у Національній стратегії у сфері прав людини.

БИБЛИОТЕКА АДВОКАТА

Вышла из печати книга И. Л. Бронза «Распрямись, человек!» (о несомненном достоинстве воина и великого адвоката Семена Львовича Ария). Издание второе, дополненное.

Открывает книгу очерк автора о жизненном пути Семена Львовича Ария, профессионала, ставшего эталоном нравственности и жизнелюбия для нескольких поколений адвокатов. На его долю выпало немало испытаний, в том числе и войны, но он прошел их с большим достоинством, оставаясь ЧЕЛОВЕКОМ, верным своему долгу.

В очерке — цитаты и некоторые главы из известного труда С. Л. Ария «Жизнь адвоката», размышления автора о роли адвокатуры в обществе и о личности адвоката.

Также в книге размещен очерк о Софье Васильевне Каллистратовой, члене Московской Хельсинкской группы, известной своими правозащитными документами и выступлениями на политических процессах над советскими диссидентами.

«Защитительная речь» — это методическое пособие для молодых адвокатов, в ненавязчивой форме, пошагово, обучающее основам судебного красноречия, которым блестяще владели известные адвокаты древности и владеют очень немногие современные коллеги. Тем ни менее, защитительная речь была и остается вершиной адвокатского мастерства и таланта, свидетельствующая о серьезной подготовке к судебному процессу, владении логикой, палитрой не только юридических, но и общих знаний.

Издание дополнено несколькими выступлениями И. Л. Бронза на важных официальных мероприятиях.

Мизерный тираж издания не позволит книге занять достойное место в частных библиотеках адвокатов, поэтому ознакомиться с изданием можно на Жуковского, 14, а так прочитать и скопировать — на сайте Совета, раздел «Библиотека адвоката».

Олександр Олександрович Козлов,

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, адвокат, заступник голови Ради адвокатів
Одеської області, член Комітету захисту професійних прав
адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності
Ради адвокатів Одеської області*

**БЕЗПЕРЕШКОДНЕ ЗДІЙСНЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ
АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

З моменту проголошення незалежності України був закладений міцний фундамент розбудови вітчизняної адвокатури як незалежної інституції, оскільки із самого початку були визначені в Законі України «Про адвокатуру» 19 грудня 1992 року основні питання організації і функціонування адвокатури, які в подальшому були суттєво розвинуті в чинному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року.

Одним з важливих аспектів забезпечення безперешкодного здійснення професійної діяльності в системі гарантій адвокатської діяльності є встановлення особливостей здійснення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій щодо нього, зокрема, у житлі та службових приміщеннях, що використовуються адвокатом для здійснення адвокатської діяльності. На сучасному етапі одним із найбільш важливих питань в сфері втручання в професійну діяльність є проведення обшуків в офісах та житлі адвокатів. Статтею 223 КПК України встановлюється, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. В свою чергу, в статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюється, що професійні

права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема: забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності (п. 1 ч. 1), проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (п. 3 ч. 1) та забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (п. 4 ч. 1). Тут вкрай важливо вказати, що ЄСПЛ неодноразово зауважував, що обшук в приміщенні адвоката повинен бути виключним заходом та є доцільним лише у випадку, коли відповідну інформацію в межах кримінального провадження неможливо отримати іншими шляхом або з інших джерел. Вважаємо, що відсутність такого обґрунтування в судовому рішенні повинна мати наслідком визнання доказів, здобутих за результатами обшуку в адвоката, недопустимими.

Якщо звернутися до статистичних даних, то варто вказати, як повідомляється на офіційному сайті НААУ, що станом на кінець 2019 року за останні 5 років зареєстровано в Україні було 983 випадки проведення обшуків приміщень адвокатів [1].

Необхідно підкреслити, що одним із завдань адвокатського самоврядування є «забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності», яке в ч. 1 статті 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розташовано на першому місці, що підкреслює його надзвичайну важливість. З метою реалізації цього

завдання згідно з рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 року № 74 був утворений Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ. Подібні комітети з аналогічною назвою утворені й при радах адвокатів регіонів.

Вказаний Комітет НААУ відіграє значну роль та, зважаючи на всю складність та багатовекторність діяльності, **на має** досить складну структуру та включає секцію аналітичної роботи та стратегічного планування; секцію оперативної роботи; секцію роботи з регіонами та зверненнями до комітету; секцію взаємодії з професійними організаціями та об'єднаннями юристів та адвокатів; секцію інформаційного забезпечення. Зрозуміло, що побудова відповідного комітету при раді адвокатів регіону не має такої складної структури, здійснюється по таких самих напрямках, хоч і в межах відповідної області.

Одним з важливих питань діяльності вказаних комітетів є оперативні виїзди на місце проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів, реагування на порушення прав адвокатів. Абз. 2 ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюється, що «під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність,

тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини (випадки неявки представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіон. — Прим. авт.). Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це Раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими визнаються докази, що були отримані «під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження». Вважаємо, що насамперед потребує детального врегулювання застосований в законодавстві термін «завчасно», окрім того, ч. 3 ст. 87 КПК України має бути доповнена вказівкою про визнання недопустимими докази, що були отримані при проведенні обшуку у володінні адвоката у випадку неповідомлення відповідної Ради адвокатів регіону або у випадку недопущення до участі у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії представника відповідної ради адвокатів.

Список використаної літератури

1. Нарушения прав адвокатов в Украине в 2014—2018 годах: Отчет, подготовленный Комитетом защиты прав адвокатов и гарантий адвокатской деятельности

Национальной ассоциации адвокатов Украины. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/UNBA_Zahyst_Prav_2019.pdf

* * *

Ключові слова: адвокат, гарантії адвокатської діяльності, Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, обшук.

Ключевые слова: адвокат, гарантии адвокатской деятельности, Комитет защиты прав адвокатов и гарантий адвокатской деятельности НААУ, обыск.

Key words: Lawyer, Guarantees of Advocacy Activity, Committee of Protection of Lawyers' Rights and Guarantees of Advocacy Activity of NAAU, Search.

Тарас Григорович Шевченко

УЧІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ
(зі збірки «Малий Кобзар»)

Учітеся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Свого не цурайтесь...

Валентин Валентинович Марченко,

адвокат

ПРИТЯГНЕННЯ ЧИНОВНИКА ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІДМОВУ В НАДАННІ ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ЧИ ВАРТО НА ЦЕ РОЗРАХОВУВАТИ?

Весною 2021 року виповнилося 10 років з моменту набрання чинності Законом України «Про доступ до публічної інформації». Прикінцевими положеннями цього прогресивного закону було внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП), якими, зокрема, передбачено штраф за відмову посадових осіб надати інформацію на запит. Цей штраф мусив би стримувати посадовців від свавілля та сприяти полегшенню доступу до інформації будь-якому мешканцю України. І хоча встановлена КУпАП міра покарання не є настільки суворою, аби загнати чиновника за межу бідності, на думку законодавця, такого фінансового стримування буде достатньо, якщо законодавча норма буде працювати.

Проте, без малого десятиріччя вистачило, аби суспільство зрозуміло про декларативність ст. 212-3 КУпАП щодо правопорушень, де право складати протоколи відповідно до ч. 8-1 ст. 255 КУпАП належить уповноваженій особі секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або представнику Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

З огляду на недосконалість національного законодавства та вмиле користування цими недоліками уповноваженими особами секретаріату Омбудсмана, намір притягнути до відповідальності знахабнілого чиновника перетворюється в нездійсненну мету. Такий висновок автор статті зробив на підставі двоетапного експерименту, з обставинами та висновками якого хоче поділитися з читачем.

Перші два звернення до Омбудсмана було сформовано на підставі 3 відмов голови Дальницької сільради надати копію протоколу сесії сільської ради.

У зв'язку з цим 19.08.2020 року та 23.09.2020 року на електронну пошту Омбудсмана (hotline@ombudsman.gov.ua) було направлено повідомлення

про адміністративне правопорушення щодо ігнорування права на інформацію. Ці заяви не мали вимоги щодо відновлення порушеного права на інформацію (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про звернення громадян»), а тому не можуть вважатися скаргами з огляду на тлумачення цього терміну в згаданому законі. У повідомленні до Омбудсмана заявник просив притягнути винних осіб до відповідальності, а тому воно мало бути розглянуто на підставі КУпАП, без застосування 30-денного строку для прийняття рішення.

Проте посадовці Омбудсмана не вчинили жодних дій щодо притягнення до відповідальності винних осіб та навіть не повідомили заявника про результати розгляду його повідомлення впродовж більше, ніж 3 місяців після звернення.

Друге звернення було надіслано Омбудсману 24.08.2020 року та стосувалося порушення строків розгляду запиту та відповіді не по суті запита (така собі «відписка») посадовцями Держгеокадастру в Одеській області щодо інформації, пов'язаної з внесенням даних до Державного земельного кадастру.

Відповідь на цей запит була надіслана тільки після телефонного дзвінка регіональному координатору взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Одеській області Ямшиковій Людмилі Георгіївні.

Треба нагадати, що в ст. 3 Закону України «Про державний земельний кадастр» закріплено принцип відкритості та доступності відомостей Державного земельного кадастру (далі — ДЗК). Проте згадане посилання проігноровано посадовцем секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який зазначив, що запитуваний документ, на підставі якого була внесена інформація до ДЗК, не є публічною інформацією. Тобто, як бачимо, представник Омбудсмана просто вирішив звільнити від

відповідальності винну посадову особу з надуманих причин.

Окрему увагу треба звернути на зміст 16-хвилинної телефонної бесіди від 23.09.2020 р. з Л. Г. Ямшиковою, яка розповіла про негласні методи та особливості роботи уповноважених осіб секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. З пояснень посадовця автор статті зрозумів дві суттєві особливості роботи офісу омбудсмена:

1) відповідно до ст. 17 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» розгляд будь-якого звернення від фізичних осіб можливий тільки на підставі Закону України «Про звернення громадян», а тому не варто розраховувати, що перевірка заяви, навіть про адміністративне правопорушення, буде тривати менше, ніж 30 днів;

2) з огляду на встановлений ст. 38 КУпАП 3-місячний термін притягнення до адміністративної відповідальності за таке правопорушення, з яких десь 5—15 днів витрачається заявником на складання заяви та її пересилку до офісу Омбудсмена, ще 30 днів на перевірку звернення, ще декілька днів на виконання всіх процедур щодо належного складання та оформлення протоколу, недостатню кількість працівників секретаріату Омбудсмена, шансів притягнути чиновника до відповідальності залишається дуже мало. Відповідно, переважна більшість скарг до Омбудсмена немає судової перспективи з огляду на надуману неможливість вкласти в процесуальні строки. Саме тому посадовці секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини концентрують зусилля начебто на відновленні порушеного права фізичних осіб у спосіб багаторазового звернення з вимогами про надання запитуваної інформації до розпорядника публічної інформації, який приховує її. При цьому пред'явлення цих вимог не обмежується будь-яким процесуальним строком та кількістю вимог щодо припинення порушення.

На думку автора, ці приклади свідчать про те, що в Україні створилася ситуація, коли досягнення мети щодо притягнення посадовця до відповідальності за відмову в наданні публічної інформації є скоріше ілюзією, ніж реальністю. Симбіоз недосконалості національного законодавства та вмiлого використання цих недоліків для виправдання бездіяльності уповноважених Омбудсмена формує в розпорядників інформації впевненість у безкарності за перепону в доступі до публічної інформації.

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини виявився коліскою для правового нігілізму та не здатний виконати навіть превентивні заходи щодо запобігання скоєнню нових правопорушень, використовуючи інструмент державного впливу як погрозу потенційному порушнику.

Руйнування розуміння про обов'язковість державного осуду та невідворотність покарання за правопорушення щодо приховування публічної інформації створює благодатний ґрунт для катастрофічного збільшення кількості відмов у наданні публічної інформації.

Дехто може справедливо зауважити, що наведених прикладів недостатньо, аби зробити висновок про депресивність ситуації для України в цілому стосовно безкарності недобросовісних розпорядників публічної інформації. Проте статистика — річ сувора. З аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень випливає наступна невтішна інформація.

В Україні за період з 1 січня 2020 року за участю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в справах щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 212-3 КУпАП було проголошено всього 215 судових рішень, в яких посадовців визнано винуватими. З них 210 мають посилення про звільнення порушника від відповідальності з різних причин або закриття провадження у зв'язку зі спливом граничних строків розгляду адміністративної справи, або протоколи про адмінпорушення були повернуті судом для належного оформлення.

Навіть якщо взяти до уваги наявність невеликої неточності пошукового механізму Єдиного державного реєстру судових рішень, співвідношення цифр усе ж таки вражає.

Отже, думка автора про відсутність в Україні реального механізму притягнення до відповідальності розпорядників публічної інформації, які відмовляються її надати на запити фізичних осіб, є майже стовідсотково вірною. І, на жаль, це не радує, оскільки неухильно веде в часи закритості та безконтрольності державних структур та органів місцевого самоврядування.

Водночас звернення до суду задля захисту права на інформацію має більш прогнозований результат. Так, до прикладу, суд задовольнив позов у справі № 420/10346/20 та стягнув з відповідача судові витрати.

Автор впевнений, що компенсація судових витрат (яка може включати також гонорар адвоката), є своєрідною мірою відповідальності за свавілля посадовця. А тому хоч і не за нормами КУпАП, але все ж таки можна притягнути до матеріальної відповідальності чиновника за відмову в наданні публічної інформації, та ще й з вигодою для клієнтів адвокатів.

П р и м і т к а: копії звернень та документів, на підставі яких написана ця стаття, доступні за посиланням: https://drive.google.com/drive/folders/1ve_1G5ixz0yMcbatL7ncpnPn9jPeIJ6D?usp=sharing

Андрій Вікторович Рибак,

*адвокат, старший партнер АО «ПЕРФЕКЦІЯ», член
Комітету захисту професійних прав адвокатів
та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради
адвокатів Одеської області*

**ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ
ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ
ТА МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ
НЕЗАКОННИМ ПРИТЯГНЕННЯМ ОСОБИ
ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ст. 130 КУпАП**

В своїй адвокатській практиці нерідко ми стикаємося з випадками незаконного притягнення особи до юридичної відповідальності. Нерідко серед таких випадків зустрічаються ситуації, коли працівники органів Національної поліції України складають протоколи про скоєння адміністративних правопорушень, відповідальність за які передбачена статтею 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП), щодо осіб, які таких правопорушень не вчиняли. Не будемо вдаватися у подробиці про те, як просто чи непросто в умовах вітчизняної судової системи виправдати клієнта, обвинуваченого за статтею 130 КУпАП, скільки інтелектуальних, організаційних, часових, нервових та фінансових ресурсів це коштує нам, адвокатам, та нашим клієнтам. В цій публікації зосередимо нашу увагу на тому, як отримати від держави компенсацію заподіяної незаконним притягненням до адміністративної відповідальності матеріальної та моральної шкоди, та на тому, які документи та докази варто використати для цього.

Мотивом для написання цієї статті стала ситуація мого клієнта, щодо якого 11 травня 2019 року о 00 годині 30 хвилин було складено протокол про адміністративне правопорушення, в якому було зазначено, що він керував автомобілем з ознаками алкогольного сп'яніння та від проходження огляду на стан сп'яніння у встановленому законом порядку відмовився в присутності двох свідків. Насправді ж в цей день та час клієнт перебував в своєму автомобілі, що був *припаркований* у відповідності до вимог Правил дорожнього руху України, при цьому рух транспортного засобу не здійснювався. В цей час до клієнта, який сидів на водійському сидінні, звернулись співробітники поліції із вимогою щодо перевірки документів: водійського посвідчення, свідчення про технічну реєстрацію транспортного засобу. На вимогу співробітників поліції надати відповідні

документи клієнт спочатку відповів відмовою, оскільки не здійснював рух на транспортному засобі, не порушував правил дорожнього руху, а відтак вважав вказану вимогу незаконною та такою, що не підлягає виконанню. Та після низки погроз з боку працівників поліції на адресу клієнта позбавити його права керування транспортним засобом в майбутньому, для огляду відповідні документи були надані. Співробітники поліції жодних вимог щодо проходження медичного огляду до клієнта не пред'являли, а про факт складення протоколу про адміністративне правопорушення клієнт дізнався лише після передання вказаних матеріалів про адміністративне правопорушення до суду. Таким чином, співробітниками поліції був складений протокол про адміністративне правопорушення без правових підстав, а сама подія адміністративного правопорушення була відсутня.

Постановою Малиновського районного суду міста Одеси від 05.08.2019 року клієнта було визнано винним у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 130 КпАП України, накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 10200 гривень з позбавленням права керування транспортними засобами строком на один рік.

Постановою Одеського апеляційного суду від 12.05.2020 року провадження по справі було закрито на підставі п. 1 ч. 1 ст. 247 КпАП України, тобто за відсутності в діях клієнта складу адміністративного правопорушення. Так, зокрема, судом було констатовано, що протокол про адміністративне правопорушення був складений без участі свідків, тобто складений з порушенням положень Порядку № 1103, Інструкції № 1395 і ст. 251 КУпАП, а тому не відповідає вимогам ст. 256 КУпАП, зв'язку з чим є недопустимим доказом вини клієнта у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 130 КУпАП — відмова від проходження огляду

на стан сп'яніння. В суді апеляційної інстанції свідки надали пояснення про те, що в їх присутності протокол не складався, а також про те, що вони його не підписували, будь-яких пояснень не надавали, з якого приводу був складений протокол не знають. Більше того, свідки підтвердили, що підписи в протоколі, а також під поясненнями стоять не їх. Співробітник поліції, який складав протокол, також пояснив, що він не бачив, що свідки підписували протокол, або надавали пояснення. За таких обставин суд апеляційної інстанції прийшов до висновку про те, що при складанні протоколу свідки присутні не були. Враховуючи наведене, факт відмови від проходження огляду на стан алкогольного сп'яніння у передбаченому законом порядку встановлений не був. Вина клієнта у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 130 КУпАП, не доведена належними і допустимими доказами.

Такий результат призвів до бажання клієнта отримати від держави компенсації заподіяної йому шкоди та, відповідно, необхідності підготовки позовної заяви до суду. Дозволю собі представити на суд читача аргументи, які були наведені на користь позиції клієнта. Адже чим більше подібних позовів подаватиметься до Національної поліції України та Державної казначейської служби України нашими клієнтами за нашої професійної правничої допомоги, тим менше протоколів про адміністративні правопорушення буде оформлено безпідставно.

1. Обґрунтування заподіяння моральної шкоди

Внаслідок протиправного складення протоколу про адміністративне правопорушення, безпідставного притягнення до адміністративної відповідальності, клієнт зазнав моральних страждань, оскільки мав реальні побоювання понесення значних матеріальних втрат та позбавлення права керування транспортним засобом. Вказані побоювання мали реальне підґрунтя, оскільки постановою суду першої інстанції клієнт був притягнений до позбавлення права керування транспортним засобом та сплати штрафу в розмірі 10500 гривень.

Таким чином, в період з дати складення протоколу про адміністративне правопорушення 11 травня 2019 року до дати ухвалення постанови апеляційного суду Одеської області від 12.05.2020 року клієнт перебував в стані стресу та нервової напруги, втратив сон та спокій, в нього виникли проблеми зі здоров'ям: головні болі, підвищений тиск, тахікардія.

Крім того, усе життя проживаючи в Україні та незважаючи на системні інституційні проблеми в нашій державі, клієнт все ж таки був впевнений, що

ситуація, за якою підробляються підписи свідків в поясненнях та протоколі про адміністративне правопорушення з метою протиправного притягнення до адміністративної відповідальності особи, є неможливою. Як наслідок, клієнт змінив ставлення до оточуючих його людей, стосунки з ними значно погіршилися, в тому числі у зв'язку з ототожненням дій посадових осіб органів державної влади з діями інших громадян України, що спричинило додаткових страждань. Вищевказані обставини призвели до порушення нормальних життєвих зв'язків, порушення стосунків з оточуючими людьми.

Окремою підставою для спричинення моральних страждань була вимушена необхідність нести додаткові витрати на відновлення своїх прав.

Відповідно до ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає, окрім іншого, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна.

Згідно ст. 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру. Розмір моральної шкоди визначається з урахуванням обставин справи в межах, встановлених цивільним законодавством.

Відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом.

Так, з моменту складення протоколу про адміністративне правопорушення до закриття провадження по справі апеляційним судом спливає рік.

Згідно з правовим висновком, викладеним Верховним Судом України у постанові від 2 грудня 2015 року у справі № 6-2203цс15, відповідно до частини третьої статті 13 Закону України «Про порядок

відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом проводиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць на момент перебування під слідством чи судом, при цьому суд при вирішенні цього питання має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи.

Визначаючи розмір моральної шкоди, слід зазначити, що в 2020 році розмір мінімальної заробітної плати становив 4723 гривень, а отже відшкодуванню підлягає $4723 * 8 = 56\ 676$ гривень.

Такий висновок відповідає правовим висновкам Верховного Суду, викладеним у постановках від 4 червня 2018 року у справі № 489/2492/17 (провадження № 61-8890св18), від 13 червня 2018 року у справі № 464/6863/16 (провадження № 61-10293св18), від 21 червня 2018 року у справі № 205/119/17 (провадження № 61-24700св18), від 25 липня 2018 року у справі № 607/14493/16-ц (провадження № 61-12051св18), від 19 вересня 2018 року у справі № 534/955/17 (провадження № 61-22539св18).

У випадку, якщо суд вважає, що вимоги Закону «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» не підлягають застосуванню до правовідносин, що склалися між сторонами спору, а застосуванню підлягають положення статей 1174, 1173, 1166, 1167 ЦК України, просимо, керуючись засадами розумності та справедливості, визначити розмір компенсації в такому ж розмірі — 56 676 гривень.

Грошова компенсація у вказаному розмірі відповідає:

— характеру правопорушення — умисному та протиправному притягненню особи до адміністративної відповідальності;

— глибині душевних страждань: перебування у стані стресу, тривоги, хвилювання протягом одного року;

— погіршенню здібностей клієнта: в спілкуванні з оточуючими людьми;

— ступеню вини особи, яка завдала моральної шкоди.

До того ж, відповідно до ст. 264 Цивільного процесуального кодексу України, під час ухвалення рішення саме суд вирішує питання щодо того, які правовідносини сторін впливають із встановлених

обставин та яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

2. Обґрунтування завдання матеріальної шкоди

1. Обґрунтовуючи спричинення клієнту матеріальних збитків зазначаємо, що у зв'язку з необхідністю отримання правової допомоги, клієнт звернувся до адвоката, про що уклав з нею договір про надання правової допомоги.

Вказаним адвокатом безпосередньо виготовлялись апеляційна скарга на постанову суду та додаткові пояснення до апеляційної скарги, а також було здійснено захист в Одеському апеляційному суді.

Згідно договору було сплачено адвокату гонорар в розмірі _____ грн., що підтверджується квитанцією, доданою до позову.

Вказаним адвокатом була виконана наступна робота:

— усна консультація щодо наявності підстав для апеляційного перегляду постанови Малиновського районного суду міста Одеси, вартістю _____ гривень, тривалістю _____ годин;

— складення апеляційної скарги на постанову Малиновського районного суду міста Одеси, вартістю _____ гривень, тривалістю _____ годин;

— складення додаткових пояснень до апеляційної скарги, вартістю _____ гривень, тривалістю _____ години;

— особиста участь у судових засіданнях _____ та _____ року, тривалістю _____ години, вартістю _____ гривень;

— додатковий гонорар (гонорар успіху) за скасування постанови суду першої інстанції — _____ гривень.

Слід зазначити, що КУпАП не передбачено механізму компенсації понесених судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, а відтак вказані витрати слід віднести до збитків відповідно до ст. 22 ЦК України, а також п. 4 ст. 3 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

3. Обґрунтування наявності причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідачів та спричиненою шкодою

При вирішенні питання щодо встановлення причинного зв'язку між діями відповідачів та спричиненою шкодою, слід зазначити, що спричинена клієнту

шкода обумовлена протиправними діями співробітників поліції, які склали протокол про адміністративне правопорушення за відсутності клієнта, без присутності свідків. Саме в результаті таких протиправних дій клієнту було спричинено матеріальну та моральну шкоду.

4. Правові підстави заявленого позову

Відповідно до статті 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Згідно ч. 1 ст. 1176 ЦК України шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Таким чином, частина перша обмежує права особи на звернення із позовом до держави до випадків незаконно накладених стягнень у вигляді адміністративного арешту чи виправних робіт, при цьому, відповідно до частини 2 статті 1176 ЦК України, право на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями суду, виникає у випадках, передбачених законом.

З наведеного слідує, що частина друга статті 1176 ЦК України розширює коло підстав, коли особа набуває право на відшкодування шкоди, також й до випадків, встановлених законом.

З аналізу діючого законодавства випливає, що таким законом є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» відповідно до положень ст. 1 якого відшкодуванню підлягає шкода, завдана громадянину внаслідок незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, **незаконного накладення штрафу**. *Право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених цим Законом, виникає у випадках закриття справи про адміністративне правопорушення.*

Вирішуючи питання про те, чи підлягає застосуванню до правовідносин, що виникли, ст. 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі — Закон) чи частина 1 ст. 1176 ЦК України, слід зазначити, що стаття 1 Закону, встановлюючи додаткові у порівнянні з ч. 1 ст. 1176 ЦК України підстави для відшкодування шкоди, не суперечить їй, а доповнює. Крім того, норми закону є спеціальними по відношенню до норм ЦК України, які мають загальний характер.

Відповідно до ст. 4 ЦК України, актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та Цивільного кодексу України.

Відповідно до п. 3 Перехідних положень до ЦК України Кабінету Міністрів України було доручено до 1 квітня 2003 року підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України перелік законодавчих актів (їх окремих положень), які мають бути визнані такими, що втратили чинність, та перелік законодавчих актів, до яких слід внести зміни, у зв'язку з набранням чинності цим Кодексом.

Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» до вказаного переліку не ввійшов, а відтак не є законодавчим актом, який регулює цивільні відносини інакше, ніж Цивільний кодекс України, а відтак й підлягає застосуванню.

Крім того, згідно ст. 1173 ЦК України шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів. Статтею 1174 ЦК України встановлено, що шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи органу державної влади, при здійсненні нею своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цієї особи.

Таким чином, обґрунтовуючи підстави для відшкодування шкоди, необхідно керуватись ст. 1176, 1173, 1174 ЦК України, Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Слід окремо зазначити, що статті 12, 13 Закону передбачають позапроцесуальний, досудовий характер звернення до суду, що не врегульовано нормами жодного з процесуальних кодексів та прямо їм суперечить. Слід зазначити, що недотримання досудового порядку врегулювання спору не є підставою для обмеження у доступі до правосуддя.

Разом з тим, у Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів зазначено, що судові помилки щодо юрисдикції чи процедури судового розгляду, у визначенні чи застосуванні закону, здійсненні оцінки свідчень повинні вирішуватися за допомогою апеляції; інші суддівські порушення, які неможливо виправити в такий спосіб (наприклад, надмірне затримання вирішення справи), повинні вирішуватися щонайбільше поданням позову незадоволеної сторони проти держави.

Таким чином, суддя як посадова особа, що здійснює правосуддя, а також суд як орган, що здійснює правосуддя, не може бути відповідачем або іншою стороною, яка бере участь у цивільній справі, за винятком випадків, коли суддя виступає як представник цієї установи, а не орган, що здійснює правосуддя.

Такий висновок відповідає положенням статей 56, 126, 129 Конституції України, а також роз'ясненням, викладеним у пункті 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади» та у постанові Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 6 «Про деякі питання, що виникають у судовій практиці при прийнятті до провадження адміністративних судів та розгляді ними адміністративних позовів до судів і суддів».

За таких обставин, слід дійти висновку, що належним відповідачем у спорі, що виник, може бути лише держава, а не суд (суддя), які діяв від імені держави та виконував покладені державою функції правосуддя.

Крім того, до предмету доказування у цій справі не входить встановлення законності процесуальних актів і дій (бездіяльності) судді, вчинених при розгляді справи про адміністративне правопорушення, оскільки вказані обставини були встановлені під час апеляційного перегляду постанови суду, а відтак встановленню підлягає виключно факт спричинення шкоди діями, незаконність яких вже була встановлена в межах передбаченого законом процесуального контролю.

4. Щодо судових витрат

Відповідно до п. 13 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір» судовий збір не сплачується за подання позовної заяви про відшкодування шкоди,

заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду.

Разом з тим, клієнтом були понесені судові витрати, що складаються з витрат на правову допомогу.

Так, між клієнтом та адвокатом _____ року було укладено договір про надання правової (професійної правничої) допомоги, за умовами якого адвокат прийняв на себе зобов'язання щодо захисту законних прав та інтересів клієнта, пов'язаних із стягненням моральних та матеріальних збитків, судових витрат, в тому числі витрат з надання правової допомоги, завданих неправомірними діями та бездіяльністю органів державної влади, в тому числі митними органами, органами судової влади України.

Відповідно до вищезазначеного договору клієнт зобов'язується виплатити адвокату гонорар у розмірі _____ гривень. Перед початком надання адвокатом правової допомоги адвокат та клієнт узгодили суму авансу в розмірі 100 % гонорару і який не підлягає поверненню у випадку дострокового розірвання цього договору. Ставка погодинної оплати роботи адвоката становить _____ гривень.

На момент подання позовної заяви адвокатом було виконано наступну роботу:

— надано усну консультацію, вартістю _____ гривень, тривалістю _____ годин;

— досліджено матеріали справи про адміністративне правопорушення на предмет наявності підстав для відшкодування матеріальної та моральної шкоди, тривалістю _____ годин, вартістю _____ гривень;

— здійснено підбір та аналіз релевантної до обставин справи судової практики, а саме постанов ВС від 30.10.2018 у справі № 826/13636/14, від 4 червня 2018 року у справі № 489/2492/17 (провадження № 61-8890св18), від 13 червня 2018 року у справі № 464/6863/16 (провадження № 61-10293св18), від 21 червня 2018 року у справі № 205/119/17 (провадження № 61-24700св18), від 25 липня 2018 року у справі № 607/14493/16-ц (провадження № 61-12051св18), від 19 вересня 2018 року у справі № 534/955/17 (провадження № 61-22539св18), тривалістю _____ годин, вартістю _____ гривень;

складено позовну заяву, тривалість складання _____ годин, вартістю _____ гривень;

— оформлено матеріали позовної заяви відповідно до кількості сторін, тривалість оформлення _____ годин, вартістю _____ гривень.

Позовні вимоги у таких позовах, що мають подаватися до місцевого загального суду, можна сформулювати наступним чином:

— стягнути з Державного бюджету України шляхом списання з відповідного рахунку Державної казначейської служби України, спеціально визначеного для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконних дій органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, _____ грн. в рахунок відшкодування завданої моральної шкоди на користь особи;

— стягнути з Державного бюджету України шляхом списання з відповідного рахунку Державної казначейської служби України, спеціально визначеного для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконних дій органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, _____ грн. в рахунок відшкодування завданої матеріальної шкоди на користь особи;

— стягнути з Державного бюджету України шляхом списання з відповідного рахунку Державної казначейської служби України, спеціально визначеного для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконних дій органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, _____ грн. в рахунок

відшкодування завданої матеріальної шкоди на користь особи судові витрати, що складаються з витрат на правову допомогу в розмірі _____ грн.

В таких категоріях справ наше об'єднання зазвичай заявляє до відшкодування в якості заподіяної моральної шкоди суми в розмірі 50 000—100 000 грн., в залежності від тривалості періоду між складенням адміністративного протоколу до виправдання особи/ закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення. Що стосується витрат на правову допомогу — зазвичай до компенсації заявляємо суму в 20 000—30 000 грн., в залежності від складності справи.

В якості додатків до такого позову варто зазначити копії паспорту та ідентифікаційного коду клієнта, протоколу по справі про адміністративне правопорушення, постанови суду по справі про адміністративне правопорушення, постанови апеляційного суду (якщо така була); договору про надання правової (професійної правничої) допомоги; акту приймання-передавання виконаних адвокатом робіт; чеків/квитанцій, інших документів, що підтверджуються внесення гонорару тощо.

Сподіваємося, що ця публікація практичного спрямування стане у нагоді колегам при відстоюванні прав, свобод та законних інтересів клієнтів.

БИБЛИОТЕКА АДВОКАТА

ВСТИГНІТЬ ПРИДБАТИ УНІКАЛЬНЕ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ!

Шановні колеги! Вийшла друком без перебільшення унікальна монографія «АДВОКАТУРА ОДЕСИ ТА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ: історичні нариси» за редакцією доктора юридичних наук, професора, завідувачою кафедрою організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія», секретаря дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області Н. М. Бакаянової.

Єдине в Україні ґрунтовне 744-сторінкове видання, присвячене діяльності адвокатів нашого регіону з 1794 року і по листопад 2020 року, було підготовлено колективом із 14 авторів, серед яких: голова Ради адвокатів Одеської області Й. Л. Бронз, голова Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області Н. А. Рудницька, відомі адвокати та провідні науковці НУ «Одеська юридична академія».

Видання надруковане за організаційної та фінансової підтримки органів адвокатського самоврядування нашого регіону та його членів.

Книга може бути чудовим подарунком і стане у нагоді викладачам, науковцям, студентам, аспірантам, адвокатам та усім, хто цікавиться історією Одеси, питаннями організації та діяльності адвокатури. Безцінний примірник до бібліотеки кожного успішного адвоката!

* * *

З питань придбання видання просимо звертатися до бухгалтерії Ради адвокатів Одеської області (вул. Жуковського, 14, місто Одеса). Вартість примірника — 940 гривень. Просимо зважити на те, що кількість примірників обмежена.

Ірина Вікторівна Тодорич,

адвокат

ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВИХ ПЕНСІОНЕРІВ ЩОДО ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЙ У 2021 РОЦІ: ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Питання перерахунку пенсій військовим пенсіонерам набуло шаленої актуальності у 2020—2021 роках після визнання протиправним та скасування деяких положень постанови Кабміну № 103 від 21 лютого 2018 року «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» (далі — постанова Кабміну № 103). Надихнувшись гарними новинами, військові пенсіонери масово чекали від органів Пенсійного фонду України на новий перерахунок з урахуванням всіх надбавок та доплат, але дива не сталося. Чим довше чекали військові пенсіонери, тим більш юридично абсурдними виглядали відписки органів Пенсійного фонду України (далі — органи ПФУ).

Нагадаю, що «велике утискання» прав військових пенсіонерів почалось ще у 2018 році із прийняттям постанови Кабміну № 103 від 21 лютого 2018 року «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб», яка передбачала чимало порушень, наприклад, виплату пенсій не в повному обсязі, а лише 50 % від суми підвищення з 2018 року, 75 % від суми підвищення з 2019 року і 100 % від суми підвищення з 2020 року. Але основна підступність постанови Кабміну № 103 полягала в тому, що вона, окрім виплати пенсій частинами від сум підвищення, визначала лише три критерії, які мають враховуватися при визначенні розміру пенсій: посадовий оклад, оклад за військовим (спеціальним) званням та відсоткова надбавка за вислугу років. Аналогічні зміни відбулись в Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військ служби, та деяких інших осіб», затвердженому постановою Кабміну від 13 лютого 2008 року № 45 (далі — Порядок перерахунку пенсій № 45).

Пункт 5 Порядку перерахунку пенсій № 45 до змін, внесених постановою Кабміну № 103, передбачав включення до грошового забезпечення військових пенсіонерів надбавки, доплати, підвищення та премії, наприклад, «за особливі умови служби», «за безперервність служби», «за таємність», «за науковий ступінь», «за вчене звання» та інші. Ці самі надбавки та доплати також відображались у додатку № 2 — довідці про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсії. А оскільки у новій редакції ані пункт 5, ані додаток № 2 Порядку перерахунку пенсій № 45 не передбачали вищезазначених надбавок та премій, органи Пенсійного фонду їх перестали включати до пенсій військових пенсіонерів.

Справедливість була відновлена у судовому порядку 12.12.2018 року, коли Окружний адміністративний суд міста Києва постановив рішення по справі № 826/3858/18 про визнання протиправними та нечинними пунктів 1, 2 постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» та змін до пункту 5 і додатку 2 Порядку проведення перерахунку пенсій № 45.

Після апеляційного та касаційного оскарження, рішення суду першої інстанції залишилось без змін. Таким чином, рішення Окружного адміністративного суду міста Києва по справі № 826/3858/18 *набрало законної сили 05.03.2019 року*. Тобто саме з цієї дати пункти 1, 2 Постанови КМУ № 103 та зміни до пункту 5 і додатку 2 Порядку перерахунку пенсій № 45 визнані протиправними та нечинними.

З цього моменту, для всіх, окрім органів ПФУ, стає очевидно, що додаткові надбавки, доплати, підвищення та премії мають бути знову включені до грошового забезпечення військових пенсіонерів

та їх пенсії мають бути перераховані в бік збільшення. Але органи ПФУ не квапляться поновлювати порушені права військових пенсіонерів і у добровільному порядку нікому нічого не перераховують. Саме з цього моменту лише військові пенсіонери повинні піклуватися про свій добробут та законний розмір пенсії, шляхом звернення до професійного адвоката, або намагатися зробити це самостійно.

Важливо пам'ятати, що для здійснення перерахунку пенсій одного звернення із заявою про перерахунок до органу ПФУ буде замало. Більш того, у випадку, якщо орган, що уповноважений видавати довідки про розмір грошового забезпечення не направив до органу ПФУ нову довідку із врахуванням усіх додаткових видів грошового забезпечення, у ПФУ не виникає обов'язку здійснити перерахунок. В такому разі, навіть звернення до суду із позовом про проведення перерахунку та виплати пенсії буде передчасним.

Завжди починайте з аналізу ситуації та з'ясування певних обставин. В першу чергу необхідно з'ясувати, чи підготував орган, що уповноважений видавати довідки про розмір грошового забезпечення (військовий комісаріат або обласний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки) нову довідку про розмір грошового забезпечення до органу ПФУ. Краще звернутися до такого органу із письмовою заявою, де попросити повідомити, чи було складено та направлено нову довідку до органу ПФУ. Якщо довідка не була складена, попросити скласти її та направити до органу ПФУ.

Деяким військовим пенсіонерам щастить, оскільки уповноважені органи самостійно складають та направляють довідки про розмір грошового забезпечення, до яких включені усі додаткові види грошового забезпечення, до органів ПФУ. Але у 90 % випадках добровільно військові комісаріати або ОТЦКСП цього не роблять, чим ускладнюють військовим пенсіонерам шлях до отримання законного розміру пенсій. Не треба засмучуватись, якщо вам надали письмову відмову, вона оскаржується до суду. Я раджу в такому разі звертатися за правовою допомогою до професійного адвоката, але якщо це не можливо, самостійно готувати позов до суду.

Звертаю вашу увагу на зразкову справу № 160/8324/19, яка була розглянута Верховним Судом у складі колегії Касаційного адміністративного суду за позовом військового пенсіонера до Дніпропетровського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки Міністерства оборони України про визнання протиправними дій та зобов'язання вчинити певні дії.

За результатами розгляду даної справи було прийнято постанову від 17.12.2019 року, яка була

залишена без змін після перегляду справи Великою Палатою Верховного Суду. Під час розгляду даної справи судом було зазначено, що відмова в наданні оновленої довідки та, як наслідок, відмова пенсійного органу у проведенні позивачу перерахунку пенсії порушує гарантоване статтею 1 Першого протоколу Конвенції право мирно володіти своїм майном. Оскільки, чинне правове положення передбачає виплату певних надбавок і дотримано всі вимоги, необхідні для цього, органи державної влади не можуть свідомо відмовляти в цих виплатах, доки відповідні положення є чинними. Верховний Суд також зазначив, що оскільки зміни, внесені постановою Кабміну № 103, зокрема, до додатку 2 Порядку перерахунку пенсій № 45, у якому визначено форму довідки про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсії, були визнані судом протиправними та нечинними, то з дня набрання законної сили рішенням у справі № 826/3858/18 діє редакція додатку 2 до Порядку перерахунку пенсій № 45, яка діяла до зазначених змін.

На прикладі моєї справи в інтересах військового пенсіонера № 420/6627/20 можна побачити, що суди задовольняють позови військових пенсіонерів про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити дії по видачі оновленої довідки, до якої включено усі додаткові види грошового забезпечення. Такий адміністративний позов є належним та ефективним способом захисту порушеного права та, головне, він не буде передчасним. Враховуючи, що, як правило, відповідачі хоч і подають апеляційні скарги на прийняті рішення, проте через брак коштів не сплачують судовий збір, то *строк отримання позитивного судового рішення, при вірному зборі доказів та підготовці адміністративного позову, не перевищує 3—4 місяці з моменту звернення до суду.*

При самостійному складанні військовим пенсіонером адміністративного позову, корисним буде посилення на правовий висновок Верховного Суду у складі колегії Касаційного адміністративного суду у справі № 160/8324/19 за підписом Голови Михайла Смоковича, який був направлений на адресу Міністерства оборони України. Відповідно до даного висновку, на обласні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки покладено функції по складанню довідки про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсій. Також було зазначено, що відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладених у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Верховний Суд просив Міністерство

оборони України забезпечити обов'язкове врахування правового висновку Верховного Суду та довести його зміст до відомих органів військового управління, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних сил України та забезпечити неухильне виконання частини п'ятої статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів».

При бажанні даний правовий висновок разом із супровідним листом Верховного Суду можна знайти у мережі Інтернет, але це не єдиний цікавий документ, наприклад, лист Міністерства оборони України № 289/6/0320/с від 06.07.2020 року, яким було направлено правовий висновок Верховного Суду у справі № 160/8324/19 до уповноважених органів, з метою врахування його у роботі та організації роботи щодо забезпечення його виконання, також буде корисним для військових пенсіонерів під час підготовки позову до суду.

Позитивним для військових пенсіонерів є той факт, що уповноважені органи, після отримання рішення суду, що набрало законної сили, складають та направляють до органів ПФУ оновлені довідки досить швидко — протягом 2—3 тижнів з моменту звернення з виконавчим листом.

Але головне протистояння починається після того, як орган ПФУ отримує оновлену довідку, до якої включено усі додаткові надбавки, доплати, підвищення та премії, в нього виникає обов'язок перерахувати пенсію військовому пенсіонеру, але органи ПФУ відмовляються робити перерахунок у добровільному порядку. Тоді військовим пенсіонерам не має нічого кращого, як в черговий раз звертатись до суду за захистом своїх порушених прав.

Варто наголосити, що саме в такій послідовності мають діяти військові пенсіонери. Спочатку домогтись, щоб орган ПФУ отримав оновлену довідку зі всіма надбавками, доплатами, преміями, а вже потім звертатися до суду на відмову у перерахунку пенсій до органу ПФУ.

На прикладі того самого військового пенсіонера, що отримав оновлену довідку про розмір грошового забезпечення по справі № 420/6627/20, можна побачити, що правильна послідовність дій, вірно зібрані докази, аргументована правова позиція в адміністративному позові — безперечно гарний результат. Так, на сьогодні військовий пенсіонер звернувся із адміністративним позовом про визнання дій органу ПФУ протиправними та зобов'язання вчинити певні дії, а саме: здійснити перерахунок та виплату пенсії з 01.04.2019 року з урахуванням основних та щомісячних додаткових видів грошового забезпечення, що викладені у оновленій довідці та з розрахунку 90 відсотків відповідних сум грошового забезпечення (справа № 420/2837/21).

Перерахунок пенсій є обов'язком, а не правом органу ПФУ, адже відповідно до частини 18 статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», у разі, якщо на момент призначення або виплати пенсії відбулася зміна розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення та/або були введені для зазначених категорій осіб нові щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії у розмірах, встановлених законодавством, пенсія призначається з урахуванням таких змін та/або нововведень, а призначена пенсія підлягає невідкладному перерахунку.

Важливим є те, з якого саме моменту необхідно провести перерахунок. І це відсилає нас до вже знайомої постанови Верховного Суду по справі № 826/3858/18, що набрала законної сили 05.03.2019 року. Як неодноразово зазначалось судами різних інстанцій саме з 05.03.2019 року, з дня набрання чинності судовим рішенням у справі № 826/3858/18, виникли підстави для перерахунку пенсій, призначених згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Зазначена дата дає нам прив'язку до моменту видачі довідки про розмір грошового забезпечення. Адже, враховуючи, що до 05.03.2019 року, деякі пункти постанови Кабміну № 103 були чинні, підстав для включення додаткових видів грошового забезпечення не було. Після скасування пунктів постанови Кабміну № 103 почала діяти попередня редакція довідки про розмір грошового забезпечення і усі додаткові види грошового забезпечення повернулись.

Тому враховуючи, що довідка про розмір грошового забезпечення складається станом на 05.03.2019 року, органи ПФУ мають провести перерахунок з 01.04.2019 року, тобто з першого числа місяця, що йде за місяцем, в якому настали обставини, що тягнуть за собою зміну розміру пенсій, як передбачено в статті 51 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Як правило, позиція органів ПФУ при розгляді даних справ зводиться до непогодження із рішенням у справі № 826/3858/18, яким були скасовані пункти постанови Кабміну № 103, рішенням у зразковій справі № 160/8324/19 та рішенням суду, яким уповноважений орган зобов'язує скласти оновлену довідку щодо конкретного військового пенсіонера. І це не зважаючи на те, що відповідно до ст. 129¹ Конституції України, судові рішення є обов'язковим до виконання. Незважаючи на те, що відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами

державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом.

Важливо те, що органи ПФУ не втомлюються вигадувати нові підстави для відмови у перерахунку та виплаті пенсій військовим пенсіонерам. У справі № 420/2837/21 орган ПФУ у якості доводів свого відзиву на позов посилається на неконституційні положення деяких законів. Для «економії» коштів, орган ПФУ обмежує розмір перерахованих пенсій військових пенсіонерів, зазначаючи, що максимальний розмір пенсій, призначених згідно із ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься низка рішень, де військові пенсіонери оскаржують дії органів ПФУ по обмеженню розміру пенсій: № 420/8316/20, № 420/4783/20, № 420/4540/20. Такі дії органів ПФУ незаконні, оскільки положення ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» передбачали внесення змін до ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та додано частину 7, якою і було встановлено, що максимальний розмір пенсії не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів. При цьому, зміни до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» з якими максимальний розмір пенсії не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2016.

Відповідно до статті 17 Конституції України забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними та мають безумовний характер. Тобто, заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами не можуть бути скасовані чи звужені. Оскільки зміст та обсяг досягнутих соціальних гарантій не може бути звужено шляхом внесенням змін до законодавства чи шляхом ігнорування рішень Конституційного Суду України та конституційних прав, орган ПФУ не мають право обмежувати розмір пенсій військових пенсіонерів.

Таким чином, при зверненні до органів ПФУ військовим пенсіонерам слід пам'ятати, що в заяві про проведення перерахунку пенсії на підставі оновленої довідки, обов'язково зазначаєте, що орган ПФУ не має право обмежувати пенсію максимальним розміром.

Висновки. Органи ПФУ ніколи самотійно не стануть виплачувати військовим пенсіонерам пенсії у законному справедливому розмірі, а навпаки завжди знаходять привід не платити все. Єдиний вихід — захищати свої права в судовому порядку, а для цього вам знадобиться знання та досвід професійного адвоката. На сьогодні, враховуючи наявність зразкових справи, та чималої практики Верховного Суду, суди першої інстанції розглядають такі справи виключно у спрощеному позовному провадженні без виклику сторін, саме тому позитивний результат по справі у стислі строки, залежить виключно від вірно зібраних доказів, аргументованої правової позиції та вірно виписаної прохальної частини адміністративного позову. Звертайтеся до професіоналів, так ви безпечно та швидко отримуєте підвищену пенсію.

БЫВАЕТ...

62-летний англичанин настойчиво требует от врачей компенсации за промотанное состояние. Год назад медики поставили ему фатальный диагноз, после чего мужчина «пустился во все тяжкие».

Опечаленный господин решил «помереть с музыкой»: он раздал все свои вещи, бросил работу, перестал выплачивать ипотечный кредит и потратил все свои сбережения на гостиницы, рестораны и на путешествия с молодыми подружками.

Однако спустя год врачи изменили диагноз. К тому моменту у вполне здорового, как оказалось, пенсионера в пожитках остался строгий черный костюм, белая рубашка, красный галстук и одноразовые ботинки, которые он припас специально для собственных похорон.

Вот поэтому «заново родившийся» судится с клиникой, чтобы хоть как то поправит пошатнувшееся финансовое положение, ибо жить намерен долго.

Ольга Сергіївна Уразовська,
адвокат, кандидат юридичних наук,
психолог

ЯТРОГЕНІЯ ЯК ОДИН З ДЕФЕКТІВ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛІКАРІВ

Професія лікаря — одна з найдавніших та найшанованіших. Лікар має бути розрадником і помічником людини, бачити не лише хворобу, а й духовні рани і біль, які охоплюють все людське ество. Лікарі одними з перших зрозуміли небезпеку своєї професійної діяльності для життя і здоров'я людей. Уже в IV ст. до н. е. в клятві Гіппократа містилася обіцянка лікаря: «Буду оберегати хворих від всього шкідливого та непридатного для них», «...Режим своїм хворим приписувати задля їх блага, відповідно до моїх знань і мого розуміння, утримуючись від завдання їм будь-якої шкоди...»

Деякі вчені в галузі медицини в минулі часи і в нинішні зізнавалися у своїх помилках. Так, Гіппократ писав: «Якщо ми будемо вимогливі до себе, то не тільки успіх, але і помилка стане джерелом знань». Великий хірург М. І. Пирогов у книзі «Питання життя: щоденник старого лікаря» відверто згадував про свої помилки. Академік Н. Н. Бурденко стверджував: «Я часто і сам під час своєї діяльності здійснював помилки і в діагнозі, і в техніці операцій... Не смуток, а ще більшу спрагу шукань повинні викликати наші невдачі і недосконалість знань». Серцево-судинний хірург академік Н. М. Амосов писав: «...Аси, корифеї, скрупульозно сумлінні хірурги і ті часом помиляються. Але якщо ми промовчимо наш прорахунок, він неминуче повториться». Але, звісно, не всі лікарі визнають свої помилки.

Медичні помилки — найпоширеніший дефект медичної допомоги. Близьким до медичних помилок є ятрогенія. Ятрогенія (ятрогенна патологія, у перекладі з грецького від *iatros* — лікар, *gennum* — створювати, породжувати) — це дефект надання медичної допомоги, що виявляється у вигляді нового захворювання чи патологічного процесу, що виник в результаті як правомірного, так і неправомірного

здійснення профілактичних, діагностичних, реанімаційних, лікувальних і реабілітаційних медичних заходів (маніпуляцій).

Німецький психіатр О. Бумке, основоположник самого терміна, в статті «Лікар як причина душевних розладів» (1925) звернув увагу на шкідливі наслідки неправильного впливу лікаря на психіку хворого і назвав такого роду психогенні захворювання «ятрогенні». Енциклопедичний словник медичних термінів (1984 р.) містить таке визначення ятрогенного захворювання — «обумовлене необережними висловлюваннями або вчинками лікаря (чи іншої особи з числа медичного персоналу), що несприятливо впливали на психіку хворого».

За даними ВООЗ, ятрогенії зустрічаються у 20 % хворих і складають 10 % в структурі госпітальної смертності. Також, за статистикою ВООЗ, щорічно від лікарських помилок помирає більше людей, ніж від ДТП.

З позицій сучасного розвитку медичного права, необхідно розрізняти такі види ятрогенії: діагностичні (невстановлений діагноз; дефекти виконання діагностичних процедур; гіпердіагностика, тобто визначення неіснуючих ознак і захворювань), лікувальні (дефекти виконання лікувальних процедур (напр., кровотечі при ендоскопічних операціях); пошкодження органів або тканин при операції; залишення інструменту в порожнині тіла; радіаційне ураження при променевої терапії), профілактичні (несприятлива реакція організму на профілактичні щеплення; негативний вплив зовнішніх чинників (засоби масової інформації, гігієнічне виховання); погрішності в проведенні профілактичних заходів), фармацевтичні (наслідки неправильного застосування медикаментів; порушення режиму прийому або дозування; призначення не показаних при даному

захворюванні лікарських засобів), інформаційно-деонтологічні (слова медичного працівника, що неправильно тлумачать; недостатня інформація у пацієнта щодо свого захворювання; відступ медика від належних правил взаємин з пацієнтом; порушення режиму збереження лікарської таємниці).

За Міжнародною класифікацією хвороб ятрогенні захворювання розрізняють так: ятрогенії, що виникли після хірургічного втручання або в результаті хірургічного захворювання; ятрогенії, спровоковані медикаментозним лікуванням; захворювання в результаті неправильного проведення діагностики; смерть від наркозу.

Ятрогенні захворювання можуть бути спровоковані такими чинниками: необережний або навмисний вплив на пацієнта словами або немовними засобами вираження, наприклад, міміка, жести; поспішне інформування пацієнта про діагноз і його прогноз. Найгірше, коли виявляється, що ця інформація була помилковою; яскраво виражене неуважне ставлення медичного персоналу або взагалі бездіяльність; недотримання правил зберігання медичної документації. Останнім часом з'явилися нові поняття: «сестрогенії» — психічні розлади у пацієнта, спровоковані необережними висловлюваннями чи діями медсестри; «егогенії» — вплив пацієнта на самого себе шляхом самонавіювання; «егрогенії» — коли пацієнти прямо або побічно впливають на стан один одного.

Об'єктивні фактори виникнення ятрогеній: недосконалість самої медицини; невиліковність тієї або іншої патології на сьогоднішній день наявним арсеналом медичних засобів; необхідність здійснення інвазійних процедур для підтвердження (спростування) діагнозу. Суб'єктивні причини: недостатність професійних навиків медичного працівника; невміння правильно зібрати інформацію про захворювання пацієнта; незацікавленості в оцінці стану хворого; інші чинники, які цілком залежать від самого лікаря.

Дефект надання медичної допомоги — це неналежне здійснення діагностики, лікування хворого, організації медичної допомоги, яке призвело або могло призвести до несприятливого результату медичного втручання. Класифікація дефектів надання медичної допомоги: 1) навмисні ятрогенії (умисний дефект) — дефекти надання медичної допомоги, пов'язані з умисним злочином; 2) необережні ятрогенії (необережний дефект) — дефекти надання медичної допомоги, що містять ознаки необережного злочину; 3) помилкові ятрогенії (медична помилка) — дефекти надання медичної допомоги, пов'язані з **добрсовісним помилкою** медичного працівника, що не містять ознак умислу або необережності; 4) випадкові ятрогенії (нешасний випадок) — дефекти

надання медичної допомоги, пов'язані з непередбаченим збігом обставин при правомірних діях медичних працівників. Оцінюючи дефекти лікування, в першу чергу необхідно встановити правильність або неправильність надання такої допомоги. Важливо керуватися положеннями нормативно-правових актів і медичними стандартами надання медичної допомоги. Особлива роль належить судово-медичній експертизі, яка визначає правильність надання медичної допомоги. При дослідженні дефектів надання медичної допомоги основні принципові рішення в медицині ухвалюються колегіально, проте відповідальність у випадках невдач покладається на певних медичних працівників.

У загальному вигляді необхідно орієнтуватися на те, що лікар повинен бути відповідальний тільки за ті несприятливі наслідки в здоров'ї пацієнта, у виникненні яких він винуватий. Докази як правомірності, так і незаконності діяльності медика повинні ґрунтуватися на досягненнях правової і медичної науки. У тісній співпраці лікарів і юристів криється запорука успіху в роботі, що проводиться.

Кримінальним кодексом України визначено, що для настання відповідальності за вчинений злочин необхідні три умови: умисел, провина та причинний зв'язок між діями медичного працівника та наслідками для здоров'я чи життя людини. Так, відповідно до ст. 2 Кримінального кодексу України, підставою для кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Необхідно з'ясувати наявність усіх елементів складу злочину: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони, які в сукупності стануть підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Одним з найпоширеніших професійних злочинів є «неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником», склад якого закріплений у ст. 140 Кримінального кодексу України: «1. Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого, карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк. 2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому, карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

На практиці багато позовів подаються проти установ охорони здоров'я. Відповідальність медичного закладу базується на обов'язку надавати медичну допомогу пацієнтам та обов'язку нести солідарну відповідальність за недбалість своїх співробітників (ст. 1172 Цивільного кодексу України). При цьому є необхідність визнати помилки медичного персоналу, які сталися внаслідок об'єктивних обставин (недосконалість медицини, відсутність необхідних лікарських засобів і медичної техніки та ін.) такими, за які медичні працівники не притягаються до відповідальності. Такі несприятливі результати повинні розбиратися з позицій відповідальності лікувальних установ, їх керівників. Коли ж мова йде про лікарські помилки, в основі яких лежать суб'єктивні причини (неправильна інтерпретація результатів лабораторно-інструментальних досліджень, недостатній досвід), необхідно передбачити персональну відповідальність медичних працівників. В даному випадку мова може йти також про відшкодування збитку і компенсації моральної шкоди пацієнтові. Тут також може йти мова про цивільно-правову відповідальність лікувальних установ, але вже з можливістю регресного позову до певного лікаря. Важливе місце в детальному аналізі і профілактиці лікарських помилок повинні зайняти клініко-анатомічні і лікувально-контрольні комісії. Отже, підсумовуючи, зазначу, якщо шкоду

заподіяно працівником клініки, то пацієнт може використовувати кілька можливостей для захисту своїх порушених прав: він може подати позовну заяву проти конкретної фізичної особи (лікаря), з боку якого, на його думку, мало місце завдання шкоди — кримінальна справа; проти клініки — цивільна та кримінальна справа; проти обох, залучаючи клініку як співвідповідача, — цивільна та кримінальна справа.

І наостанок, хочу привести статистику, надану Ігорем Караваєвим («Юридична газета», № 13 (719)), що згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, за останні 10 років у судах різних інстанцій було розглянуто лише 135 кримінальних проваджень, які відкриті за ст. 140 КК України. Найбільша кількість обвинувачень висунута акушерам-гінекологам (близько 30 %), хірургам (близько 23 %), терапевтам 12 %, анестезіологам 11 %). Із цих 135 кримінальних проваджень, які відкриті за ст. 140 КК України і надійшли до суду, щодо 109 осіб вину обвинувачених доведено, стосовно 8 осіб винесено виправдовувальні вироки, стосовно 18 осіб справи повернуто на додаткове розслідування. Зі 109 осіб, вину яких доведено, 80 осіб звільнено від кримінальної відповідальності (амністія, закінчення строків давності, зміна обстановки, примирення винного з потерпілим, передача особи на поруки), а реально засудженими були лише 29 осіб.

БЫЛО ДЕЛО...

«ПОСЛУЖНОЙ» СПИСОК

Один опытный адвокат пришел по делу к своему другу — крупному бизнесмену, а тот поделился с ним некоторыми сомнениями. Дело в том, что на высокооплачиваемую и очень ответственную должность в его фирме (работа с многомиллионными контрактами, с живыми деньгами, прочее) претендует один господин. Образованный,

учтивый, с научной степенью, и главное — со связями... Но вот что-то в кандидате его все-таки смущало, что-то настораживало. Просит, мол, а ну ты взгляни своим опытным глазом!

Адвокат пролистал досье претендента. Его послужной список был и вправду внушительным: аспирант, доцент, профессор серьезной кафедры. Работал в секретных НИИ, все с «почтовыми ящиками».

И тут наш умница-адвокат понял: все «секретные НИИ» из послужного списка — это адреса колоний, где кандидат на денежную должность отбывал наказание.

И такое случается...

ПАЛЬЦЕМ В НЕБО

Как поделился один опытный коллега, есть и такой метод в работе адвоката.

Как пример. Зашел в нему в офис один господин из бывшей советской республики, описывает непростую ситуацию, в которую попал, и спрашивает: депортируют его или нет?

Адвокат долго и проницательно листает книгу, долго думает, что то выписывает, снова листает книгу и наконец произносит:

— Не депортируют!

Получает неплохой гонорар и провожает довольного клиента к машине.

Коллега с недоумением спрашивает, мол, ты ж не практикуешь миграционные дела, и вообще — ты, я заметил, вообще листал семейное право!

— Ну и что с того, — отвечает он. — Если клиента не депортируют, то я буду прав, а депортируют — он с меня уже не спросит, потому что будет далеко!

Михайло Захарович Чудновський,
*адвокат, президент адвокатського
об'єднання «Адвокатська компанія
«Чудновський і партнери», член Президії
Одеської обласної колегії адвокатів,
кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури Одеської області*

Людмила Дмитрівна Бойченко,
*адвокат,
заступник президента з юридичних
питань асоціації «Всеукраїнська спілка
протезно-ортопедичних підприємств
«ОРТОНЕТ»*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Видатний англійський філософ Дж. Локк стверджував, що основним завданням кожної держави є створення таких умов життя в країні, де кожна людина могла б вільно користуватися своїми природними правами за умови, що це не буде суперечити таким же правам і свободам іншої людини. Якщо ж державна влада не виконує це основоположне завдання, тобто не захищає прав і свобод людини, вона не має права здійснювати владу від імені народу [1, с. 135].

Особи з інвалідністю складають значну соціальну групу, що потребують особливої допомоги, уваги й турботи з боку держави й суспільства. Нечуйність,

«Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності...»

Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року

бездушність і страх — основні соціальні чинники, що протягом тривалого часу були перешкодою в суспільстві для розвитку здібностей осіб з інвалідністю і спричиняли їх ізоляцію.

24 вересня 2008 року Україною було підписано Конвенцію про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї. А вже через рік 16 грудня 2009 року Верховною Радою України ці два акти було ратифіковано, 6 березня 2010 року Конвенція набрала чинності. З цього часу імплементація Конвенції є одним із пріоритетних завдань Уряду [2].

Відповідно до взятих Україною зобов'язань однією із стратегічних цілей державної політики у сфері

захисту прав осіб з інвалідністю є створення суспільного середовища рівних можливостей для таких осіб та їх інтеграція у суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що забезпечить суспільну активність та незалежність осіб з інвалідністю.

На виконання рекомендацій Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19.12.2017 року № 2249, згідно з якими у відповідності до офіційного перекладу Конвенції про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї, було внесено зміни до 44 законодавчих актів, що стосувалися заміни слова «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалід з дитинства» та «інвалід війни» словами «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю», «особа з інвалідністю з дитинства» та «особа з інвалідністю внаслідок війни» [3].

Чинне законодавство України містить різні формулювання категорії «особа з інвалідністю». Так, у статті 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року № 875-XII говориться, що особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [4]. Стаття 1 Закону «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV зазначає: особа з інвалідністю — повнолітня особа зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність; інвалідність — міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [8].

В Україні особам з інвалідністю конституційно гарантовано рівні з усіма можливості для участі в державному будівництві, інтеграції в усі сфери суспільного життя. Але, щоб вони могли реально стати рівноправними членами суспільства, в державі має бути створена цілісна взаємопов'язана система реабілітаційних заходів, орієнтованих на відновлення їх фізичного й соціального статусу, поліпшення життєдіяльності, досягнення матеріальної незалежності.

Національним законодавством встановлено гарантії для осіб цієї категорії, які стосуються усіх сфер

життєдіяльності суспільства, у тому числі охорони здоров'я, освіти, зайнятості, дозвілля, відпочинку, спорту тощо. Та на сьогодні, попри вжиті заходи державної політики, спрямовані на підтримку осіб з інвалідністю, відповідно до обраного курсу європейських цінностей, прийняття декларацій і норм, в нашому суспільстві ще існують численні бар'єри, які не дозволяють особам з інвалідністю відчувати себе нарівні з іншими.

Ці проблеми зумовлені, насамперед, недосконалістю нормативно-правового поля, несформованістю культури сприйняття осіб з інвалідністю; обмеженістю сфери надання послуг; недостатнім фінансуванням; несформованістю та низькою якістю інформаційної та комунікаційної сфер; недостатнім розумінням та усвідомленням проблем осіб з інвалідністю; слабкою розвиненістю та низькою дієвістю консультативних послуг та механізмів включення в суспільне життя. Розв'язанню цих проблем останнім часом приділяється значна увага, однак недостатня їх вирішеність.

Так, залишається актуальною проблема **доступності транспортної, вуличної та соціальної інфраструктури**. Вимоги до об'єктів соціальної інфраструктури для створення безперешкодного доступу до них осіб з інвалідністю сформульовані розділом V Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Ця проблема є важливою для інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, належного забезпечення їх життєдіяльності й гідної підтримки державою й соціумом. У ст. 26 цього Закону закріплено, що підприємства, установи й організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу інвалідів (у тому числі тих, які користуються засобами пересування й застосовують для цього собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення. Власники й виробники транспортних засобів, виробники й замовники інформації (друковані ЗМІ, телерадіоорганізації тощо), оператори і провайдери телекомунікацій повинні забезпечувати надання послуг і виробництво продукту з урахуванням потреб людей з інвалідністю [4].

Дискримінація інвалідів нерідко заснована на тому, що їх відмінності від інших іноді просто не беруться до уваги й тим самим вони позбавляються рівного доступу до тих благ, які мають усі люди. Це свідчить лише про те, що суспільство не зважає на проблеми певної групи людей. Коли ігноруються відмінності, що зумовлюють особливі потреби останніх, забезпечення рівних прав стає неможливим. Наявним прикладом цьому є ситуація, коли люди в інвалідних візках не в змозі потрапити до громадських будівель, оскільки ті не обладнані пандусами. Таке ставлення держави й суспільства до осіб з інвалідністю призводить до того, що вони

в більшості випадків не можуть нормально користуватися навіть громадським транспортом. До магазинів, банків, кінотеатрів, навіть до переважної більшості аптек немає спеціальних під'їздів, а якщо і є, то вони влаштовані так, що людина на візку не може переїхати бордюром. Це є результатом того, що проектувальники будівель та інших об'єктів фізичного оточення ігнорували потреби цієї групи людей, не бажали створювати розумні пристосування й порушили державні та міжнародні стандарти будівництва і благоустрою. Проблемним зараз для таких осіб є також пересування. Практика свідчить, що багато водіїв громадського транспорту намагаються уникнути пасажирів з вадами здоров'я в силу їх права на пільговий проїзд та й взагалі спеціальними технічними засобами для обслуговування пасажирів з особливими потребами обладнані одиниці транспортних засобів громадського користування.

Отже, існує ця проблема й в силу неналежного технічного обладнання транспорту спеціальними пристроями, необхідними для перевезення таких пасажирів. Відповідно до постанови КМУ № 176 «Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту» від 18 лютого 1997 р. закріплюється право інвалідів на безоплатне перевезення засобів, призначених для особистого пересування (інвалідні візки, милиці тощо), а в пасажирському автомобільному транспорті в обов'язковому порядку мають бути виділені відповідними позначками місця для інвалідів. Виникає запитання: як особа у візку може потрапити до салону такого транспорту без сторонньої допомоги? Очевидним є те, що для осіб з інвалідністю в обов'язковому порядку громадський автомобільний транспорт має бути обладнаний спеціальними технічними пристроями для їх самостійного користування ним [5].

Актуальною залишається проблема **інформаційної доступності**. Стаття 19 Конвенції про права осіб з інвалідністю зобов'язує державу-учасника сприяти у веденні самостійного способу життя особам з інвалідністю. Не дивлячись на те, що Україна ратифікувала вищезазначену Конвенцію, спостерігається систематичне порушення прав осіб з інвалідністю на доступність інформації, що порушує їхнє право на самостійний спосіб життя. Серед головних порушень є відсутність дублювання шрифтом Брайля у громадських місцях, засобах масової інформації візуальної інформації, звукової інформації тощо. Зокрема, в усіх об'єктах громадського призначення має бути візуальна інформація про розташування пристосованих для осіб з інвалідністю місць та послуг. Інформація має бути представлена відповідними піктограмами та символами, що застосовуються у міжнародній практиці. Попереджувальну інформацію

про наближення до перешкод для осіб з інвалідністю з вадами зору слід забезпечувати зміною кольору і фактури поверхні поля.

Певні покращення щодо доступності для осіб з інвалідністю об'єктів громадського призначення, залізничного, автомобільного, пасажирського автомобільного транспорту, обладнання тротуарів та підземних і пішохідних переходів, пристроїв звукового супроводу на світлофорах для пішоходів особливо у великих містах, в останній час спостерігаються. Проте в цій площині існує ще низка проблем, що потребують вирішення.

Ще одним актуальним питанням є **розвиток інклюзивного освітнього середовища**. У ст. 53 Конституції закріплене право кожного на освіту. Гарантії права на освіту для усіх без виключення громадян України, у тому числі осіб з інвалідністю, закріплені також у таких базових документах з питань освіти. Упродовж останніх років впроваджуються важливі кроки щодо реалізації в державі інклюзивної освіти, де кожна дитина з інвалідністю має змогу разом з іншими дітьми відвідувати дитячий садок, школу, нарівні із іншими здобувати якісну середню та вищу освіту. У 2018 р. набув чинності Закон України № 2541-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», який врегульовує низку питань щодо доступу дітей з інвалідністю до освіти у дитсадках, школах, позашкільних закладах та закладах професійної або професійно-технічної освіти. Поряд з цим, у сучасних умовах здобуття освіти залишаються перешкоди, пов'язані з організацією навчального процесу для молоді з інвалідністю [6].

Освіта є одним з найефективніших шляхів виходу особи з інвалідністю зі стану ізоляваності від суспільства, і саме новітні освітні програми, в тому числі навчання дистанційно, мають стати об'єктом комплексного державно-управлінського впливу. Забезпечення освітою дітей з інвалідністю перебуває на досить низькому рівні, існуючі навчальні заклади не дають можливості реалізувати себе та мають безліч недоліків. Вступивши до навчального закладу, особи з інвалідністю стикаються з проблемами адаптації до навчального процесу, безперешкодного відвідування занять, самореалізації, взаємодії з викладачами і одногрупниками. У зв'язку з недостатнім фінансуванням навчальні заклади не можуть забезпечити навчання осіб з інвалідністю усіма необхідними умовами. Це стосується фізичної доступності і матеріально-технічної бази, спеціальних програм підготовки з урахуванням фізичного стану студентів, компетентності професорсько-викладацького складу. Таким чином, питання навчання осіб з інвалідністю потребує консолідації зусиль держави,

громадськості і самих навчальних закладів. Треба облаштувати заклади освіти відповідно до міжнародних стандартів, тобто зробити вільний від бар'єрів вхід до приміщення, облаштувати санвузли, забезпечити доступ на верхні поверхи школи. На жаль, особи з інвалідністю, починаючи з дитячого віку, часто не можуть через різні причини повною мірою і на рівні з однолітками реалізувати гарантоване право на освіту. Це є бар'єром на шляху їхньої інтеграції в соціальне середовище.

Окремо слід спинитися на проблемі **працевлаштування осіб з інвалідністю**. Практика показує, що залучення громадян з інвалідністю до сфери праці важливе як для них самих, так і для держави, оскільки підвищується життєвий рівень осіб з інвалідністю, збільшується їх платоспроможність, а також можливість самореалізації. Політика держави полягає в максимальній активізації потенційних сил осіб з інвалідністю у контексті професійної, трудової реабілітації та працевлаштування.

Згідно зі ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками. Зазначені конституційні положення конкретизовані в трудовому законодавстві України. Зокрема, ст. 2¹ Кодексу законів про працю забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального й майнового стану, расової й національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду й характеру занять, місця проживання та інших обставин. Під останнім розуміється і стан здоров'я. Звідси випливає, що особи з інвалідністю мають такі ж трудові права, як і інші громадяни України. У ч. 2 ст. 22 КЗпП України йдеться про недопущення будь-якого прямого чи непрямого обмеження прав і встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального й майнового стану, расової й національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду й характеру занять, місця проживання [7].

В Україні, як і в більшості європейських країн, діє концепція квотування державою певного відсотка робочих місць на підприємствах. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4], установлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох

відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, — у кількості одного робочого місця. Для порівняння: в Італії та Іспанії — 2 %, у Німеччині — 5 %, у Франції — 6 %. Таку квоту в Україні зобов'язані виконувати всі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності.

За кожне робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте людиною з інвалідністю, сплачується до Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю адміністративно-господарські санкції, сума яких визначена статтею 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4].

Та передбачений норматив майже не виконується, або виконується лише формально.

В Україні працевлаштування людини з інвалідністю часто зводиться до фіктивного зберігання її трудової книжки на підприємстві. Таким чином роботодавець уникає штрафу, який передбачений законом щодо виконання квот. З іншої сторони, динаміка свідчить про небажання роботодавців брати на роботу осіб з інвалідністю, а сплата санкції обирається роботодавцями як більш прийнятний варіант, на відміну від створення спеціальних умов праці для людини з особливими потребами.

Важливо пам'ятати, що обов'язок по працевлаштуванню осіб з інвалідністю, відповідно до встановленого Законом нормативу, субсидіарно покладається як на роботодавців, так і на державну службу зайнятості, така правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 20 травня 2019 року у справі № 820/1889/17 [11].

Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (ст. 18) також визначено, що працевлаштування осіб з інвалідністю здійснюється або шляхом їх безпосереднього звернення до підприємства, або шляхом звернення до державної служби зайнятості, яка в свою чергу здійснює пошук підходящої роботи для працевлаштування такої особи з інвалідністю.

До обов'язків роботодавців щодо забезпечення працевлаштування осіб з інвалідністю в силу приписів Закону [4] фактично віднесено укладання трудового договору з особою з інвалідністю, яка самостійно звернулася до роботодавця або була направлена до нього державною службою зайнятості (в силу статті 21 Кодексу законів про працю України саме наявність трудового договору вказує на виникнення у працівника обов'язку виконувати певну роботу, а у роботодавця обов'язку виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці).

Системний аналіз вищезазначених норм законодавства дає підстави для висновку, що підприємства,

установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, зобов'язані:

— виділяти та створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, у тому числі спеціальні робочі місця з урахуванням індивідуальних програм реабілітації;

— надавати державній службі зайнятості необхідну для організації працевлаштування осіб з інвалідністю інформацію;

— звітувати Фонду соціального захисту інвалідів про зайнятість і працевлаштування інвалідів;

— у разі невиконання такого нормативу — щороку сплачувати відповідним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів адміністративно-господарські санкції.

В свою чергу, закон не покладає обов'язок на підприємство здійснювати самостійний пошук працівників-інвалідів.

Аналогічна позиція викладена в постановові Верховного Суду від 07 лютого 2018 року у справі П/811/693/17, від 02 травня 2018 року у справі № 804/8007/16, від 13 червня у справі № 819/639/17.

Доказом, який свідчить про створення робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, у тому числі спеціальних робочих місць, та інформування органів зайнятості про наявність вільних робочих місць для інвалідів, є наказ по підприємству стосовно створення відповідного робочого місця, звіт форми № 3-ПН, що подається у порядку, визначеному наказом Міністерства соціальної політики України № 316 від 31 травня 2013 року.

Такий висновок узгоджується з правовою позицією, висловленою Верховним Судом у постанові від 2 травня 2018 року у справі № 804/8007/16.

Разом з тим, як впливає з приписів частини третьої статті 18 Закону [4], до обов'язків органів державної служби зайнятості законодавцем віднесена організація працевлаштування інвалідів, бо саме з цією метою роботодавці зобов'язані надавати державній службі зайнятості відповідну інформацію.

Таким чином, передбачена частиною першою статті 20 Закону [4] міра юридичної відповідальності у вигляді виникнення обов'язку сплатити адміністративно-господарської санкції на користь Фонду соціального захисту інвалідів має наставати або 1) у разі порушення роботодавцем вимог частини третьої статті 18 Закону, а саме: не виділення та не створення робочих місць, не надання державній службі зайнятості інформації, не звітування перед Фондом соціального захисту інвалідів про зайнятість та працевлаштування інвалідів, так як саме ця бездіяльність має своїм фактичним наслідком позбавлення державної служби зайнятості можливості організувати працевлаштування інвалідів, або 2) у разі

порушення роботодавцем вимог частини третьої статті 17, частини першої статті 18, частин другої, третьої та п'ятої статті 19 Закону № 875, що полягає у безпідставній відмові у працевлаштуванні інваліда, який звернувся до роботодавця самостійно чи був направлений до нього державною службою зайнятості.

Системний аналіз наведених вище правових норм дає підстави зробити наступні висновки.

1. Фонд, центр зайнятості і роботодавці несуть субсидіарну відповідальність за працевлаштування інвалідів.

2. Обов'язок працевлаштування інвалідів, головним чином, лежить на центрі зайнятості, який повинен бути виконаний шляхом визначення кількості вакантних посад для інвалідів на підставі поданих звітів роботодавців, проводити пошук та направлення інвалідів до роботодавців, у яких наявні вакантні посади.

3. Фонд аналізує отримані звіти, проводить перевірки та застосовує санкції, а також інші заходи впливу, передбачені законодавством до суб'єктів господарювання, які не виконують нормативів щодо створення робочих місць для інвалідів, крім того, зокрема, сприяє у працевлаштуванні осіб з інвалідністю.

4. До обов'язків роботодавця належить створення робочих місць для інвалідів, звітування перед Фондом соціального захисту інвалідів та центром зайнятості щодо наявності вакантних робочих місць, працевлаштування інвалідів, які звертаються безпосередньо до роботодавця або направляються для працевлаштування центром зайнятості.

5. Додатковими доказами належного виконання роботодавцем своїх обов'язків є розміщення на телебаченні, у друкованих чи електронних засобах масової інформації, або у іншій формі оголошень, які містять інформацію про пошук відповідних працівників та підтверджують реальність намірів стосовно здійснення такого працевлаштування, а також підписання договорів співпраці з Державною службою зайнятості стосовно оперативного підбору претендентів на заявлені роботодавцем вакансії.

Аналогічна позиція була висловлена Верховним Судом у постанові від 21 серпня 2018 року у справі № 817/650/17.

Щоб вирішити проблему працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема через подолання дискримінації за ознакою інвалідності, українське законодавство потребує реформування та створення дієвих інструментів впливу на джерело дискримінації.

Варто звернути увагу на сам підхід до працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні та окремо в європейських країнах.

Ефективність практики вирішення проблеми зайнятості осіб з інвалідністю, яка впроваджується

в європейських країнах, свідчить, що санкція не є найкращим стимулом для працевлаштування людей з інвалідністю. Більш дієвим принципом є позитивне стимулювання, мотивація роботодавців та заохочення до працевлаштування осіб з інвалідністю.

Наприклад, механізм державної підтримки у Польщі є повністю відкритим для державних та приватних суб'єктів. Кожен роботодавець зобов'язаний сплатити грошовий внесок до Фонду реабілітації осіб з інвалідністю. Якщо квота на працевлаштування виконується, то такий роботодавець звільняється від сплати внеску. На відміну від українського законодавства внесок не є штрафом, тому не потребує механізмів стягнення.

Якщо підприємець виконує умови працевлаштування осіб з інвалідністю, передбачені законодавством, то може отримати різні види грошової компенсації. Механізми стимулювання та заохочення роботодавців зафіксовані в базових правилах державної допомоги ЄС у сфері працевлаштування, які мають спеціальний розділ про стимулювання створення робочих місць для осіб з інвалідністю.

В Україні пільги та бюджетні позики отримують переважно підприємства, створені громадськими організаціями осіб з інвалідністю. Тому принцип рівних можливостей необхідно розглядати не лише відносно прав людей з особливими потребами, а й відносно державної підтримки, як загальнодоступного елемента.

Відтак, щоб отримати позитивні результати у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю, Україні необхідно переходити від санкції до системи ефективних заохочень та мотивації.

Залучення осіб з інвалідністю у сферу зайнятості — один із чинників інтеграції їх у суспільство. Адже через наявність відповідних фізичних і соціальних бар'єрів вони часто виявляються позбавленими можливості брати повноцінну участь у суспільному житті. Ця соціально уразлива категорія людей потребує особливого правового захисту.

За даними Міністерства соціальної політики України: станом на 1 січня 2020 року, в Україні 2,7 млн осіб мають інвалідність, у тому числі 222,3 тис. осіб з I групою інвалідності, 900,8 тис. осіб з II групою інвалідності, 1416,0 тис. осіб з III групою інвалідності та 163,9 тис. дітей з інвалідністю.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, які при взаємодії із зовнішнім середовищем можуть призводити до обмеження її життєдіяльності, що в свою чергу вимагає від Держави створення належних умов для повноцінної реалізації такою особою своїх прав та гарантій,

визначених чинним законодавством та забезпечення її соціального захисту шляхом створення правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов [4].

Зокрема, соціальний захист осіб з інвалідністю полягає у пенсійному забезпеченні, нарахуванні компенсаційних та державних допомог, отриманні пільг та відповідних соціальних послуг, санаторно-курортному лікуванні, у тому числі встановлення опіки (піклування) або стороннього догляду, наданні реабілітаційних заходів, забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, автотранспортом.

Соціальні гарантії щодо забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю в Україні визначено Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Статтею 7 цього Закону передбачено, що медико-соціальна експертна комісія (далі — МСЕК) та лікарсько-консультативна комісія (далі — ЛКК) лікувально-профілактичного закладу складає (коригує) індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю, в якій визначаються реабілітаційні заходи і строки їх виконання, та здійснює контроль за повнотою та ефективністю виконання цієї програми [8].

Безоплатне (за рахунок державного бюджету) забезпечення осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення технічними та іншими засобами реабілітації здійснюється згідно з Порядком забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 № 321. Згідно з цією постановою передбачено адресний підхід до забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб зазначених категорій; новий механізм фінансування такого забезпечення за принципом «гроші ходять за людиною»; виплату компенсації вартості за самостійно придбані засоби реабілітації, а також низку інших нововведень.

До технічних та інших засобів реабілітації, якими безоплатно забезпечуються особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші окремі категорії населення через органи соціального захисту населення належать:

- протезно-ортопедичні вироби, в тому числі ортопедичне взуття;
- спеціальні засоби для самообслуговування та догляду;
- засоби для пересування;
- допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому;
- меблі та оснащення;
- спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією [9].

Питання щодо забезпечення захисту прав осіб з інвалідністю, покращення умов їх життєдіяльності є також нагальним й для міста Одеси. Станом на 1 жовтня 2019 року у місті Одесі мешкає біля 57,2 тис. дорослих та 3,3 тис. дітей з інвалідністю різних нозологій. Інвалідизація населення щорічно збільшується особливо серед дітей. У порівнянні з 2014 роком кількість дітей з інвалідністю зросла на 19,5 %.

Незважаючи на походження, характер і ступінь фізичних вад, особи з інвалідністю мають такі ж основоположні права та свободи людини і громадянина, що й інші співгромадяни. Але, у порівнянні з людьми з типовим здоров'ям, вони поступаються у життєвій стартовій позиції. Відсутність безперешкодного доступу до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, включаючи інформаційно-комунікаційні технології та системи, а також до інших об'єктів і послуг, які надаються для населення, позбавляє осіб з інвалідністю рівних можливостей для участі у житті громади. У зв'язку з цим діти та дорослі живуть в умовах, які ведуть до приниження їх гідності та сегрегації.

Для розв'язання порушених істотних питань Одеською міською радою рішенням від 3 лютого 2016 року № 262-VII була затверджена Міська програма «Рівність» на 2016—2019 роки. Протягом 2016—2019 років в межах даної Програми виконано низку заходів, але, не зважаючи на проведену певну роботу у цьому напрямі, в місті існує необхідність продовжувати виконання відповідних заходів. Таким чином, продовжено реалізацію комплексних заходів, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами, можлива в межах відповідної міської цільової програми. Отже, рішенням Одеської міської ради від 06.02.2020 р. № 5639-VII затверджується Міська програма «Рівність» на 2020—2022 роки. Міська програма «Рівність» на 2020—2022 роки визначає основні напрями, заходи діяльності та відносини органів місцевого самоврядування, підприємств і громадськості щодо створення умов у реалізації соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод осіб з інвалідністю.

Програма виступає інструментом реалізації пріоритетного завдання «Турботлива Одеса», визначеного у Стратегії економічного та соціального розвитку міста Одеси до 2022 року (актуалізована). Реалізація Програми дозволяє створити для осіб з інвалідністю безперешкодний доступ до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу,

транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів — до освіти, праці, культури та туризму. Фінансування Програми здійснюється в межах коштів, затверджених у бюджеті м. Одеси на зазначені цілі на відповідний рік, а також за рахунок інших джерел.

Координацію виконання Програми здійснює департамент праці та соціальної політики Одеської міської ради. Контроль за виконанням Програми здійснює постійна комісія Одеської міської ради з питань соціальної політики та праці [10].

Варто пам'ятати: не існує якихось особливих чи окремих прав для осіб з інвалідністю. Права людини в кожного однакові, питання лише в перешкодах на шляху до їхньої реалізації.

Держава здійснює соціальний захист осіб з інвалідністю, надає пенсію, державну допомогу, пільги тощо. Якщо особі з інвалідністю створені перешкоди для здійснення нею своїх прав, свобод чи законних інтересів або по відношенню до неї наявні будь-які прояви дискримінації за ознакою інвалідності, то відповідно до Закону України «Про звернення громадян» [12] особа з інвалідністю, як і будь-який громадянин, може подати скаргу на дії чи рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування або іншого суб'єкта у порядку підлеглості вищому органу або посадовій особі. Така скарга подається протягом одного місяця з дня виявлення порушення права, але не пізніше одного року.

Такі звернення розглядаються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а якщо звернення не потребують додаткового вивчення, — невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання. Якщо ви не отримали відповідь у визначений законом строк, ви можете скаржитись на ненадання інформації.

В Україні близько 120 діючих Всеукраїнських громадських організацій, які представляють інтереси різних категорій осіб з інвалідністю, здійснюють контроль за дотриманням їхніх прав.

Ще одним позасудовим засобом вирішення проблеми, пов'язаної з порушенням прав свобод або законних інтересів особи з інвалідністю, є можливість звернення до Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю (з 1 грудня 2014 року в Україні існує посада Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю). Відповідно до Положення про Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю, Урядовий уповноважений відповідно до покладених на нього завдань звертається в установленому порядку до державних органів, у тому числі правоохоронних, з питань усунення порушень прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та запобігання їх повторному вчиненню.

В разі відсутності вищого органу або незгоди громадянина з прийнятим за скаргою рішенням, особа може звернутись безпосередньо до суду.

Що стосується судових витрат, то Законом України «Про судовий збір» [13] передбачено звільнення осіб з інвалідністю I та II груп, законних представників дітей з інвалідністю і недієздатних осіб з інвалідністю; осіб з інвалідністю внаслідок Другої світової війни та сім'ї воїнів (партизанів) від сплати судового збору.

Відсутність дискримінації осіб з інвалідністю є показником високої правової культури і побудови розвиненої правової держави, до чого й прагне наше суспільство.

Так згідно із ст. 13 Конвенції держави-учасниці повинні забезпечувати інвалідам нарівні з іншими ефективний доступ до правосуддя, зокрема передбачаючи процесуальні та відповідні вікові корективи, які полегшують виконання ними своєї ефективної ролі прямих і опосередкованих учасників, у т. ч. свідків, на всіх стадіях юридичного процесу, зокрема на стадії розслідування та інших стадіях попереднього провадження (п. 1). Щоб сприяти забезпеченню інвалідам ефективного доступу до правосуддя, держави-учасниці сприяють належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема в поліції та пенітенціарній системі (п. 2).

Держави-учасниці визнають, що всі особи є рівними перед законом і за ним та мають право на рівний захист закону й рівне користування ним без будь-якої дискримінації. Держави-учасниці забороняють будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й гарантують інвалідам рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-кому ґрунті (ст. 5 Конвенції).

Відповідно до ст. 9 Конвенції, щоб надати інвалідам можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення інвалідам доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах.

Рішення по справі «Савіни проти України» (№ 39948/06) від 18 грудня 2008 року, ЄСПЛ визнав факт невинного втручання у сімейне життя заявників (обидва сліпі з дитинства) рішенням про відібрання дітей від батьків, чим порушено статтю 8 Європейської конвенції з прав людини (право на повагу до сімейного життя) [14].

Рішення по справі «Мамчур проти України» (№ 10383/09) від 15 липня 2015 року, ЄСПЛ визнав факт порушення права заявника на сімейне життя,

передбаченого статтею 8 Європейської конвенції з прав людини, з огляду на невжиття органами влади жодного суттєвого заходу для забезпечення заявникові доступу до його дитини і його можливості взяти участь у її вихованні та невинного встановлення опіки над дитиною заявника [15].

Рішення по справі «Наталія Михайленко проти України» (№ 49069/11) від 30 травня 2013 року, ЄСПЛ визнав, що деякі положення ЦПК України, які стосуються захисту прав осіб, позбавлених цивільної дієздатності є такими, що порушують Європейську конвенцію з прав людини, зокрема статтю 6 § 1 (право на справедливий суд) [16].

6 лютого 2020 року розпорядженням Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України № 31 створено Комітет з питань захисту прав осіб з інвалідністю.

Як вірно зазначив Голова Комітету з питань захисту прав осіб з інвалідністю, адвокат Олександр Вознюк: «Адвокатській спільноті треба розуміти, що інвалідність — не вирок. Так, є певна специфіка у спілкуванні з особами з інвалідністю, і наше завдання — донести до колег необхідну інформацію, прибрати бар'єри, зробити адвокатуру доступною для всіх, забезпечити право на рівний та ефективний правовий захист!» [17].

Так, при зверненні особи із інвалідністю до адвоката, якщо щодо такої особи вчинено правопорушення або такій особі створено перешкоди для здійснення нею своїх прав, свобод чи законних інтересів або по відношенню до неї наявні будь-які прояви дискримінації за ознакою інвалідності, адвокат зобов'язаний надати увесь обсяг правової допомоги, та використати усі передбачені законодавством можливості щодо позасудового та судового захисту прав цих осіб.

Підсумовуючи все вищесказане, звертаємо Вашу увагу на те, що важливе значення для повноцінного життя осіб з інвалідністю є усвідомлення цієї проблеми кожним з нас. На жаль, суспільство схильне сприймати осіб з інвалідністю крізь призму негативних стереотипів. Значна кількість людей звикла ставитися до них упереджено, вважаючи таких осіб непрацездатними, неспроможними, ні на що непридатними. Особі з інвалідністю іноді приписують негативні чи міфічні риси характеру, від неї очікують незвичної поведінки, інколи її навіть побоюються. Усе це принижує людину, якій доводиться жити зі сталими вадами здоров'я. Сьогодні такі особи належать до найбільш соціально незахищеної категорії населення. Особи з інвалідністю в цілому в нашому суспільстві є меншістю, яка потенційно потерпає від дискримінації й потребує особливої уваги до власних проблем.

Список використаних джерел

1. Локк Д. Два трактати про врядування / Джон Локк. — Київ: Основи, 2001. — 265 с.
2. Конвенція ООН про права з інвалідністю [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19#Text>
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19#Text>
5. Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-97-п#Text>
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19#Text>
7. Кодекс Законів про працю [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
8. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
9. Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані технічні та інші засоби реабілітації, переліків таких засобів: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-п#Text>
10. Про затвердження Міської програми «Рівність» на 2020—2022 роки: Рішення Одеської міської ради № 5639-VII від 06.02.2020 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/178237/>
11. Постанова Верховного Суду від 20.05.2019 у справі № 820/1889/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень у формі відкритих даних: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/40/6e9a24a856787d2862433557b20303b3.rtf>
12. Про звернення громадян : Закон України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%BD%D1%80#Text>
13. Про судовий збір : Закон України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>
14. «Савіні проти України» (Заява N 39948/06) Європейський суд з прав людини Рішення 18 грудня 2008 року // [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text
15. «Мамчур проти України» (N10383/09) Європейський суд з прав людини Рішення 15 липня 2015 року // [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text
16. «Наталія Михайленко проти України» (№ 49069/11) Європейський суд з прав людини Рішення 30 травня 2013 року // [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e60#Text
17. НААУ створила Комітет з питань захисту прав осіб із інвалідністю // [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://unba.org.ua/news/5241-naau-stvorila-komitet-z-pitan-zahistu-prav-osib-z-invalidnistyu.html>

I ТАКЕ БУВАЄ...

Молодому татусеві з Китаю суд відмовив у праві назвати новонародженого сина символом «@». Приводом для відмови стало те, що при виборі імені, по законам Китаю, воно мусить також писатися і китайською.

До слова... Знак @ (лігатура «at») в сучасному значенні найчастіше використовується в адресах електронної пошти і «згадках» у соціальних медіа.

Історія знаку @ бере початок ще з середньовіччя, коли ченці — хранителі стародавніх знань і рукописів — перекладали й переписували трактати, зокрема, написані латиною. Так вони записували букву а, високо задираючи її хвостика. В архіві Інституту економічної історії міста Праго поблизу Флоренції виявили лист флорентійського купця 1535 року, де згадувалося ціна однієї «А» вина, причому літера «А» була прикрашена завитком і виглядала як @. Дослідники вважають, що це було скорочене позначення одиниці вимірювання об'єму — стандартної амфори. В епоху Відродження @ став використовуватися для позначення ціни, а в епоху індустріальної революції (час капіталу, перших бірж, верстатів тощо) @ незмінно трапляється в бухгалтерських звітах. Так «равлик», разом з \$, #, % і іншими «рахівницькими» знаками із майже забутою семантикою перекочував на клавіатуру.

1971 року на знак звернув увагу 29-річний Рей Томлінсон, інженер-дослідник з американської компанії BBN Technology у Бостоні, якого помилково вважають не лише винахідником електронної пошти, але й власне знаку @, хоча ні тим, ні іншим він не був.

Цей знак ми, українці, як правило, називаємо собачкою, песиком, жабкою, шведи називають його киця, болгари — кльомба, чехи — оселедець, китайці — мишеня, турки — троянда, серби — мавпа, угорці — кліщ...

Дмитро Вікторович Ягунов,

*адвокат, доктор наук з державного управління,
доцент, MSc in Criminal Justice, заслужений юрист
України*

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ДИСЦИПЛІНАРНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО АДВОКАТА

Проблемою, що ставиться на порядку денному у цій статті, є питання дотримання права адвокатів на справедливий суд у діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіонів (надалі — КДКА) при розгляді дисциплінарних скарг проти адвокатів. Причому проблема, що аналізується у цій статті, стосується як засідань КДКА, на яких вирішується питання про порушення дисциплінарної справи проти адвоката, так і засідань КДКА, на яких розглядається вже порушена дисциплінарна справа.

Відповідно до п. 26 Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 120 від 30.08.2014 року (надалі — Положення), член дисциплінарної палати КДКА, який проводить перевірку за скаргою, звертається до адвоката з повідомленням про проведення перевірки для отримання письмового пояснення адвоката. Належним повідомленням адвоката є надіслання листа поштою рекомендованим відправленням за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України (п. 26 зі змінами, внесеними рішенням РАУ від 26.06.2019 р. № 73, рішенням РАУ від 15.11.2019 р. № 149, рішенням РАУ від 19.03.2021 р. № 23).

Так само, відповідно до п. 44 Положення, належним повідомленням адвоката про засідання дисциплінарної палати КДКА є надіслання листа поштою рекомендованим відправленням за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України (п. 44 із доповненнями внесеними рішенням РАУ від 26.06.2019 р. № 73, рішенням РАУ від 15.11.2019 р. № 149).

Отже, Положення базується на ідеї того, що належним повідомленням адвоката є сам факт надіслання адвокату повідомлення (листа) про: 1) проведення

перевірки щодо адвоката; 2) проведення засідання КДКА з питання порушення дисциплінарної справи проти адвоката; 3) проведення засідання КДКА з розгляду вже порушеної дисциплінарної справи по суті.

Відповідно, Положення базується на ідеї того, що для КДКА є не обов'язковим отримання доказів того, що адвокат, проти якого подано дисциплінарну скаргу, дійсно отримав відповідне повідомлення від КДКА та може реалізувати своє право на захист від дисциплінарного обвинувачення.

Вважаємо, що подібний принцип, відображений у Положенні, становить абсолютну суперечність як ст. 6 Конвенції про захист прав людини (надалі — Конвенція) та відповідній практиці Європейського суду з прав людини (надалі — ЄСПЛ), так і усталеній практиці Верховного Суду, не кажучи вже про невідповідність Положення Інструкції з діловодства у регіональних органах адвокатського самоврядування.

Як наслідок, в аспекті питання, що розглядається у цій статті, Положення створює більш ніж серйозну небезпеку для прав адвокатів та інтересів їхніх клієнтів, а головне — взагалі не відповідає принципам дисциплінарного провадження щодо адвокатів.

Авторська позиція з цього питання обґрунтовується наступним.

Відповідно до ст. 6 Конвенції, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи судом який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Відповідно до п. 1.1.3 Регламенту КДКА, основними засадами діяльності КДКА є *inter alia* відкритість, гласність та змагальність сторін у дисциплінарному провадженні.

Відповідно до п. 43 Положення, розгляд дисциплінарної справи здійснюється на засадах змагальності.

Під час розгляду справи дисциплінарна палата заслуховує *inter alia* пояснення адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарну справу.

Проте усі зазначені принципи мають явну серйозну небезпеку бути грубо порушеними за умови фактичного неотримання адвокатом повідомлення від КДКА про подану проти нього дисциплінарну скаргу. Причому саме 2020—2021 рр. продемонстрували ще більшу актуальність зазначеної проблематики через пандемію коронавірусу та запроваджені карантинні обмеження, що не могли не впливати на стан роботи адвокатів, так само як і стан роботи поштових сервісів.

З іншого боку, перелік причин, що можуть вплинути на неотримання адвокатом повідомлень від КДКА, надісланих регулярно поштою на робочу адресу адвоката, може бути необмежено широким: тривала відпустка в Україні або, що є більш важливим, за її межами, перебування на лікарняному, тривале відрадження (особливо за межами України), переїзд, реєстрація робочого місця адвоката, вихід адвоката з адвокатського об'єднання та, як наслідок, об'єктивна неможливість своєчасного отримання кореспонденції за старим місцем реєстрації тощо. Крім того, може мати місце кумулятивний вплив декількох або усіх зазначених вище факторів.

Іншими словами, в основі Положення перебуває принцип, який суперечить праву адвоката, проти якого подану дисциплінарну скаргу, на справедливий суд.

Крім того, зазначений принцип становить серйозну небезпеку як для самого адвоката у випадку фактично заочного притягнення його до дисциплінарної відповідальності за скаргу, про яку він може навіть не мати жодного явлення.

Так само, зазначений принцип становить серйозну небезпеку й для клієнтів адвоката, які можуть бути несподівано й абсолютно несвоечасно для цілей захисту своїх інтересів бути позбавленими правничої допомоги, наприклад у випадку застосування до адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю.

Отже, проведення по суті заочних дисциплінарних проваджень проти адвокатів ставить під загрозу права та законні інтереси багатьох осіб, чого адвокатура України — з огляду на свою природу та соціальну місію — допустити аж ніяк не може.

Дисциплінарна палата КДКА, розглядаючи скаргу проти адвоката, є судом у розумінні ст. 6 Конвенції, особливо беручи до уваги принципи змагальності та презумпції невинуватості, які декларуються у Положенні та Регламенті КДКА регіону («*Campbell and Fell v. the UK*», n. 76; «*Bochan v. Ukraine*», n. 71; «*Rolf Gustafson v. Sweden*», n. 45; «*Lithgow and Others*

v. the UK», n. 201; «*H. v. Belgium*», n. 50; «*Oleksandr Volkov v. Ukraine*», n. 88; «*Vilho Eskelinen and Others v. Finland*» [GC], n. 62; «*Vilho Eskelinen and Others v. Finland*» [GC], n. 62; «*Argyrou and Others v. Greece*», n. 24; «*Savino and Others v. Italy*», n. n. 72—75; «*Oleksandr Volkov v. Ukraine*», n. 88; «*Sramek v. Austria*», n. 36; «*Rolf Gustafson v. Sweden*», n. 48; «*Argyrou and Others v. Greece*», n. 27).

Причому статус КДКА як «суду» з відповідними процесуальними повноваженнями та обов'язками впливає вже з усталеної станом на сьогодні практики Верховного Суду.

Відтак, КДКА, будучи «судом», що вирішує питання про спір щодо прав та обов'язків адвоката цивільного характеру та/або встановлює обґрунтованість висунутого проти адвоката кримінального (в автономному конвенційному значенні) обвинувачення, має обов'язок здійснити належний виклик адвоката до усіх засідань КДКА, де категорія «належність» означає не лише надсилання повідомлень адвокату регулярно поштою у паперовому вигляді, проте й отримання переконливих доказів того, що адвокат дійсно отримав таке повідомлення.

Водночас категорія «належність» у тому значенні, в якому вона використовується у Положенні, суперечить як ст. 6 Конвенції, так і багатьом рішенням ЄСПЛ, які чітко визнають що невручення стороні належним чином судових документів (у тому числі судових викликів) може позбавити її можливості захищати себе у провадженні («*Lazarenko and Others v. Ukraine*», n. 37; «*Zavodnik v. Slovenia*», n. 70; «*Ozgur-Karaduman v. Germany*» (dec.); «*Weber v. Germany*» (dec.); «*Dilipak and Karakaya v. Turkey*», n. 76; «*Dridi v. Germany*»).

Просте надсилання повідомлень адвокату регулярно поштою у паперовому вигляді без отримання доказів вручення адвокату (отримання адвокатом) таких повідомлень категорично не відповідає принципу правової визначеності та загрожує надати дисциплінарному провадженню щодо адвоката заочного характеру, де виправити зазначене порушення права адвоката на справедливий суд вже сама КДКА не може.

Між тим, КДКА, діючи як дисциплінарний суд, при розгляді поданих скарг та відкритих дисциплінарних справ щодо адвокатів повинна забезпечити належне здійснення правосуддя та дотримання, зокрема, принципу правової визначеності. Як наголошує ЄСПЛ, національні держави на власний розсуд визначають правила здійснення судових викликів. Проте неодмінною умовою є те, що права заінтересованих осіб мають бути належним чином захищені («*Nunes Dias v. Portugal*» (dec.)).

Крім того, як наголошувалося вище, Положення не відповідає практиці Верховного Суду в частині

інформування про факт подання скарги проти адвоката та викликів адвоката на засідання КДКА.

Так, відповідно до постанови Верховного Суду від 12.12.2018 у справі № 826/8976/17 (адміністративне провадження №К/9901/58744/18) Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, розглядаючи касаційну скаргу адвоката Ягунова Д. В. в інтересах ТОВ «Злагода», постановив положення, які підлягають застосуванню у дисциплінарних провадженнях проти адвокатів внаслідок визнання за КДКА статусу «суду» у розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини (п. п. 21—25 постанови).

Верховний Суд постановою зазначив, що виклик, здійснений шляхом одностороннього надсилання інформації про засідання «суду» (де поняття «суд» поширюється і на квазісудові органи на кшталт КДКА) без доказів отримання такого повідомлення, є недостатнім для ствердження, що сторона у справі була проінформована про дату та час відповідного засідання «суду» (у даному випадку — засідання КДКА).

Верховний Суд встановив, що на будь-який національний «суд» покладається обов'язок з'ясувати чи були судові повістки або інші документи завчасно отримані та, за необхідності, зафіксувати таку інформацію у тексті судового рішення.

Верховний Суд встановив, що коли в результаті рішення «суду» може відбутись втручання у права або інтереси особи, такий «суд» має пересвідчитись, що ним використано всі можливі способи повідомлення такої особи та забезпечено їй безпосередню участь або можливість надання письмових пояснень, заперечень тощо.

З цього випливає, що КДКА, діючи як дисциплінарний суд, в обов'язковому порядку має пересвідчитись, що з її боку використано всі можливі способи повідомлення адвоката, який (яка) притягається до дисциплінарної відповідальності, та було забезпечено безпосередню участь або можливість надання письмових пояснень, заперечень тощо.

Отже, практика КДКА регіонів, сформована на основі Положення у чинній його редакції, не лише суперечить Регламенту КДКА та Положенню, проте й є абсолютним відступом від зобов'язань держави Україна ст. 6 Конвенції про захист прав людини щодо порядку викликів сторін на судові засідання.

На додаток можна наголосити, що Верховний Суд у постанові від 12.05.2021 у справі № 216/3765/16-ц (провадження № 61-9765св19) зазначив, що принцип рівності сторін — один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду — передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище

в порівнянні з опонентом («Gurepka v. Ukraine» (№ 2), № 38789/04, п. 23).

У постанові від 12.05.2021 у справі № 216/3765/16-ц (провадження № 61-9765св19) Верховний Суд зазначив: «Європейський суд з прав людини зауважив, що право на публічний розгляд, передбачене пунктом 1 статті 6 Конвенції, має на увазі право на «усне слухання». Право на публічний судовий розгляд становить фундаментальний принцип. Право на публічний розгляд позбавлене смислу, якщо сторона в справі не була повідомлена про слухання таким чином, щоб мати можливість приймати участь в ньому, якщо вона вирішила здійснити своє право на явку до суду, встановлене національним законом. В інтересах здійснення правосуддя сторона спору повинна бути викликана в суд таким чином, щоб знати не тільки про дату і місце проведення засідання, але й мати достатньо часу, щоб встигнути підготуватися до справи («Trudov v. Russia», № 43330/09, п.п. 25, 27).

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.04.2018 по справі № 295/5011/15-ц (провадження № 61-1125св17) вказано, що «ухвалюючи рішення в справі, суд... зазначені вимоги законодавства до уваги не взяв, розглянувши справу за відсутності ОСОБА_3 та її представника, щодо яких відсутні докази належного повідомлення про час та місце розгляду справи... Суд розгляд справи не відклав, причини їх неявки в судове засідання не з'ясував, порушив конституційне право ОСОБА_3 на участь у судовому розгляді, не забезпечив їй можливості надати суду докази та навести доводи, чим порушив вимоги статті 6 Конвенції щодо права особи на справедливий судовий розгляд... Конституційне право на участь у судовому розгляді, бути належним чином повідомленим про дату судового розгляду не може бути формальним, це є порушенням зазначених вимог законодавства та підставою для безумовного скасування судового рішення і ухвалення власного рішення...»

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.06.2018 в справі № 127/2871/16-ц (провадження № 61-4668св18) зазначено, що повернення суду повістки про виклик позивача до суду з вказівкою причини повернення «за закінченням терміну зберігання» не свідчить про відмову позивача від одержання повістки чи про його незнаходження за адресою, повідомленою суду.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 12.12.2018 у справі № 752/11896/17 (провадження № 14-507цс18) зроблено висновок, що «...повернення повістки про виклик до суду з вказівкою причини повернення «за закінченням терміну зберігання» є

доказом належного інформування відповідача про час і місце розгляду справи. Окрім того, за змістом висновків Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду повернення повістки про виклик до суду з вказівкою причини повернення «за закінченням терміну зберігання» не свідчить про відмову сторони від одержання повістки чи про її незнаходження за адресою, повідомленою суду».

На додаток необхідно зазначити, що, відповідно до п. 140 Інструкції з діловодства у регіональних органах адвокатського самоврядування, затвердженої наказом Заступника Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України за № 32/1/3-13 від 20.06.2013, каналами електрозв'язку доставляються: телеграми, факсограми, телефонограми та документи в електронній формі навіть без електронного цифрового підпису (у сканованій формі). Крім того, відповідно до п. 193 Інструкції, залежно від характеру і терміновості, документи відправляють адресатові поштою, фельдзв'язком, спецзв'язком, передають телеграфним чи факсимільним зв'язком, електронною поштою або нарочним.

З цього випливає, що надсилання від КДКА повідомлень, повісток та рішень КДКА адвокату, проти якого подано дисциплінарну скаргу, лише звичайною поштою у паперовій формі з повним ігноруванням засобів електронного зв'язку, є неприйнятним у XXI столітті, коли Національна асоціація адвокатів України стала одним з лідерів у сфері запровадження

механізмів електронного суду та взагалі електронного документообігу.

Крім того, надсилання повісток та рішень КДКА адвокату, проти якого подано дисциплінарну скаргу, лише звичайною поштою у паперовій формі, з повним ігноруванням засобів електронного зв'язку, є абсолютно неприйнятним у сучасних умовах пандемії коронавірусу, адже повне ігнорування електронного листування ставить під додаткову загрозу життя та здоров'я людей.

У зв'язку з викладеним вище існує нагальна потреба привести Положення у відповідність до ст. 6 Конвенції, практики ЄСПЛ та практики Верховного Суду в частині покладення на КДКА обов'язку доведення, що адвокатом, проти якого було подано скаргу, дійсно було отримано відповідні виклики на засідання КДКА, на якому вирішується питання про відкриття дисциплінарної справи та питання про розгляд дисциплінарної справи по суті.

Навпаки, продовження чинних практик може являти собою форму «грубої відмови в правосудді» («*Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK*» (dec.), n. 95), до якої належать заочне засудження без подальшої можливості отримання нового розгляду суті обвинувачення та/або судового провадження, яке, по суті, є скороченим та проведеним з повною зневагою до права на захист («*Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK*» (dec.), n. 95; «*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», n. 259).

ЭПОХИ РАЗНЫЕ — МЫСЛИ АКТУАЛЬНЫЕ

«Если бы отцы тщательно воспитывали детей своих, то не нужно было бы ни законов, ни судилищ, ни наказаний, ни мучений и публичных убийств» — *Иоан Златоуст*.

«Тот, кто добр, — свободен, даже если он раб, тот, кто зол, — раб, даже если он король» — *Аврелий Августин*.

«Не судите человека по его друзьям. Помните, что друзья у Иуды были безупречными» — *Эрнест Хемингуэй*.

«Тот истинный мудрец, кто многое умеет сказать коротко и ясно» — *Аристофан*.

«У короткого ума — длинный язык» — *Аристотель*.

«Нет более верного признака дурного устройства городов, чем обилие в них юристов и врачей» — *Платон*.

«Многое может случиться меж чашей вина и устами» — *Аристотель*.

«Речь людей такова, какой была их жизнь» — *Сенека*.

«Природа для каждого дала два уха и один язык, чтобы говорить меньше, чем слушать» — *Плутарх*.

«Лучшее средство от обиды — прощение» — *Сенека*.

Сергій Румянцев,

адвокат, співзасновник АО «Трійця»

СУДОМ СКАСОВАНО ПОСТАНОВУ ПРО НАКЛАДЕННЯ ШТРАФУ НА ФОП У РОЗМІРІ 417 300 ГРИВЕНЬ (справа № 420/4492/20)

Адвокатом Румянцевим Сергієм, співзасновником АО «Трійця» здійснювалося представництво ФОП, на якого було накладено штрафні санкції Управлінням Держпраці у розмірі 417 300 гривень.

Законодавством передбачено доволі суворі санкції за порушення норм трудового законодавства, але не завжди співробітники Держпраці мають можливість (чи навички) виявити та доказати наявність таких порушень. Тому, доволі розповсюдженою стала практика фіксування «не допуску до інспекційного відвідування» суб'єкта перевірки, адже звіти у держслужбі ніхто не відміняв, а ефективність роботи тої чи іншої державної установи в Україні (попри два Майдани) досі оцінюється «за звітами», а не за реальною роботою на користь українців.

Фабула судового акту: Одеським окружним адміністративним судом було задоволено у повному обсязі позовну заяву до Головного управління Держпраці в Одеській області державної служби України з питань праці. Судом визнано протиправною, та скасовано постанову Головного управління Держпраці в Одеській області про накладення на ФОП штрафу, передбаченого абз. 7 ч. 2 ст. 265 КЗпП України в розмірі 417 300 гривень. З Головного управління Держпраці в Одеській області за рахунок бюджетних асигнувань на користь ФОП стягнуто судовий збір.

Суть справи: У вересні 2019 року головними державними інспекторами відділу з питань трудових відносин Головного управління Держпраці в Одеській області було здійснено інспекційне відвідування ФОП, та після проведення перевірки складено постанову про накладання штрафу за не допуск інспекторів до інспекційного відвідування.

Вказана постанова була оскаржена в судовому порядку. Позиція Позивача була складена із комплексу доказів, що склалися із документів, відеофайлів, що були «ув'язані» із судовою практикою

ВСУ. Відповідач, згідно положень ст.77 КАС України повинен був доказати правомірність свого рішення, але належних та допустимих в розумінні КАС України доказів до суду не надав.

Позиція Позивача: Постанова Головного управління Держпраці в Одеській області повинна бути скасована з наступних підстав:

1. Направлення на здійснення інспекційного відвідування ФОП містило невірну адресу (номер будівлі). Таким чином, інспекторам було надано право на інспекційне відвідування за іншою адресою, ніж та, за якою вони намагалися його провести.

2. Згідно листа Міністерства юстиції України **НН-35267-18** від 30.01.2009 щодо порядку застосування нормативно-правових актів «...у випадку суперечності норм підзаконного акта нормам закону слід застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу».

На території України діє Закон № 877-V від 05.04.2007 року «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»: «Виключно законами встановлюються: ...спосіб та форми здійснення заходів здійснення державного нагляду (контролю)»

Посилання Відповідача на Порядок № 823 є хибним, адже закон не містить будь-яких інспекційних перевірок, узагалі не містить таких видів контролю як у Порядку № 823, а натомість указує на підстави для здійснення планових і позапланових заходів контролю (ст. 5, ст. 6 Закону № 877). Жодних раптових перевірок Закон № 877 для Держпраці не передбачає. Проте згідно до пп. 1 п. 10 Порядку № 823 право інспекторів праці під час проведення інспекційних відвідувань із питань виявлення неоформлених трудових відносин самостійно та в будь-яку годину доби з урахуванням вимог законодавства про охорону праці проходити до будь-яких виробничих,

службових, адміністративних приміщень об'єкта відвідування, у яких використовують найману працю. З огляду на вищенаведений Лист Міністерства юстиції України права співробітників Держпраці (як і інших контролюючих органів) регулюються виключно законом і права на «раптові» перевірки вони не мають.

3. Співробітниками Держпраці не дотримано п. 23 Порядку № 835 (навіть, якщо ігнорувати приписи Закону № 877).

4. До матеріалів справи Відповідачем надано ксерокопію артефакту у вигляді складеного документу, що визначається Відповідачем як заява ВО «Євро Столиця» (м.Київ), яка стала першовитоком для призначення відвідування ФОП (в Одеській області). На вимогу Позивача судом було винесено ухвалу про надання Відповідачем оригіналу вказаної заяви для огляду в судовому засіданні. Ухвалу суду Відповідачем не виконано, до суду надано пояснення, що за спливом часу (півтора року) оригінал цієї заяви не збережено, журнал реєстрації також за спливом часу (півтора року) не збережено.

Не погоджуючись із твердженнями Відповідача, Позивачем було надано до суду інформацію, що міститься у відкритих витоках (Наказ № 1339 Міністерства соціальної політики України від 16.11.2016 року, Наказ № 578/5 Міністерства юстиції України від 12.04.2012 року) відповідно до яких строк зберігання вищевказаних заяви та журналу обчислюється п'ятьма роками (та у випадку знищення яких має бути складено окремий акт знищення).

5. Позивача не було належним чином повідомлено про розгляд справи уповноваженою особою. До суду надано докази надсилання (без отримання) відповідного повідомлення. Відповідно нікчемності такого документу та незаконності за таких обставин розгляду справи Позивач послався на судову практику ВСУ (30 січня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в рамках справи № 482/9/17, адміністративне провадження №К/9901/38702/18 (ЄДРСРУ № 87268086), справі № 308/12552/16-а, адміністративне провадження №К/9901/32526/18 (ЄДРСРУ № 87268082) та постановою Верховного Суду від 12 червня 2019 року по справі № 813/3415/18 (ЄДРСРУ № 82383730).

Даний висновок узгоджується з правовою позицією, що міститься, зокрема, у постановою Верховного Суду від 28 березня 2018 року у справі № 742/3757/16-а, від 31 січня 2019 року у справі № 760/10803/15-а, від 19 вересня 2019 року у справі № 686/21230/16-а, від 30 вересня 2019 року у справі № 486/92/17, від 14 листопада 2019 року у справі № 815/1570/16, від 06 грудня 2019 року у справі № 804/7725/17, від 24 грудня 2019 року у справі № 360/403/19.

Недостатності лише телефонограми на підтвердження повідомлення учасника справи про дату, час та місце судового засідання дійшов Верховний Суд у постановою від 20 червня 2018 року у справі № 127/2871/16-ц, від 16 січня 2019 року № 728/2878/16-ц, від 25 березня 2019 року у справі № 357/3132/15-ц, від 27 березня 2019 року № 229/4863/15-ц, провадження № 61-24933св18, від 28 серпня 2019 року № 644/3002/18, від 30 вересня 2019 року у справі № 243/1568/17, провадження № 61-28776св18, від 17 жовтня 2019 року у справі № 130/3251/13, провадження № 61-42434св18.

Таким чином, із посиланням на діючу судову практику було доведено, що Головне управління Держпраці в особі уповноваженої посадової особи не мало права навіть розпочинати розгляд справи, за результатами якого було прийнято оскаржувану Постанову.

Крім того, за аналогією, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2019 року, справа № 461/10610/13-ц, провадження № 14-108цс19, зазначено, що повернення повістки про виклик до суду з вказівкою причини повернення «за закінченням терміну зберігання» чи «інші причини, що не дали змоги виконати обов'язки щодо пересилання поштового відправлення» не є доказом належного інформування про час і місце розгляду справи (близький за змістом висновок викладений у пункті 31 постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2018 року у справі № 127/2871/16-ц, у пунктах 47—48 постанови Великої Палати Верховного Суду у справі № 752/11896/17 від 12 грудня 2018 року).

Позиція Відповідача: Постанова Головного управління Держпраці в Одеській області не повинна бути скасована з наступних підстав:

1. Дії інспекторів Держпраці проведено у відповідності до Порядку № 835.

2. Документи, що були підставою для призначення перевірки, за спливом часу не збережено.

3. Повідомлення про розгляд справи Порядком № 835 не передбачено.

4. Повідомлення, що було направлено, але не вручене, є достатньою підставою для розгляду справи за відсутності ФОП.

5. Невідповідна адреса у направленні на перевірку не перешкоджає її проведенню, та не свідчить про відсутність повноважень інспекторів проводити перевірку за наявності невідповідним чином оформлених документів.

6. Відеозапис створений інспекторами Держпраці та пояснення свідків не є доказом невідповідних дій представників відповідача.

Необхідність саме комплексу доказів була опосередковано підтверджена судовим Рішенням

СУДОВА ПРАКТИКА

по справі, адже посилання на невідповідність адреси, вказаної у направленні, хоча і є порушенням ст. 7 ЗУ 877, нівелюється положеннями ч. 1 ст. 4 цього ж Закону, а тому такі порушення «не можуть бути єдиною та достатньою підставою для визнання протиправною та скасування оскаржуваної постанови».

За результатами розгляду справи суд дійшов «...висновку, що Відповідачем не доведено допущення Позивачем вимог закону щодо не допуску інспекторів праці до інспекційного відвідування та у наказі та направленні невірно зазначено адресу місцезнаходження суб'єкта господарювання, а тому Постанова прийнята необґрунтовано, без урахування всіх дійсних обставин у справі, оскільки відсутні правові підстави для застосування штрафу, а тому позовні вимоги про її визнання протиправною та скасування є правомірними і належать задоволенню... Таким чином, оцінюючи встановлені в судовому засіданні факти,

суд дійшов висновку, що Відповідач, заперечуючи проти позову, не довів, з посиланням на відповідні докази, правомірності свого рішення, а тому позовні вимоги належать задоволенню у повному обсязі»

16 червня 2021 року П'ятий апеляційний адміністративний суд залишив вказане Рішення Одеського окружного адміністративного суду без змін. Рішення вступило в законну силу.

Рішення Одеського окружного адміністративного суду:

Категорія справи № 420/4492/20: **Адміністративні справи (з 01.01.2019); Справи з приводу реалізації державної політики у сфері економіки та публічної фінансової політики, зокрема щодо; організації господарської діяльності, з них.**

Надіслано судом: **08.04.2021.** Зареєстровано: **10.04.2021.** Оприлюднено: **12.04.2021.**

Номер судового провадження: П/420/4633/20.

Справа № 420/4492/20
РІШЕННЯ ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
(вступна та резолютивна частина)

08 квітня 2021 року

м. Одеса

Одеський окружний адміністративний суд у складі:

Головуючого судді Юхтенко Л. Р.,

за участю секретаря судового засідання Закуріної А. М.,
за участю

від позивача: ОСОБА_1 за паспортом

Румянцев С. В. — за ордером

від відповідача: Михасюк О. О. за довіреністю

розглянувши у відкритому судовому засіданні в приміщенні Одеського окружного адміністративного суду адміністративну справу за позовною заявою ОСОБА_1 (ІПН НОМЕР_1, місцезнаходження: АДРЕСА_1) до Головного управління Держпраці в Одеській області Державної служби України з питань праці (код ЄДРПОУ 39781624, місцезнаходження: 65044, м. Одеса, проспект Шевченка, 2) про визнання протиправною та скасування постанови №ОД/983/1652/НП/ТД-ФС від 22 жовтня 2019 року, —

Керуючись ст. ст. 6, 12, 72, 77,90, 139, 246, 255, 295, 297 КАС України, суд —

В И Р І Ш И В:

Позовну заяву ОСОБА_1 (ІПН НОМЕР_1, місцезнаходження: АДРЕСА_1) до Головного управління Держпраці в Одеській області Державної служби України з питань праці (код ЄДРПОУ 39781624, місцезнаходження: 65044, м. Одеса, проспект Шевченка, 2) про визнання протиправною та скасування постанови №ОД983/1652/НП/ТД-ФС від 22 жовтня 2019 року, — задовольнити у повному обсязі.

Визнати протиправною та скасувати постанову Головного управління Держпраці в Одеській області (код ЄДРПОУ 39781624, місцезнаходження: 65044, м. Одеса, проспект Шевченка, 2) № ОД983/1652/НП/ТД-ФС від 22 жовтня 2019 року «Про накладення штрафу уповноваженими посадовими особами».

Стягнути за рахунок бюджетних асигнувань з Головного управління Держпраці в Одеській області (код ЄДРПОУ 39781624, місцезнаходження: 65044, м. Одеса, проспект Шевченка, 2) на користь ОСОБА_1 (ІПН НОМЕР_1, місцезнаходження: АДРЕСА_1) судовий збір у розмірі 4173,00 грн. (чотири тисячі сто сімдесят три гривні 00 копійок).

Рішення суду може бути оскаржено в порядку та в строки, встановлені ст. ст. 295,297 КАС України, з урахуванням п. п. 15.5 п. 15 ч. 1 Перехідних положень КАС України, п. 3 розділу VI Прикінцеві положення КАС України.

Рішення суду набирає законної сили в порядку та в строки, встановлені ст. 255 КАС України.

Повний текст рішення буде виготовлений та підписаний протягом десяти днів.

Суддя Л. Р. Юхтенко

О монополии присяжной адвокатуры, роли советов присяжных поверенных и некоторых других важных для корпорации вопросах

Беседа с Владимиром Даниловичем Спасовичем

От редакции. Уважаемый наш коллега, неоднократно избиравшийся председателем, товарищем председателя и членом С.-Петербургского Совета, известный адвокат осветил ряд вопросов, наиболее для нашей корпорации важных.

— **Уважаемый Владимир Данилович, как Вам видится процесс появления присяжной адвокатуры в России?**

— Зоологи доискиваются, но пока не доискались, а верят в первичное самозарождение организма. У нас имеется пример именно такого самозарождения. Ничего подобного не бывало на Руси. Мы вышли не *ex ovo*, мы не вылупились из скорлупы, мы без роду и племени.

В начале Судебной реформы в народных представлениях во главу угла положен был не судья, а адвокат и являлся он в каком-то фантастическом ореоле, как чародей Орфей, спасающий невинных, истребляющий чудовищ, совершающий одни только добрые дела. Ореол был утрированный, последовало неизбежное развенчание и соответствующее прежнему напрасному величию втоптывание без вины в грязь.

— **В чем, в таком случае, роль адвокатуры?**

— Мы, господа, не судьи, мы только защитники противоположных сталкивающихся интересов. Наша роль скромнее и требования, к нам обращаемые, должны быть меньше.

Их собственно три. Стараться отыскать в защищаемом интересе сторону положительную. Говорить все, что можно сказать, в пользу этого интереса, не всю, может быть правду, но одну только правду. Наконец... глаза, не боясь сильных мира сего, не сгибая шеи, не понижая голоса, ратую смело, решительно, свободно!

— **Да, представители присяжной адвокатуры участвуют и в политических процессах, и в тех, которые приходится не по нраву власть имущим!**

— Мы стали костью в горле не одной высокопоставленной особе, эти особы охотно бы съели нас, но не лезет — подавишься.

— **Владимир Данилович, что привлекает юристов в адвокатуру?**

— Есть... обстоятельство, которое соблазняет и манит к нам людей, а именно то, что в судебной организации мы представляем художественный элемент. Мы до известной степени рыцари слова живого, более свободного ныне, чем в печати, слова, которого не угомонят самые рьяные свирепые председатели, потому что пока председатель обдумает нас остановить, уже слово ускакало за три версты вперед и его не вернут. Притом, за малыми исключениями, председатели бывают большею частью люди добрые, либеральные, умеющие это слово ценить.

Долгом считаю еще прибавить, что это слово бывает ценимо и уважаемо потому, что оно — слово присяжного поверенного, что за каждым

из нас стоит корпорация, много раз доказавшая, что ее члены, если знают, как пользоваться словами, то знают также, что ими не следует злоупотреблять. Поставим того же человека одного в суде без принадлежности к корпорации или даже в том звании, но где не устроены советы присяжных поверенных. Что тогда может сделать человек хотя бы почтенный, умный, речистый?

— **Какое место в корпорации занимают, по Вашему мнению. Советы присяжных поверенных?**

— Мы сочленены в государстве, в котором вообще не разрешено сочленяться, соединяться, а сочлененность достигается разве в виде исключения.

Пока есть организация — все спасено, мы ничего не боимся, ни о чем не просим, мы будем существовать даже вопреки закону, нам не дадут того, что нам

даровано законом. Когда организация есть — чего нам бояться?

Промыслом нашим и наших предшественников, в числе которых я укажу с гордостью на Константина Константиновича Арсеньева, положены рельсы конки, есть проваины, а все-таки вагон катится: вы пассажиры в этом вагоне, а мы упряжные лошади. «Ги! Ги!» — кричат предлагатели с правой стороны. «Ги! Ги!» — кричат предлагатели с левой стороны. Мы несемся прямою линией, если бы мы вас послушались, то вагон соскочил бы с рельсов, вы бы сели, а публика, помирая со смеху, говорила бы: ай да конка, ай да лошади! Ни тпру, ни ну!

Поминутно слышалось: подавай нам Совет, становись, Совет, на очную ставку, лжет Совет, измыслил Совет!

Какая вам польза, если Совет заплеван, а все ведь равно, кем он заплеван: нами или другими людьми? Насколько Совет понизится — настолько понизитесь и вы, настолько понизится корпорация. Где нет совета, там нет и настоящей адвокатуры, а только обманчивое ее подобие.

— **А какое Ваше личное отношение к совету и его членам?**

— Я заявляю без малейшего преувеличения и полагаю, что это подтвердят все мои товарищи, что хотя Совет состоит из членов, попавших в него одновременно и по выборам, но за все время моего в нем пребывания он был храмом дружбы самой чистой и бескорыстной.

Совет есть собрание людей, которых всех и каждого из них порознь взятого я не мог бы не уважать, сношениями с которыми я не мог не дорожить, связь с которыми меня самого возвышала, ободряла и поддерживала на моем жизненном пути. У нас бывали разные убеждения, но никогда не бывало ни распрей, ни интриг, ни даже разных партий.

— **Владимир Данилович, как Вы — постоянный член Петербургского Совета и в качестве председателя, и товарища председателя, — относитесь к одной из главных функций совета: функции дисциплинарного суда?**

— В Совете, господа, нерадостно сидеть, рядить да своих же братьев судить. Что в том приятного, когда кому-нибудь дашь предостережение или выговор, а он за то целые полгода будет дуться и коситься? От бывших советских товарищей натерпишься еще более чем от других.

Вот, например, был такой-то, сидел между нами и был с нами одной масти и был строгий взыскатель, а теперь вне Совета уже совсем иной масти и уже переменял музыку...

— **Что Вы скажете про институт помощников присяжных поверенных, который, как известно,**

не имеет в Судебных Уставах должного урегулирования?

— Я не могу видеть в помощниках нечто вроде подмастерьев в цехах, а смотрю на них как на свободную и независимую, хотя и контролируруемую нами, профессию.

— **Какое Ваше отношение к практике формирования судейского корпуса?**

— Те Ликурги и Солоны, которые сочиняли Судебные Уставы, мечтали, что адвокатура будет рассадником для всей магистратуры и что людей из нашей среды, доказавших свою честность, опытность, умение и талант, будут вызывать и сажать на судейские места. Идеалисты усматривали, что так делается в Англии и Франции, и полагали, что так будет и у нас. Они ошиблись, забыли, что все места наперед законтрактрованы, заарендованы; что есть две привилегированные фабрики, выделяющие судей, следователей, прокуроров, фабрики, не то состоящие при Министерстве юстиции, не то при которых состоит собственно это Министерство, потому что оно — рынок, куда сбываются эти фабрикаты. Если бы этот рынок закрылся для них на минуту, тогда сию же минуту одно из заведений, и притом самое главное, должно было закрыться. Все лучшее, разумеется, достанется этим баловням счастья и официальной карьеры. То, что менее сочно, — все остаток достаются студентам университетов и еще гвардии офицерам и...

— **А какое место в этом процессе самой адвокатуры?**

— У этой трапезы нет, по-видимому, места для присяжных поверенных, им не придется собирать даже и крох. Вместо того чтобы быть питомником магистратуры, наше сословие сделалось громадным убежищем вроде того *asylum*, которое Ромул открыл на горе Авентин, или вроде Сечи Запорожской. Здесь мы стоим и с радостью подаем по-братски руки беглецам, которые по красноватому цвету своих убеждений найдены неподходящими к Министерству юстиции, всегда щеголяющему белизною, судьям, прокурорам...

— **Владимир Данилович, нужна ли монополия присяжной адвокатуры?**

— К монополистам ставятся всегда высокие требования. Раз провозглашена монополия, а она установлена и введена не для нас, а для частных поверенных, то в наше сословие войдет по необходимости и субадвокатура, которая численно нас подавит и поставит более низменные требования для адвокатов, менее взыскательную этику. От нас, монополистов, будут требовать больше, а мы, компактная и труднообозреваемая толпа, будем меньше соответствовать идеалу, нежели старинная прежняя дружина

борцов за право. Из борцов мы можем превратиться в услужливых дельцов, если не уберемся.

— А что значит — «убережся»? И значит ли, что именно монополия может стать причиной гибели присяжной адвокатуры?

— Мы погибнем, когда в нашу среду проникнет дух филистерства, циничное отношение к делу; когда утвердится понятие, что все дела по содержанию для нас безразличны; что обязанности поверенного исполнены, когда он отстаивал добросовестно дело, хотя бы бессовестное, когда искусство превратится

в ремесло, а мы сделаемся наймитами, подражающими говорить...

От редакции. Читателю нашему уточним, что Владимир Данилович опубликовал в Лейпциге в 1903 г. в типографии Э. Л. Каспровича свои застольные речи, произнесенные им в собраниях сословия присяжных поверенных округа С.-Петербургской Судебной палаты за 1873—1901 гг. Весьма рекомендуем всем ознакомиться с этим изданием, на основе которого и подготовлен представленный материал.

В следующих номерах «Вестей» мы намерены продолжить беседы с выдающимися представителями адвокатуры и правовой науки.

Спасович Владимир Данилович (1829, Минск — 1906, Петербург): «Я ЖИЛ ТОЛЬКО ОБЩЕСТВЕННЫМИ СОБЫТИЯМИ МОЕЙ ЭПОХИ, ИНТЕРЕСОВАЛСЯ ИМИ И ОТКЛИКАЛСЯ НА НИХ»

Родился в дворянской семье. В 1845, окончив с золотой медалью гимназию, поступил на юридический факультет Петербургского университета. После его окончания служил в Министерстве юстиции, но мечтал о профессорской карьере. В 1851 защитил магистерскую диссертацию и читал лекции в Альма матер. В 1857 стал профессором кафедры уголовного права. В 1863 защитил докторскую диссертацию и издал написанный им первый русский учебник уголовного права. Принадлежа по своему мировоззрению к левому крылу русского либерализма, Спасович в лекциях и печатно выступил прогрессивным политическим мыслителем, впоследствии так определившим свое кредо: «За всякий прогресс, но не революцию, за установление порядка по соглашению всех партий на арене парламента — без кровопролития и убийств».

Учебник был изъят за «враждебные мысли», а его автор отстранен от преподавания. Оставшись не у дел, Спасович сотрудничал в периодической печати. В 1866 году во время проведения в жизнь судебной реформы Спасович вступил в сословие присяжных поверенных, вскоре завоевав славу оратора и великодушного защитника («король русской адвокатуры») на крупнейших, в том числе политических процессах, вскрывая язвы негодного государственного механизма, осуждая правительственные репрессии. Будучи неженат, Спасович писал о себе так: «Я жил только общественными событиями моей эпохи, интересовался ими и откликался на них».

Спасович проявил себя в профессии как судебный оратор и ученый. Неоднократно избираемый в товарищи председателя и председатели совета присяжных поверенных Санкт-Петербургского округа, он много поработал для регламентации отношений последних к публике и к поручаемым им делам, в смысле требований строгой профессиональной этики.

Выступая в качестве защитника, а иногда и гражданского истца, в ряде выдающихся уголовных дел, Спасович явился не только своеобразным, глубоким и талантливым представителем адвокатуры, но и всей своей деятельностью на этом поприще преподавал достойные самого внимательного изучения приемы и способы, согласные с непосредственными целями и, вместе с тем, — с общественными задачами адвокатуры.

Полное собрание его сочинений содержит в себе пять томов речей, из которых представляется возможным вывести, в известной системе, его взгляды на теорию и практику деятельности судебного оратора. Так, выделяя из общего понятия о защите ее задачи, Спасович находит, что, помогая суду заглянуть в тайны души подсудимого и изучить ее изгибы, защитник должен сказать в пользу обвиняемого все, чего он сам не может, не умеет или не хочет сказать, не закрывая при этом глаза на истину и не указывая голословно на влияние и воздействие среды, личностей или обстоятельств, без их тщательного изучения и проверки и без сопоставления личности испытуемого со свойствами и приемами искушения.

Дар свободного слова предоставлен адвокату для облегчения участи подсудимого и им не следует пользоваться для распространения преступных или противообщественных идей.

В зависимости от свойств обвиняемого защита может выражаться или в полном отождествлении защитником себя с обвиняемым, в особенности в передаче его чувств, или же в отделении себя от него и объективном к нему отношении. По политическим делам защита должна быть свободна, причем адвокат, не будучи солидарен с подсудимым, должен, однако, иметь право высказать всевозможное для оправдания или уменьшения вины подсудимого и для ослабления невыгодного впечатления в отношении чувств, руководивших последним.

В своих приемах защита не должна давать увлечь себя неуместным соображением о возможности надоесть или наскучить судьям, исчерпывая материал до конца и относясь не только к фактам дела, но и к источникам и причинам карательного закона со всесторонним исследованием; в делах, имеющих предметом щекотливые подробности, она должна рисовать не их, а лишь общие начертания предмета, подражая не детальной китайской живописи, а античной скульптуре.

Применяя эти общие правила в своей практической деятельности, Спасович облекает в формы, выраженные оригинальным, не всегда правильным, но всегда образным, точным и подчас очень острым языком, глубокое, логически стройное и нередко художественное содержание, давая, в последнем отношении, то яркие очертания, то мысль, неминуемо создающую, в последовательном своем развитии, тот или другой образ. В общем речи его сжаты и сравнительно кратки; он говорит, как бы следуя совету Канту: «coll'arte di dir poco e di far pensare assai» (с искусством мало говорить, но много заставлять думать); и при этом почти всем его речам присущи научный прием разбора и установления методов исследования спорных обстоятельств и известная поучительность на почве обширных и разносторонних знаний в области естественных и гуманитарных наук, поднимающая защиту в высший порядок идей.

Свобода воли, обуславливающая собой вменяемость, по Спасовичу, выражается в действии трех главных мотивов человеческих деяний — страсти, ума (расчета) и нравственного чувства (совести) — и наказание назначается за то, что один из двух первых мотивов оказался сильнее третьего, за то, что страсть одолела ум или ум наложил молчание на протестующую совесть. Критерий этот не приложим, однако, к душевнобольным и меч правосудия опускается там, где над человеком тяготеет проклятие природы. Живая, энергичная речь Спасовича, одинаково сильная в синтезе и в анализе, никогда не упускающая из виду подсудимого, как «брата по человечеству», проникнутая разумным снисхождением к увлечениям молодого возраста, однако без льстивого попустительства, всегда производила впечатление на присяжных и привлекала к себе особое внимание суда.

Советуем изучить работы автора, нетленное наследие человека, отдавшего всю жизнь праву и справедливости:

«О правах нейтрального флага и нейтрального груза» (1851); «О праве литературной собственности» (1861); «О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судостроительством и судопроизводством» (1861); «Учебник уголовного права» (1863); «Права авторские и контрафакция» (1865); «Новые направления в науке уголовного права» (1891) и другие.

ВЛАСИЙ МИХАЙЛОВИЧ ДОРОШЕВИЧ — блестящий мастер фельетона, золотое перо эпохи

Расцвет творчества Дорошевича (настоящая фамилия Дорошкевич; 1864—1922) пришелся на время его работы у Навроцкого в газете «Одесский листок» (1893—1897 гг.). Именно в Одессе раскрылся и окреп талант Дорошевича как острого фельетониста.

К. И. Чуковский назвал приезд Власа Михайловича в Одессу «литературной сенсацией». В. Г. Короленко признавал «несомненный талант» Дорошевича, его хлесткость, остроумие, однако отмечал, что он был «истинным сыном... уличной прессы».

Дорошевич смог выработать острый взгляд на окружающее, легкий, но язвительный стиль изложения. Никому бы не хотелось попасть на страницы газеты в качестве героя его фельетона — новость моментально разносилась по городу, и участи высмеянного Власом Михайловичем можно было только посочувствовать.

Публике больших газет, привыкшей к угрюмой солидности серьезных политических органов печати впервые пришлось ознакомиться с легкой, прежде всего заботящейся о занимательности манерой «мелкой прессы». Фельетоны Дорошевича соединяли в себе блеск и легкость формы со всей полнотой серьезных публицистических задач. Успех Дорошевича был всеобщий: горожане восхищались этим непрерывным фейерверком тонкого остроумия.

Дорошевич заслуженно считался одним из известнейших фельетонистов конца XIX — начала XX века. Его фельетоны даже издавались в виде сборников. В одном из таких сборников, вышедшем в 1895 году под названием «Одесса, одесситы и одесситки» был напечатан очерк под названием «Одесский язык». В нем Дорошевич впервые описал как явление одну из главных достопримечательностей Одессы — одесский язык.

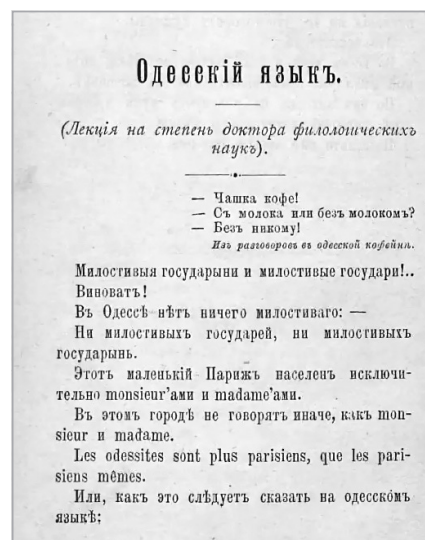
Однако именно острое перо подвело Дорошевича. Один из его фельетонов вызвал гнев тогдашнего градоначальника Зеленого, и Власу Михайловичу пришлось практически сбежать из города. Он путешествовал по востоку Российской империи, добрался до Сахалина. Потом была работа

в московских газетах, и публика по-прежнему зачитывалась его очерками, фельетонами и заметками театрального критика.

Известность приносила Дорошевичу хороший доход, но революция 1917 года положила всему конец.

Несмотря на уговоры уехать в эмиграцию, Дорошевич отказался — он считал, что русскому литератору за границей делать нечего. С белогвардейскими и черносотенными изданиями Влас Михайлович работать не захотел по своим убеждениям. С большевиками ему тоже было не по пути — тексты Дорошевича были интересны грамотным и образованным людям, а пришедшим к власти комиссарам он был не нужен. Большевики не понимали Дорошевича,

считали, что его фельетоны «отличались мелочностью содержания, малой социальной значимостью и в то же время изощренностью, узорчатостью, часто вычурностью формы».

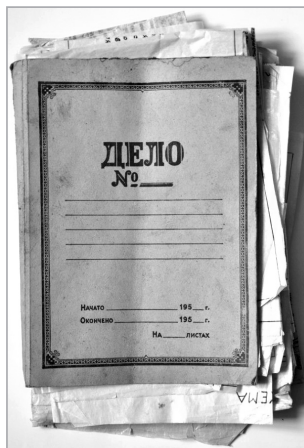
Из очерка Власа Дорошевича
«Одесский язык»

Влас Михайлович Дорошевич скончался в 1922 году в бедности и неизвестности. По ходатайству

Луначарского, помнившего славу золотого пера уходящей эпохи, Дорошевич был похоронен на Литераторских мостках Волкова кладбища в Петрограде.

«Дело о людоедстве» — один из блестящих фельетонов В. М. Дорошевича, в котором высмеивается бюрократизм чиновников и полицейских.

Автор обрисовывает абсурдную ситуацию: в одном из провинциальных городов пропал околоточный. На следующий день полиция арестовала человека, который похвалялся, что ел пирог с околоточным. Вот так и был обвинен в людоедстве купец Семипудов. Протоколы, дознания, и прочее, и прочее — пошло-поехало, закрутилась бюрократическая машина...

ВЛАС ДОРОШЕВИЧ «ДЕЛО О ЛЮДОЕДСТВЕ»

I

Его превосходительству, 2-му полицмейстеру города Завихряйска. Пристава 1-го участка

Рапорт

Честь имею донести вашему превосходительству, что во вверенном мне участке околоточный надзиратель Силуянов, Аким, с 12-го сего февраля пропал и на службу более не является. По наведенным на дому у него справкам, Силуянов 12 февраля, выйдя утром из дома, более в оный не возвращался, и где находится, ни жене, ни детям, ни прислуге, — неизвестно. Равно и спрошенные по сему поводу лица, знающие Силуянова, отозвались незнанием. О вышеозначенном исчезновении околоточного надзирателя вверенного мне участка честь имею до сведения вашего превосходительства для надлежащих распоряжений. Пристава *Зубов*.

Резолюция. Нивозможна дапустить, штоп акалодашные прападали, как еголки. Пирирьте весь город а акалодашного найти. *Полицмейстер Отлетаев*.

II

Протокол

Сего числа в управление участка был доставлен в бесчувственно пьяном виде неизвестный человек, по наружным признакам купеческого звания, который, ходя по базару, бесчинствуя и раскидывая у торговки грибы и топча соленые грузди ногами, похвалялся, что он ел пирог с околоточным надзирателем. В виду чего проезжавшим казачьим патрулем и был задержан по подозрению в людоедстве. Арестованных вместе с ним торговки и лиц публики, проходивших в это время по базару, постановлено освободить, а неизвестное лицо в пьяном виде задержать и отправить для вытрезвления

в арестантскую. О происшедшем сообщить судебному следователю.

III

Дознание

Сего числа я, пристав 1-го участка гор. Завихряйска, опрашивал задержанного накануне в бесчувственно пьяном виде человека, подозреваемого в людоедстве. При опросе, с упоминанием о статье 0000 уголовного судопроизводства, оказалось: рост задержанный имеет два аршина восемь вершков, лицо чистое, лет от роду 48, зовут Семипудовым, по имени Афанасий, званием третьей гильдии купец. Показал, что ранее занимался торговлей скобяным товаром, но, вследствие забастовок, оказался несостоятельным и с тех пор, по его словам, сильно запил, так что часто бывает в бесчувственно пьяном виде. 12-го сего февраля, по случаю прощенного воскресенья, Семипудов, по его словам, имея намерение испросить прощения у всех своих родственников, пошел сначала с своему куму, где, по принятому им обыкновению, выпил столько, что, что было дальше, не помнит. Помнит только, что был во многих домах, но в каких именно, — за крайним опьянением, указать не может. Пил и плакал, ел пироги с белугой и с севрюжиной и с осетровой тешкой. Кого-то бил, и был от кого-то бит. На поставленный же мною прямо вопрос, с предупреждением, что закон строго карает за упорство в несознании: ел ли он, Семипудов, также пирог с околоточным надзирателем? — честно сознался: «Ел».

На вопрос, не звался ли этот околоточный надзиратель Силуяновым Акимом, — отвечал, что имени околоточного надзирателя не знает, но знает отлично, что пирог ел с околоточным надзирателем.

На предложенный вопрос: в чьем доме был съеден этот пирог, — отозвался незнанием, ссылаясь на крайнее опьянение и потерю памяти от выпитой водки.

На предложенный же мною вопрос: не принадлежал ли он раньше к преступным организациям, поставившим себе целью путем террористических актов

уничтожение начальствующих лиц, — Семипудов попросил квасу, ссылаясь на головную боль.

В виду чего и принимая во внимание крайнее упорство в нежелании назвать сообщников, постановлено: заключить Афанасия Семипудова в секретную.

IV

Выдержка из газеты «Завихряйские губернские ведомости», отдел официальной хроники.

Вчера помещение при первом участке, где содержится известный преступник Афанасий Семипудов, посетили г-н брендмейстер фон Луппе, известный своей феноменальной силой и крайне кротким характером, а также начальник конной стражи Кузьмич в полной форме, при всех полагающихся ему атрибутах. Целью посещения было христианское увещевание сознавшегося преступника, чтобы он выдал своих сообщников. К увещеванию был приглашен также помощник пристава Ожидаев, известный своим умением к себе души даже самых закоренелых злодеев.

Вопреки циркулирующим по городу слухам, распускаемым злонамеренными людьми, увещевание отличалось кротостью. Преступник много плакал. Не было, конечно, забыто упоминание о великих днях поста, которые мы переживаем. Но человек-зверь остался нетронутым даже этим, ссылаясь на сильное опьянение, и упорно не желал назвать дом, где он ел «пирог преступления». Сердце его оказалось столь закоренелым, что он, на все кроткие увещевания, отвечал даже с истинно сатанинской гордостью: «Что ж, что ел пирог с каким-то там околочным. Ничего особенного в этом не вижу. Мне приходилось есть пироги и с участковыми приставами». Это ужасное признание дает основание предполагать о существовании целого заговора с целью уничтожить таким образом всех чинов полиции, Мы имеем, однако, основание полагать, что, несмотря на упорное несознание купца Семипудова, все нити преступного заговора будут в скором времени раскрыты, и полиция имеет в своих руках все данные к арестованию виновных.

V

Протокол осмотра

Я, полицейский врач гор. Завихряйска, будучи позван к последственному арестанту Афанасию Семипудову, жалующемуся на боли в голове, груди и конечностях, нашел, что действительно Семипудов имеет два надломленных ребра с правой стороны груди, отчего испытывает затруднения при вдыхании и выдыхании.

На спине и ниже у Семипудова ясно замечаются следы как бы какого тупого, круглого и длинного орудия длиной от 6 до 8 вершков. На левой стороне лица

у него замечаются темные пятна, круглой формы, одно величиной с серебряный рубль, другое — в полтинник, прочие — в двухкопеечную медную монету, старой чеканки, а на правой половине головы кровоподтек, величиною в сторублевый кредитный билет.

Означенные повреждения, по моему мнению, должны быть приписаны собственной неосторожности больного, в пьяном виде соприкасавшегося с различными предметами, имевшими различную форму. А кровоподтек на правой половине головы должно приписать свирепствующей в городе инфлюэнце.

Полагал бы, тем не менее, Афанасия Семипудова, ввиду его болезненного состояния, на три дня от допросов освободить.

VI

Объявление, расклеенное по улицам гор. Завихряйска.

От губернатора. В опровержение ложных слухов, распространяемых представителями местных крайних партий, будто все представители полиции в скором времени будут запечены в пироги и съедены, по примеру околочного надзирателя Силуянова, объявляю во всеобщее сведение, что отныне отдан приказ всем чинам наружной полиции города Завихряйска ежедневно мазаться с головы до ног особым составом, делающим мясо их решительно непригодным в пищу.

Подписал: Губернатор Железнов.

VII

Телеграмма из газеты «Вечность» (просуществовала три дня), от собственного корреспондента.

З а в и х р я й с к. В городе производятся усиленные аресты и обыски, по два раза в день. По делу купца Семипудова, в пьяном виде съевшего в пироге околочного надзирателя Силуянова, арестованы: весь состав губернской и уездной земских управ, вся редакция местной газеты «Завихряйское свободное слово», редактору которой Пафнутьеву предложено впрочем, внести залог в 372 000 рублей, присяжные поверенные Ивановский, Петровский, участвовавшие в защите крестьян в Пермской губернии, врач Карповский, ввиду сходства его фамилии с известным преступником, учителя городских училищ Иванов, Карпов, Сидоров, учительницы Поликарпова, Птицына и Анненкова.

VIII

Телеграмма из газеты «Конституционное начало» (просуществовала два дня), от собственного корреспондента.

З а в и х р я й с к. Арестованные по делу купца Семипудова, за отсутствием улик, от следствия освобождены и высылаются административным порядком: редакция

газеты «Завихряйское свободное слово» — в Вологодскую губернию, состав губернской и уездной земских управ — в Архангельскую, присяжные поверенные Ивановский и Петровский — в землю Войска Донского, учителя и учительницы городских училищ — в Якутскую область. Учителя на 20 лет, а учительницы — на 30. Врач Карповский, ввиду его сходства с фамилией известного преступника, ссылается в Камчатку навсегда.

IX

Объявление из «Московских ведомостей», четвертая страница.

Объявление

Судебный следователь по особо важным делам города Завихряйска, ввиду сделанного обвиняемым купцом Афанасием Семипудовым заявления, что он неоднократно ел пироги как с околоточными надзирателями, так и с участковыми приставами, настоящим приглашает всех лиц, коим известны случаи внезапного исчезновения чинов полиции, делать а сем заявления на предмет возбуждения следствия, в камере его, помещающейся в городе Завихряйске, по Грязно-Потемкинской улице, в доме участкового пристава Зубова.

X

Телеграммы различных столичных и провинциальных газет от Петербургского телеграфного агентства:

Т а м б о в. Обнаружено таинственное исчезновение еще два года тому назад помощника пристава Извойникова. Предполагают, что он был съеден в пироге купцом Семипудовым, приехавшим в наш город под чужим именем.

А с т р а х а н ь. Производится строжайшее расследование по поводу именованного пирога, испеченного в прошлом году, неизвестно с какой начинкой, у присяжного поверенного Перерытова. Расследование ставят в тесную связь с исчезновением еще пять лет тому назад участкового писаря Григорьева и поимкой известного завихряйского пожирателя пирогов с полицейскими купца Семипудова.

П е т р о з а в о д с к. Обнаружено новое зверское преступление пожирателя. Два года тому назад исчезла из города супруга брандмейстера Свербаухова. В то время полагали, что она бежала с комиком проезжавшей трупы Звенигород-Кокленовым. Теперь только догадались, что она была просто-напросто съедена в пироге.

Т и ф л и с. Пропал околоточный. Полагают, что он сделался жертвой Семипудова.

Е к а т е р и н о с л а в. Пропал участковый пристав. Подозревают Семипудова.

Н е з а м у т и в о д с к. Вчера, по распоряжению губернских властей, была одновременно произведена выемка пирогов из всех обывательских печей нашего города. По вскрытии все пироги оказались с надлежащей начинкой, и многие из них возвращены владельцам.

XI

От осведомительного бюро:

Опровержение

Напечатанное в некоторых столичных газетах известие, будто в последнем совещании министров решено воспретить, ввиду настоящего переходного времени, печение пирогов по всей России, лишено, как мы уполномочены сообщить, всякого основания. Такой вопрос, ввиду участвовавших случаев запекания в пироги чинов полиции, действительно был поднят в последнем совете министров, но постановление было сделано в том смысле, что надлежит воспретить печение пирогов лишь в местностях, где не введено военное положение, — в местностях же, где действует военное положение, предоставить разрешение или неразрешение обывателям печь пироги на усмотрение военных генерал-губернаторов, ближайшее же наблюдение за начинкой пирогов возложить на жандармский и прокурорский надзор.

XII

Корреспонденция из столичной газеты «Вольный дух» (жизнь ей было один день).

З а в и х р я й с к. Действия карательного отряда *(От нашего корреспондента)*

Вчера в пределы нашей губернии вступил карательный отряд под начальством Закатай-Закатальского.

Ввиду известного случая съедение околоточного надзирателя Силуянова действия отряда сосредоточены на предупреждении повторения подобных случаев.

С этой целью карательный отряд озабочен вырыванием зубов у обывателей.

Таким образом предполагается лишить тайных злоумышленников возможности повторить прискорбные случаи.

С этой целью из губернских и уездных городов вызваны все наличные дантисты с инструментами, — с предупреждением, что с уклонившимися от явки будет поступлено, как со стачечниками.

По собранным нами сведениям, многие из дантистов по этому случаю бежали в Северную Америку.

По слухам, за ними послана в погоню эскадра, под начальством адмирала Небогатова.

О т р е д а к ц и и. Печатаемая эта корреспонденция, считаем долгом оговориться, что последняя ее часть кажется нам совершенно невероятной. Вряд ли

адмирал Небогатов годится для этой цели. По принятой им системе воевать, он может сдать свою эскадру дантистам, что будет явлением в морской истории совершенно небывалым.

XIII

Письмо от судебного следователя по особо важным делам гор. Завихрайска к прокурору того же города.

Дорогой Иван Иванович!

Вторую неделю, — лишился сна! — читаю уложение о наказаниях: под какую статью подвести бы этого каналью Семипудова? Каково несовершенство законов!

Людоедство не предусмотрено! Полагаю, по этому поводу, выпустить его на свободу и дело производством прекратить. Не запрещено, — значит, дозволено.

Ешь людей в свое удовольствие! По закону выходит так.

Сердечно жму руку. Ваш *(подпись неразборчива)*.

Письмо это, как заключающее в себе некоторую критику законов, прошу вас сжечь и пепел съесть. Береженого и Бог бережет.

XIV

Письмо прокурора гор. Завихрайска к судебному следователю по особо важным делам.

Дорогой Семен Семенович!

Из письма вашего с прискорбием вижу, что вы не только сна, но и рассудка лишились. Как отпустить на свободу преступника, на которого обращено внимание всей России и министерства юстиции? Запечение должностного лица в пирог смело может почитаться убийством с заранее обдуманном намерением при исполнении служебных обязанностей. А участие в съедении этого пирога должно быть приравнено к укрывательству следов преступления. В таком духе и ваяйте. Сердечный поклон вашей супруге. Как детишки? Жму вашу руку.

Ваш *(подпись неразборчива)*.

Письмо ваше, как заключающее в себе некоторую критику законов, переслано мною в жандармское управление. Дружба — дружбой, а служба — службой.

XV

Телеграмма телеграфного агентства, напечатанная во всех газетах.

З а в и х р я й с к. Известный людоед Семипудов будет предан суду для суждения по законам военного времени.

XVI

Извлечение из газеты «Новое время».

Околоточный идеал (из личных воспоминаний)

Вся Россия говорит ныне с ужасом о трагической смерти, — он запечен в пироге! — околоточного надзирателя Силуянова.

Мы знали покойного лично.

Чуден был околоточный надзиратель Силуянов, когда, опоясавшись новенькой шашкой, шапка набекрень, тихо и плавно совершал он своего околотка. Не обругает, не прогремит. Глядишь и не знаешь: околоточный ли то или тихий ангел мира шествует по земле кротким дозором своим. И сколько бы ни было окошек на улице, все открываются, бывало, и любовно глядят оттуда обывательские лица на своего околоточного, и кивают ему своими головами, и горделиво любят им, и радостно улыбаются светлему его зраку. И не было тогда околоточного, равного Силуянову, в мире!

Когда же заметит, бывало, нечистоту у ворот или гнилые яблоки у торговки, или книжку в руках у простолюдина, — страшен тогда бывал околоточный надзиратель Силуянов. Темные тучи пойдут по лицу, и сдвинутся густые брови, глаза мечут молнии, а уста — слова. Грозный, справедливый, не терпящий беспорядка, — страшен он бывал в такие минуты для нечестивцев. И слова его летели, как камни, и лились, как лава. Так извергается Везувий, когда лава переполняет его. И все обыватели торопились закрыть свои окошки, ибо ушам простого смертного непосильно было слышать слова разгневанного бога. Страшен был тогда околоточный Силуянов, — и не было тогда околоточного, равного ему, в мире!

XVII

Из газеты «Новое время», выдержка из статьи под названием «Письма к ближним» г-на Меньшикова.

Братие! Ближние мои! Что зрим? Чего очевидцами содеялись? Се зрим, с сокрушенным сердцем, околоточна в пирозе запечена и торговцем Семипудовым во граде Завихрайске съедена. Поразмыслим. Не об околоточном, в пирозе погребение себе нашедшем, восплачем, ибо что есть околоточный с философской точки зрения? Коль скоро околоточный может быть в пирозе запечен, толь скоро другой околоточный может быть вновь испечен. И не на сем пути может быть побеждено наше мудрое министерство революционерами, в лютой злобе невинный доселе пирог в орудие адской злобы превратившими. Ибо неизвестно еще: кто скорее кого устанет, — сомутители ли есть околоточных, или министерство новых околоточных печь. Не об околоточном купно с ближними его восплачем, но об оном заблудшем купце Семипудове, читательчики

мои милые! Сколь злоба сердце его обуяла, что в неделю сыропустную, в самое прощенное воскресенье купец третьей гильдии оскоромился, съевши пирога с околоточным надзирателем.

Вот что ужасно, братие. Поста забвение. Купец, заветов прошлого держительство, вместо того, чтобы съесть, как полагается, пирожка с тешечкой, пирожка с визигою, с осетровой щекой, с налишьей печенкою, блинчика с творогом, блинчика со сметаню, блинчика с вареньем, — околоточного вкусил. Тьфу!

Подписано: *Меньшиков.*

XVIII

Выдержка из статьи газеты «Земщина».

Некоторые подлецы, называемые юристами, лишны правосудие ключей к истине, как-то: дыбы, колеса с гвоздями, каленых щипцов и т. п. Язык бледнеет говорить о злодеянии, совершенном в Завихряйске. Волосы, даже под мышками, встают от ужаса, и перо невольно падает из скрючившихся от трепета пальцев.

С ужасом садишься за стол, с ужасом хлебаешь щи: на чем они сварены? С ужасом погружаешь нож в дымящийся пирог: а вдруг там околоточный? Все возможно в наши дни, когда даже страшное преступление в Завихряйске остается неразысканным. Каким бы обжорой ни был этот купец Семипудов, — но возможно ли предположить, чтоб он один сожрал околоточного надзирателя?

Принимая во внимание, что по самому роду своего служения в господа околоточные избираются особы знатного роста и недюжинной силы. Кто же жрал еще и не подавился? Где виновники? Как узнать это от молчащего купца, ежели не прижечь ему пятки каленым железом, ежели не запустить хорошенькой иглы под ноготь, ежели не растянуть его на дыбе? Какой дурак скажет свои сокровенные мысли, если судебные власти кормят его мармеладами и миндальным печеньем: «Кушай, миленький! Заедай околоточного мармеладинкой!».

Когда же окончится это преступное попустительство так называемых властей, во главе которых стоит граф Витте? Когда, на радость всех истинно русских людей, в суде нашем будут введены, по образцу всех истинно цивилизованных стран, пытки? Кто были сообщники Семипудова? Мы знаем это. Доблестный сын своего отечества А. И. Гучков сказал это вчера на собрании октябристов: «Околоточного надзирателя вместе с Семипудовым ели богопротивный Петрункевич, богомерзкий Родичев, вместе с ненасытным в своей лютости князем Павлом Долгоруким». И они донныне еще не пытаны! Страшно по улицам ходить даже околоточному! То-то был бы праздник, то-то

было бы веселие для всей Руси православной, для всякого человека, истинно русского, для каждого доброго христианина, если б нас к праздникам святые пасхи порадовали пытками.

То-то радость была бы в Москве-городе, ежели б к светлому празднику заботливое начальство ее площади изукрасило. На Красной площади Петрункевич бы на колу сидел, на Страстной — Родичев, на детское удовольствие на колесе бы вертелся, на Арбатской — Маклакова бы на горячих углях поджаривали, а на Каланчевской — князь Павел Долгоруков, будучи подвешен за большие пальцы рук, с гирями, прикрепленными к большим пальцам на ногах, должен был бы в такой позиции поганые речи Мирабо произносить. А народ православный, по-праздничному разодетый, ходил бы мимо, смотрел и любовался, лузгая семечки и расходясь по требованию начальства. А из Семипудова бы котлет наделали и заставили те котлеты есть без хлеба сотрудников «Русских ведомостей». Нечего церемониться с иноземцами! Самое имя — Семипудов. Что в нем русского?

Подписано: *Замысловский.*

XIX

Из газеты «Земщина» письмо в редакцию.

М. Г., г-н Редактор!

Во вчерашнем № вашей уважаемой газеты допущена легкая неточность. А именно, я никогда не называл поименно гг. Петрункевича, Родичева и др., как заведено для меня евших в Завихряйске околоточного надзирателя.

Примите и проч.

А. Гучков

От редакция и. Крайне удивлены, почему г-н Гучков не называл этих лиц поименно? Ужели и А. И. Гучкову финляндцы миллион дали?

XX

Выдержки из стенографического отчета о заседании суда по делу о купце третьей гильдии Афанасии Семипудове, обвинявшемся в уничтожении околоточного надзирателя Силюянова посредством еды.

Защитник Семипудова прис. пов. Тесленко. Я имею войти к суду с ходатайством.

Председатель. Входите.

Прис. пов. Тесленко. Имею честь покорнейше просить суд допросить в качестве свидетеля околоточного надзирателя Акима Силюянова, находящегося в соседнем коридоре.

Председатель. Защите должны быть известны статьи устава уголовного судопроизводства,

БУКВОЮ ЗАКОНУ ТА СЛОВОМ

устанавливающие законные сроки на ходатайства о вызове новых свидетелей. Ввиду пропуска срока суд постановляет ходатайство защиты, как не основанное на законе, за силой ст. 000 устава уголовного судопроизводства, оставить без последствий.

Прис. пов. Тесленко. Но раз мой клиент обвиняется именно...

Председатель. Предлагаю защите не вступать с судом в пререкания. В противном случае вынужден буду защиту удалить.

XXI

Оттуда же. Выдержка вторая.

Председатель. Подсудимый! Встаньте. Признаете ли вы себя виновным...

Подсудимый Семипудов (перебивая). Г-н председатель, тут вышло недоразумение. Я хотел сказать...

Председатель (строго). Подсудимый, потрудитесь не перебивать председателя!

Подсудимый (испуганно). Это меня адвокат научил!

Председатель. Г-н присяжный поверенный, о вашем поступке будет доведено до сведения московской судебной палаты. По своему званию вы должны внушать подсудимым уважение к суду, а не учить их перебивать председателя.

Прис. пов. Тесленко. Г-н председатель, но раз...

Председатель. Я вторично делаю вам замечание, чтоб вы не вступали в пререkanie с судом. В третий раз я вынужден буду принять меры строгости. Подсудимый! Отвечайте на вопрос: признаете ли себя виновным в том, что 12 февраля сего года в месте, которое вы не желаете указать, ссылаясь на сильное опьянение, ели пирог с неизвестным вам околоточным надзирателем? Да или нет?

Подсудимый (упавшим голосом). Да. Признаю.

Председатель. Ваше заключение, г-н товарищ прокурора?

Товарищ прокурора. Ввиду чистосердечно-го признания подсудимым своей вины, полагал бы судебного следствия не производить.

XXII

Выдержка оттуда же. Речь г-на товарища прокурора:

— Я буду краток, господа судьи. Настоящее дело является, так сказать, новым верстовым столбом на пути «революционного движения». И мы сразу должны положить предел этому дерзкому шествию. Потому что, поистине, отныне оно принимает уже совершенно чудовищные размеры. До сих пор господа революционеры,

идя на свои ужасные действия, рисковали своими головами. Их преступления оставляли следы. По следам мы добивались до преступников. Ныне, в своей дьявольской хитрости, они додумались до полного уничтожения следов преступления. Ибо съесть свою жертву — как еще лучше и надежнее можно скрыть следы преступления? Исчез человек, и исчез! Преступление совершено, и мы об нем не будем даже знать, ибо самой лучшей полиции не дано знать, что скрывается у человека в желудке. Единственный способ узнать, это — вскрыть человека. Но вы понимаете сами, господа судьи, что ведь нельзя же вскрывать всех жителей России всякий раз, как пропадет какой-нибудь чин полиции.

Таким образом, злодеи, съедая своих жертв, готовят себе безнаказанность. Вам будет говорить защита, что подсудимый был бесчувственно пьян, когда он совершал свое дело.

Но, господа судьи, как бы пьян ни был человек, он все-таки понимает, что околоточным не закусывают...

В публике замечено, что во время этой речи подсудимый сильно плакал, особенно же слезы его усилились, когда речь зашла о пьянстве. Речь произвела, видимо, сильное впечатление на преступника.

XXIII

Телеграмма телеграфного агентства, напечатанная во всех газетах.

Завихряйск. Известный людоед Семипудов приговорен судом к бессрочной каторге. Защита подает кассацию.

XXIV

*Его превосходительству,
г-ну полицмейстеру гор. Завихряйска.
Пристава 1-го участка*

Рапорт

Честь имею донести вашему превосходительству, что сего 3 марта в управление вверенного мне участка неожиданно явился, в сильно распухшем виде и со следами праздного и порочно проведенного времени на лице, околоточный надзиратель Силуянов Аким, исчезнувший 12-го прошлого февраля, и объяснил, что это время, от 12 февраля по сие число, он, Силуянов, провел в беспробудном пьянстве.

Местопребываний своих за это время не помнит, а может сказать только, что 12 февраля, зайдя в гости к знакомому, ел там пирог с незнакомым ему купцом, бывшим в бесчувственно пьяном состоянии, и, соблазнившись тем купцом, сам напился до такой степени, что более ничего не помнит, и очнулся только

вчера за городскими свалками, и в виде совершенно голом.

Доволя обо всем вышеизложенном до сведения вашего превосходительства, честь имею присовокупить, что околотошный надзиратель Силуянов, в общем, отличаясь усердием и примерной верностью долгу, питает некоторое пристрастие к напиткам, называемым крепкими, и ежегодно взял к себе в правило предаваться пьянству не менее двух раз: один — в Рождественском, другой — в Великом посту. В остальное же время ни в каких пороках, околотошному надзирателю не свойственных, замечаем не был.

Подписано: *пристав Зубов.*

XXV

*Канцелярия г-на завихрайского полицмейстера.
Приставу 1-го участка.
Конфиденциально*

На основании устного приказа его превосходительства, честь имею довести до сведения вашего высокородия, что ввиду нынешнего тревожного времени его превосходительство находит не благовременным давать ход обвинению себя околотошным надзирателем Силуяновым как бы в людоедстве, — обвинению, содержащемуся в словах: «ел пирог с незнакомым купцом». Что же касается до манкирования околотошным надзирателем Силуяновым своею службою, то ввиду его болезненного состояния, в науке именуемого алкоголизмом, и принимая во внимание вообще доблестное прохождение сим полицейским офицером своей службы, его превосходительство находит возможным ограничиться для него наложением взыскания в форме трехдневного дежурства не в очередь. Его превосходительство твердо изволил уповать, что околотошный надзиратель Силуянов своими будущими подвигами затмит некоторые причиненные им беспокойства. Избегайте только, во избежание бесплодных толков, некоторое время ставить означенного околотошного на местах особого скопления публики.

Правитель канцелярии (*подпись неразборчива*).

XXVI

Выдержка из газеты «Новое время».

Со всех сторон слышу только: околотошный, околотошный! То околотошный съеден! То околотошный не съеден и жив. Даже противно. Словно и света в окне, что какой-то околотошный. Словно и говорить и думать больше не о чем, как об околотошном. Словно в настоящее время речь идет только об околотошном, и мысль занята только околотошным, а не Россией, не ее будущим, не ее прошлым, созданным трудами и усилиями наших предков. Я понимаю это, как избирательный

маневр, — все эти толки о каком-то околотошном, который не то съеден, не то не съеден. А по-моему, так: съеден околотошный — на доброе здоровье! Жив околотошный — доброго ему здоровья! Заниматься же ныне вопросом: что хотел сказать купец, когда говорил, что ел «пирог с околотошным надзирателем», ей-богу, грешно. Мало ли что какой купец скажет.

Купцов много. Русские купцы говорят различно. На то у человека и язык, чтобы говорить. В России не одни купцы. Если все записывать, что каждый купец скажет, — выйдет книга толще энциклопедии. И по-моему, чем скорее прекратятся толки о купце и об околотошном, тем, право, будет лучше и для нас, и для России. Для ее несомненно великого и светлого будущего. Надо о выборах думать теперь, а не о купцах с околотошными.

Подписано:

А. Суворин

XXVII

Выдержка из отчета о заседании кассационного департамента по делу о Семипудове, осужденном за людоедство.

Поверенный Семипудова. Околотошный надзиратель Силуянов, здравие которого подтверждается прилагаемым приказом по полиции...

Первоприсутствующий. Г-н поверенный! Я уже не в первый раз делаю вам замечание, что кассационный департамент не может входить в существо дела. Был или не был в действительности съеден околотошный надзиратель Силуянов, — это уже вопросы существа. Потрудитесь, не вторгаясь в существо, оставаться на почве чисто процессуальных нарушений, на которые вы приносите кассационную жалобу.

XXVIII

Агентская телеграмма во всех газетах.

Петербург. Кассационная жалоба защиты Семипудова, за отсутствием поводов к кассации, оставлена без последствий!

XXIX

Телеграмма.

Иркутск. Вчера в партии каторжников проследовал через наш город известный людоед Семипудов.

XXX

Из газеты «Россия».

Газета «Вольное вече» за напечатание статьи «Съели Семипудов околотошного?» прекращена на 18 лет.

1906 год

ПЬЯНСТВО, ВЗЯТКИ... И ВЫСОКИЙ ПРОФЕССИОНАЛИЗМ (кое-что из истории одесской полиции начала XX века)

Одесские босяки. Фото 1909 г.

В царские времена полицейских было немного. В Одессе соотношение было один к тысяче, и это считалось весьма и весьма: в столицах империи, Петербурге и Москве, один блюститель порядка приходился на полторы тысячи горожан, а в провинции этот показатель вообще не превышал 1 к 2500.

Сыскная часть, элита, занималась тем же, чем и современный уголовный розыск — поиском и задержанием убийц, налетчиков-грабителей, разбойников, профессиональных воров, мошенников и аферистов. В царском одесском угро в разные годы было от 20 до 30 сотрудников. Подразделение делилось на несколько отделов: личного задержания, сыска, наблюдения и справочное бюро. Отдел личного задержания — это своеобразный аналог полицейского спецназа, будущего ОМОНа/«Беркута». В нем состояло примерно 10 сыщиков, обученных приемам физического воздействия и меткой стрельбы.

К слову, Одесса стала одним из первых городов, в которых было учреждено специальное полицейское подразделение для сыска профессиональных преступников и подозреваемых в особо тяжких преступлениях. Сыскная часть Одессы вплоть до революции считалась чуть ли не лучшей в стране. Она одна из первых начала использовать сначала антропометрические, а потом и дактилоскопические методы, судебно-медицинскую экспертизу и другие криминалистические ноу-хау того времени.

Наружная полиция (самые низшие чины) занималась поддержанием общественного порядка и предотвращением мелких преступлений. В ее структуру входили восемь прообразов современных РОВД — участков. Так, Бульварный участок находился в доме № 44 на Преображенской (там же была и городская управа, сейчас в здании сидят миграционщики), Александровский — на Пантелеймоновской, 21, Херсонский — на Херсонской, 4, Петропавловский — на Градоначальнической, 33, Михайловский — на Михайловской, 34, Пересыпский — на Московской, 31, Дальницкий — на Дальницкой, 31 и Портовый — на Польской, 10.

Районные участки возглавляли приставы. Участки делились на 5—7 «околотков», которые возглавляли полицейские в чине околоточных надзирателей. Начальники околотков в зависимости от площади охраняемого участка имели в подчинении от 5 до 10 годовых разных окладов.

Устроиться на работу в дореволюционную полицию Одессы, на высокую должность, можно было двумя способами — обладая определенными способностями к уголовному сыску и ведению канцелярской работы или с усердием отслужив офицером действительную службу в армии. Часто в полицию брали способных выпускников университетов, не получивших места в каком-либо другом гражданском ведомстве. Порой в полиции оказывались и даже достигали высоких должностей те, кто так и не смог доучиться в университете. Как правило, такие люди оседали в сыскной части, где обращали внимание не на образование, связи или происхождение, а на детективный талант. А Одесса всегда ценила и поддерживала материально любые таланты!

До 1908 года опыт и знания одесские пинкертонны наработывали исключительно на практике, так как никаких специальных академий и школ не существовало.

Отставные же фельдфебели (сегодня — старшины и прапорщики) могли рассчитывать на присвоение полицейских званий и должности околоточных надзирателей и помощников околоточного надзирателя.

Но голым жалованьем (околоточный получал 18—20 рублей) официальные доходы одесских полицейских не ограничивались — ежемесячно им выплачивали разнообразные надбавки — «столовые», «разъездные» и «квартирные» — до 20 рублей нижним чинам и от 40 до 80 рублей — офицерам полиции (высокие чины официально могли получать до 500 рублей жалованья). Получали же жалованье, хоть и немалое, крайне нерегулярно, и основным источником заработков были подношения и взятки от населения.

Да, полиция испокон веков считалась в Российской империи ведомством, где можно «покормиться от земли». Вспомните хотя бы полицмейстера из гоголевского «Ревизора»: «Полицмейстер был некоторым образом отец и благотворитель в городе. Он был среди граждан совершенно как в родной семье, а в лавки и в гостиный двор наведывался как в собственную кладовую».

Чаще всего канцелярия (полицейские чиновники) деньги требовала «за уважение» — под этим термином скрывалась обычная взятка за «ускорение» получения нужной бумаги. Если проситель не «подмазывал» полицейских бюрократов, то нужную бумагу можно было ожидать месяцами.

Околочный при полном параде

Одесские дворники — первые помощники полиции

Околочный при исполнении

Взяточничеством грешила и наружная полиция — городовые и их начальство, от околоточных надзирателей до участковых приставов.

Наиболее распространенным незаконным доходом для городских, околоточных, а так же дворников, которые были первыми помощниками блюстителей порядка, были «праздничные» подношения. На Рождество, Пасху, Троицу или Тезоименитство Их Императорских Величеств и Высочеств они надраивали до блеска номерные бляхи, обильно смазывали ваксой сапоги, а дворники одевали белые парадные рубахи и при полном параде шли обходить каждый «свой» участок или околоток. Во время обхода они посещали почти всех жителей из числа среднего класса, которые квартировали на участке — врачей, присяжных поверенных, чиновников из городской управы и учителей.

Ритуал праздничного визита оттачивался поколениями — они чинно входили в прихожую состоятельного квартиранта, лично или через горничную поздравляли хозяина квартиры с праздником, после чего им выносили на подносе серебряный полтинник и рюмку водки с праздничной закуской. Выпив и вытерев роскошные усы, которые были гордостью правоохранителей того времени, полицейские и дворники шли в следующую квартиру. Если учесть, что разных религиозных и официальных праздников в империи было много, а квартирантов со средним доходом на участке — десятки, а то и сотни, то приварок к жалованью у городских и дворников был солидным. Ну и пьянство процветало.

Начальство относилось к «праздничным» доходам своих подчиненных снисходительно, коррупцией это не считалось.

Впрочем, и у начальства были свои источники нетрудовых доходов: по праздникам промышленники и купцы скидывались по 10—15 рублей, а собранные деньги передавали в участки в конвертах вместе с «поздравительными адресами». Суммы «адресов» колебались от 100 до 300 рублей. Причем вышестоящее начальство также не считало такие подношения взятками.

Что касается сотрудников сыскальной части, полицейской элиты, то их безусловно щедро «благодарили» за быструю поимку воров и грабителей и за возврат имущества.

Зато откровенным вымогательством дореволюционная одесская полиция не грешила — почти все начальственные должности занимали дворяне, считавшие ниже своего достоинства требовать деньги (другое дело — разного рода услуги и снисхождения!). Низшие чины, в свою очередь, в большинстве своем прошли жесткую армейскую школу и добросовестно несли службу вне зависимости от того, получали они свой «законный» полтинник с рюмкой на праздник или нет.

Бывали в дореволюционной одесской полиции и крупные скандалы. Например, в «Одесском листке»

от 1 августа 1913 года писали: «ПЬЯНОЕ НАЧАЛЬСТВО. В трактире «Кавказ» городовые Тернов и Буянов, напившись пьяными, начали бесчинствовать: приставать к посетителям и требовать денег. Они обнажили шашки, прогнали хозяина от кассы и забрали всю выручку. Выйдя на улицу, они ранили четырех человек. Затем, перейдя через улицу, они с криком: «бей жидов!», ворвались в магазин Ариста. На базаре поднялся переполох. Все думали, что начался погром и стали запирают лавки и магазины. Покупатели и продавцы обратились в бегство. Городовых всех задержали, и все успокоились».

Тихого перевода таким «залетчикам» не светило — зарвавшихся стражей порядка посадили в арестный дом и тут же с позором уволили с волчьими билетами.

Терять же работу в полиции было невыгодно, поэтому все — от высших чинов и до околоточных — старались держаться «хлебного» места.

Хватало, сами понимаете, в те времена работы полиции, а газетчикам и тем более фельетонистам — и подавно!

Кстати. В конце XIX века в Одессе начался строительный бум — как грибы стали расти доходные дома, в которых квартиры сдавали внаем. Однако это имело и свои оборотные стороны. Распродать такое количество квартир было нереально, и застройщики-«переводики» часто становились банкротами.

Разрабатывать и создавать чертежи будущих зданий было разрешено только архитекторам. При разработке проектов они должны были учитывать требования времени и создавать соответствующую инфраструктуру — погребя, чуланы, а рядом при необходимости планировать конюшни, сараи или сад с огородом.

Высота потолков в доходных квартирах для рабочих должна была быть не ниже 2,8 метра, чтобы жильцы не угорели — ведь топили тогда печками. В домах, предназначенных для более состоятельных жильцов, потолок, конечно, были значительно выше. Кстати, в советское время высота потолков в хрущевках, согласно строительным нормам, была всего 2,5 м. Размеры квартир рассчитывались исходя из того, что на одного жильца должно было приходиться 56,44 м² жилой площади. И хотя никаких официальных распоряжений по этому поводу в царской России не существовало, застройщики соблюдали это как негласный закон.

За строительством в то время следило полицейское управление. В обязанности полиции входило утверждать план строительства и контролировать его исполнение. На постройку каменного дома давали не более пяти лет, а деревянного и того меньше — всего три года. Если застройщик не успевал выстроить дом, то с ним не церемонились — земельный участок запросто могли отобрать и отдать другому.

(Фото и текстовый материал со страниц дореволюционных и современных Одесских СМИ)

Адвокатура и живопись — состояние души

18 июня 2021 года в просторном и светлом выставочном зале Свято-Архангело-Михайловского женского монастыря, расположенного в одном из живописных уголков нашей Одессы по адресу: ул. Успенская, 4а, состоялось открытие четвертой по счету персональной выставки живописи нашего коллеги-адвоката Алексея Куревина с довольно простым и содержательным лейтмотивом: «Небо, Море, Вдохновение = Константа».

Посетить выставку и полюбоваться выставленными работами на ней пришли друзья, родственники,

коллеги Алексея Куревина, как адвокаты, так и художники.

Открывая выставку, настоятельница Свято-Архангело-Михайловского женского монастыря игуменья Серафима (в миру Шевчик) акцентировала внимание присутствующих на том, что период выставки (18 июня — 2 июля 2021 года) — знаковый.

Он охватывает не только преддверие праздника Святой Троицы, но и 25-летие со дня принятия Конституции Украины, за свободу и независимость которой веками боролись и борются сейчас ее славные сыны и дочери.

Выступивший на открытии выставки председатель Союза художников-маринистов Одессы отметил довольно высокий художественный уровень выставленных на ней работ.

Пришедшая на открытие выставки председатель Комитета по культуре, туризму и спорту Совета адвокатов Одесской области адвокат С. А. Адабаш тепло поприветствовала коллегу А. Куревина, вручив ему прекрасный букет цветов и выразив надежду, что выставленные работы понравятся присутствующим.

После начала открытия выставки присутствующим на ней была предоставлена возможность просмотра выставленных на ней работ.

В ходе работы выставки ее посетил председатель Совета адвокатов Одесской области И. Л. Бронз, который пожелал коллеге А. Куревину творческих успехов и в его сопровождении осмотрел выставленные работы.

К слову, на выставке представлено около двух десятков различных по объему художественного исполнения работ.

Наибольшую часть работ представлены работы, так или иначе связанные с морем.

К их числу можно отнести следующие картины:

картина, изображающая вышедшего в море рыбака на шаланде, стоящей на лазурной глади моря;

картина под наименованием «Навстречу грозе», изображающая бушующее море со сверкающими вдали молниями грозы, навстречу которой по кромке морского берега идут два путника;

картина с изображением находящейся возле берега рыбацкой шаланды и стоящего вразвалочку неподалеку от нее ее хозяина, видимо, недавно пришедших с морской рыбалки;

картина июльской парусной регаты с белоснежными кромками парусов на яхтах, полотна которых наполнил свежий морской воздух в сочетании с легко пойманными золотыми лучами ниспадающего в морскую воду солнца, и другие.

Определенное место среди выставленных работ занимают картины, так и или иначе связанные с нашим одесским побережьем.

Это картина с изображением входа на дачу графа Ланжерона в парке им. Т. Г. Шевченко;

картина с изображением уютного кафе «Хвиля» (Волна), расположенного там же, совсем неподалеку от лестницы входа на пляж Ланжерон;

две картины с изображением разных участков Сухого лимана;

картина, изображающая рассвет на Хаджибевском лимане с играющими в лучах восходящего солнца в темно-зеленой глади воды креветками;

картина рыбалки на Днестре с изображением деревянного мостика и расположенными вертикально на нем удочками с заброшенными в воду снастями.

Повествование об этой выставке было бы неполным, если бы не была упомянута представленная на ней группа картин, посвященных композициям цветов, в частности, алых маков, букетов сирени, пионов и ирисов, смотрящихся как живые.

Одной из характерных картин этой группы является картина «Сирень на Преображенской», изображающая густые кусты буйно расцветшей майской сирени в неповторимом сочетании с отдельными побегами белой сирени.

В ходе проведения выставки коллега А. Куревин заявил присутствующим о том, что одну из картин «Старый яхт-клуб» он передает в дар музею Свято-Архангело-Михайловского женского монастыря «Христианская Одесса».

Отвечая на вопросы части присутствующих о том, как ему удается создавать картины, А. Куревин ответил, что когда он становится к мольберту, то в его сознании останавливается время.

Принимая участие в выставке, слушая выступивших при ее открытии и посетивших ее в дальнейшем, видя доброжелательность и открытость к коллеге А. Куревину как со стороны коллег-адвокатов, так и со стороны художников, автору этих строк невольно пришла в голову мысль о том, что же является общим для этих двух по сути разных профессий.

Ответ однозначен: и адвокат, и художник относятся к свободным профессиям, а поэтому общим для них является состояние души.

Андрей Николаевич ЧЕБАНЕНКО,
адвокат

ГОВОРИМО І ПИШЕМО ПРАВИЛЬНО

Відносини бажать кращого — Стосунки залишають бажати кращого
 Бачити власними очима — Бачити на власні очі
 Дирекція бездіє — Дирекція не працює; дирекція бездіяльна
 Бережись автомобіля! — Стережись автомобіля!
 Благоустроїти територію — Упорядкувати територію
 Надалі вони будуть адвокатами — Надалі вони стануть адвокатами
 Були у жаху — Жахнулися
 Собор було побудовано — Собор споруджений (споруджено)
 Було зачеплено питання — Порушили питання
 Вальється з рук — Падає з рук (рук не тримається)
 Спеціалісти вбачають причиною катастрофи порушення правил — Спеціалісти вбачають причину катастрофи у порушенні правил
 Вважається такою, що заселена — Вважається заселеною
 Вважаю своїм обов'язком — Вважаю за свій обов'язок
 Не все вдавалося так, як хотілося — Не все виходило так, як хотілося
 Не хочеться вдаватися до песимізму — Не хочеться впадати у песимізм
 Вести себе ввічливо — Поводитися ввічливо
 Вести профілактичну роботу по запобіганню правопорушень — Вести профілактику правопорушень
 Взяв себе в руки — Опанував себе, отямився
 Взяти пробу крові — Провести забір крові
 Вибачати сина — Вибачати синові
 Я вибачаюся — Вибачте мені
 Виглядали на рівні — Були на рівні
 Щомісячник видається жіночою організацією — Щомісячник видає жіноча організація
 Вони видають себе чи не єдиними захисниками — Вони виставляють себе чи не єдиними захисниками
 Виділив п'ять хвилин — Приділив п'ять хвилин
 Вийти з боргів — Вилізти, виборсатися з боргів.
 Книга вийшла на багатьох мовах — Книга вийшла багатьма мовами
 Він вийшов зі скрутного становища — Він дав собі раду в скруті
 Зливи викликають повені — Зливи спричиняють повені
 Виключати струм — Вимикати струм
 Графік їх відселення не виконується — Графік їхнього відселення не дотримується
 Невідомо, коли це рішення виконається — Невідомо, коли це рішення буде виконане
 Вилучити користь із ситуації — Здобути користь із ситуації

Усе це вимагає внести зміни до закону — Усе це потребує внесення змін до закону
 Збори винесли постанову — Збори схвалили постанову
 Винести подяку — Оголосити, висловити, скласти подяку
 Винести основний висновок — Зробити основний висновок
 Я не можу винести цього — Я не можу стерпіти; не знесу цього
 Випихнути за двері — Випхати за двері
 Виписувати газети — Передплатувати газети
 Випустити із пам'яті — Забути
 Виражає думки образно — Висловлюється образно
 Виришувати проблему — Розв'язувати проблему
 Ціна виросла в десять разів — Ціна зростає в десять разів
 Висловили готовність — **Потвердили** готовність
 Не можу висловити словами — Не знайду слів; не доберу слів; немає слів
 Виставляти претензії — Висувати претензії
 Виступив з вступним словом — Зробив, виголосив вступне слово
 Злодії виявили опір — Злодії чинили опір
 Якщо цього не відбудеться — Якщо цього не станеться
 Конференція відбудеться в три години — Конференція розпочнеться о третій годині
 Віддавати собі звіт — Усвідомлювати
 Не відігравали ніякого значення — Не мали жодного значення
 Від цієї практики потрібно відійти — Від цієї практики потрібно відмовитися
 Відмінити смертну кару — Заборонити, скасувати смертну кару
 Відклонити пропозицію — Відхилити пропозицію
 Відкриємо книжку — Розгорнемо книжку
 Відкрий вікно — Відчини вікно
 Відкрити очі — Розплющити очі
 Віднайти правильне рішення — Знайти правильне рішення
 Відноситися до більшості — Належати до більшості
 Відмічати ювілей — Відзначити ювілей
 Відняти землі — Відібрати землі
 Відповідає документам — Узгоджується з документами
 Відремонтувати огорожу — Полагодити огорожу
 Відслідкувати — Простежити
 Відступити назад — Відступити
 Вказує на належність — Засвідчує належність
 Закон включає додатки — Закон має додатки
 Включити до списку — Занести до списку
 Включити до складу комісії — Занести до складу комісії
 До порядку денного включити питання — До порядку денного внести питання
 Вмішуватися у цю справу — Втручатися в цю справу
 Внести на затвердження — Подати на затвердження

КУЛЬТУРА МОВИ НА ЩОДЕНЬ

За ним водиться звичка — У нього є звичка, він має звичку
 Вступив у силу Закон — Набрив чинності Закон; став чинним
 Втратити свідомість — Знепритомніти
 Гладити білизну — Прасувати білизну
 Стаття гласить — Стаття зазначає
 Губить свій зміст — Втрачає сенс
 Дати розрахунок працівникові — Розрахувати працівника
 Дати толк — Довести до пуття
 Добитися мети — Досягти мети
 Добитися суворого обліку товарів — Домогтися суворого обліку товарів
 Доглядати за хворим — Доглядати хворого
 Доказувати свою непричетність до злочину — Доводити свою непричетність до злочину
 Допускаються помилки — Припускаються помилки
 Я допускаю — Я припускаю
 У квартир є господарі — Квартири мають господарів
 Жаліються — Скаржаться
 Жив-був — Жив-поживав (жив собі)
 Спроба завадити діяльності — Спроба перешкодити діяльності
 Завойовувати незалежність — Виборювати незалежність...
 Зав'язати платок — Пов'язати хустину
 Загрузити вагон — Завантажити вагон
 Загубити силу — Знесилитися, втратити силу
 Задати собі запитання — Запитати в себе
 Задівати самолюбство — Зачіпати самолюбство
 Нам треба задіяти молодь — Нам треба залучити молодь
 Зажили рани — Загоїлися рани
 Займався дослідженням — Досліджував
 Вона запізнилася з відповіддю на лист — Вона забарилася з відповіддю на лист
 Заключається у тому — Полягає в тому
 Заклучили договір — Уклали договір
 Голова закрутилася — Голова запаморочилася
 Тимчасово займає цю посаду — Тимчасово обіймає цю посаду
 Закатувати сцену — Учиняти, улаштувати сцену
 Залиш мене в спокої! — Дай мені спокій!
 Він заперечував про свою участь у цій справі — Він заперечував свою участь у цій справі
 Хто вміє і хто працює, з того багато й запитують — Хто вміє і хто працює, з того багато й питають
 Запобігати втрат — Запобігати втратам
 Заслугує уваги такий факт — Вартий уваги такий факт
 Затрачено мільйони — Витрачено мільйони
 Затронуті чиясь самолюбство — Зачепити чиясь самолюбство
 Якщо це вас не затруднить — Якщо це вас не обтяжить

Вони затягували роботу — Вони зволікали з роботою
 Зачепили питання — Порушили питання
 Звернутися за адресою — Звернутися на адресу
 Звертають на себе увагу — Привертають до себе увагу
 Звільнити кошти — Вивільнити кошти
 Звільнити товариша з біди — Визволяти товариша з біди
 Зводити з глузду — Доводити до божевілья
 Зволікати сівбу — Зволікати із сівбою
 Зв'яже науку й виробництво — Поеднує науку й виробництво...
 Щоб не зглазити — Щоб не зурочити
 Здавати іспити — Складати іспити
 Здавати під заклад — Віддавати в заставу
 Я здивований почути — Мене дивує
 Запис здійснено на підставі документів — Запис зроблено на підставі документів
 Здійснили злочин — Скоїли злочин
 Кампанія здійснюється успішно — Кампанія ведеться успішно
 Злодійство здійснюється переважно — Злодійство чиниться переважно
 Здійснюють пошуки розв'язання проблем — Шукають способів розв'язання проблем
 Здійснюють тиск — Чинять тиск
 Серце зжимається — Серце стискається
 Здійснюються контакти — Налагоджуються контакти
 Всі зійшлися до одного, що — Всі погодилися, що
 Зіслався на приклад — Послався на приклад
 Зложити повноваження — Скласти повноваження
 Зменшитися і термін для видачі дозволу — Скоротиться й термін для видачі дозволу
 Змилюватися на людей — Зглянутися на людей
 Зміщати з посади — Усувати з посади
 Змушуватиме до економії — Спонукатиме до економії
 Знати в чомусь толк — Розумітися на чомусь
 У салоні знаходилися пасажери — У салоні були пасажери
 Сектори знаходилися під впливом — Сектори перебували під впливом...
 Документи знаходилися в архіві — Документи зберігалися в архіві
 Боротьба з організованою злочинністю знаходиться в рамках застарілих норм Кримінального кодексу — Боротьба з організованою злочинністю ведеться в рамках застарілих норм Кримінального кодексу
 Методи й засоби боротьби й надалі знаходяться на низькому рівні — Методи й засоби боротьби й надалі залишаються на низькому рівні
 Знімати квартиру — Винаймати квартиру
 Хворого знобить — Хворого морозить
 Зрікатися від ідеалів — Зрікатися ідеалів
 Він зробив вигляд, що не помітив — Він удав, ніби не помітив

Светлой памяти коллеги — адвоката Анатолия Александровича Крыжановского...

С большой человеческой печалью я узнал о кончине нашего коллеги — адвоката Анатолия Александровича Крыжановского, много лет отдавшего служению адвокатуре.

Время неумолимо. Уходят люди, оставляя память о себе. Вот и я вспомнил события уже довольно далекого от нас 1997-го года.

Тогда я еще сравнительно молодым адвокатом, имеющим всего лишь каких-то три с небольшим года адвокатского стажа, принимал участие в Жовтневом районном суде Одессы по групповому уголовному делу о хищении коллективного имущества в особо крупных размерах по печально известной статье 86-1 Уголовного Кодекса Украины 1960 года, предусматривавшей наказание в виде лишения свободы сроком от десяти до пятнадцати лет.

Было восемь подсудимых, три из которых — руководители одного из одесских машиностроительных заводов: директор, главный бухгалтер, начальник отдела материально-технического снабжения, а остальные пять подсудимых — учредители и сотрудники одесских коммерческих фирм.

Мне выпала судьба защищать директора завода, а учредителей и сотрудников коммерческих фирм защищали: Анатолий Александрович, адвокаты Я. Б. Борисов, Н. В. Гладенко, уже отошедшие за черту вечности, а также другие, к счастью, ныне здравствующие коллеги.

Подсудимые обвинялись в том, что они под видом бартерной сделки организовали вывоз партии алюминиевосодержащих плит с территории центрального склада завода якобы в обмен на электродвигатели, которые на завод не поступили, вследствие чего заводу был причинен материальный ущерб на сумму более 200 тысяч гривен.

Принимая участие в этом деле еще со стадии предварительного следствия (ныне стадия досудебного расследования) и довольно хорошо зная его материалы, мне пришлось по согласованию с подзащитным — директором завода — подготовить и заявить ходатайство о вызове в суд и допросе эксперта — металловеда по ряду вопросов, связанных с проведенной им экспертизой.

Дело в том, что партия алюминиевосодержащих плит хранилась десять лет под открытым небом двумя сложенными стопками на территории центрального склада завода, а во время вывоза остались две плиты, которые так вросли в землю, что их оторвать с места практически было невозможно.

Исследовав состояние этих двух плит, эксперт дал заключение о том, что они подвержены коррозии и в результате этого являются не технологическим сырьем, а металлоломом. А это меняло суть обвинения.

Только Анатолий Александрович и адвокат Я. Б. Борисов тогда поддержали меня. После того, как судом было удовлетворено заявленное ходатайство, ко мне, тогда еще молодому адвокату, подошли Анатолий Александрович и адвокат Я. Б. Борисов, предложив свою помощь в формулировании вопросов эксперту в ходе его допроса в суде.

Нами были отработаны и вопросы, и порядок их постановки эксперту, который довольно охотно отвечал на них на судебном заседании.

После проведенного допроса эксперта стало очевидно, что квалификация действий подсудимых по статье 86-1 Уголовного Кодекса Украины 1960 года несостоятельна, так как размер материального ущерба заводу составил не более 8 тыс

гривен, исходя из стоимости всей партии плит по цене металлолома.

Прокурор вынужден был отказаться от обвинения по статье 86-1 УК Украины 1960 года. Он переквалифицировал действия подсудимых из числа руководителей завода на статью 165 часть 1 УК Украины 1960 года, т. е. злоупотребление служебным положением.

Действия учредителей и сотрудников коммерческих фирм, одного из которых и защищал Анатолий Александрович, были переквалифицированы прокурором на статью 155-8 УК Украины 1960 года, т. е. незаконная торговая деятельность. Финал этого уголовного дела оказался довольно удачным: подсудимые в зале суда были освобождены из-под стражи с назначением наказания, не связанного с лишением свободы.

После окончания этого дела наши пути с Анатолием Александровичем разошлись, но мы время от времени встречались уже по другим делам как на досудебном следствии, так и в суде. Анатолий Александрович специализировался на защите по делам о ДТП и я его помню всегда улыбающимся, жизнерадостным, опрятно одетым и приятным в общении. Он всегда уважительно отзывался о коллегах.

Как-то в Суворовском районном суде он защищал водителя автомобиля «Волга» по уголовному делу о ДТП, в котором произошло столкновение с внезапно выехавшим на его полосу движения тяжелым мотоциклом с коляской без света фар и габаритных огней.

В результате этого столкновения водитель мотоцикла погиб, а клиенту Анатолия Александровича предъявлено обвинение в нарушении правил безопасности движения со смертельным исходом и он содержался под стражей.

Слушая Анатолия Александровича и обдумывая сложившуюся ситуацию, я высказал ему следующее предложение: заявить следователю ходатайство о проведении воспроизведения обстановки и обстоятельств события (это ныне следственный эксперимент) на предмет того, на каком расстоянии водитель «Волги» впервые увидел внезапно выехавший на его полосу движения тяжелый мотоцикл с коляской без света и располагал ли он при этом технической возможностью избежать столкновения?

Потом от него я узнал, что вскоре после нашей встречи Анатолий Александрович прислушался к моему совету и по результатам проведенного воспроизведения обстановки и обстоятельств события была назначена дополнительная автотехническая экспертиза, которая и подтвердила, что водитель «Волги» не мог предотвратить столкновение с внезапно выехавшим на его полосу движения тяжелым мотоциклом с коляской без света фар и габаритных огней.

Поэтому уголовное дело против него было прекращено за отсутствием состава преступления и он был освобожден из-под стражи...

Вспоминая добрым словом ушедшего коллегу, подумал, как важно нам не оказываться недругами, не конфликтовать, а поддерживать друг друга советом и делом, уважать друг друга. От этого только выиграет наше дружное адвокатское сообщество, а следовательно — и каждый из нас.

Андрей Николаевич ЧЕБАНЕНКО,
адвокат